

The background is a complex, abstract composition of overlapping colors and textures. It features a central, dark, sketch-like figure that appears to be a person in a dynamic, possibly dancing or athletic pose. The colors are primarily reds, oranges, and browns, with patches of green and blue. The overall effect is one of movement and energy.

Kvalita života & kvalita vzťahov

ZBORNÍK Z KONFERENCIE
„POTREBUJEME POZITÍVNE
MYSLEŤ, CÍTIŤ A KONAŤ?“

Nikola Kallová & Ivan Lukšík (Eds.)

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV
Bratislava, 2020

KVALITA ŽIVOTA A KVALITA VZŤAHOV ZBORNÍK Z KONFERENCIE „POTREBUJEME POZITÍVNE MYSLIEŤ, CÍTIŤ A KONAŤ?“

Editovali

Mgr. Nikola Kallová
prof. PhDr. Ivan Lukšík, CSc.

Vedeckí recenzenti

PhDr. Blanka Šulavíková, CSc.
Mgr. Miroslav Popper, PhD.

Edičná rada

Human Communication Studies

Návrh obálky, grafická a jazyková úprava

Mgr. art. Branislav Tomčík

Publikácia vyšla v rámci riešenia grantovej úlohy Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0303 „Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života v období adolescencie a mladej dospelosti“.

ISBN 978-80-973370-4-9

2020

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava

<http://www.kvsbk.sav.sk>

OBSAH

Obsah	03
Úvodné slovo editora	05
01 Ján Bakoš, Zuzana Bačová <i>Neuroendokrinné koreláty sociálnych vzťahov</i>	07
02 Dalibor Jurášek <i>Nehmotné šťastie v dobe hmotného blahobytu</i>	25
03 Nikola Kallová <i>Čo sme vedeli o šťastí pred vznikom psychológie?</i>	45
04 Katarína Komenská <i>Aktívne občianstvo z pohľadu morálky a etiky</i>	63
05 Monika Punová <i>Využití silných stránek jedinců v rámci sociální práce</i>	79
06 Gabriela Šarníková <i>Postoje žiakov mladšieho školského veku k školskému prostrediu</i>	91
07 Emil Višňovský, Mariana Jankechová <i>Dobrý život v ére info-techno-kultúry?</i>	109

- 08 **Peter Korený**
Eudaimonia a existenciálny morálny konflikt _____ 125
- 09 **Michaela Guillaume**
Láska mladých ľudí na Slovensku – moc a nemoc kultúry _____ 141
- 10 **Dagmar Marková, Lívia Šebíková, Ciprian Turčan**
*Subjektívne hodnotenie sexuálnych a partnerských vzťahov
vo svetle výskumov a ich etické aspekty* _____ 163

ÚVODNÉ SLOVO EDITORA

Ak sa máme obzrieť za začiatkom príbehu tohto súborného diela, Audrie nám do očí heterogenita, ktorá spája podnety v prospech jeho vzniku, proces zrodu, a jeho výstup. Aj samotné stretnutie, v ktorom vyvrcholilo úsilie a vôľa organizátorov, inkorporovalo rôznorodé zložky vedca a komunity, ktorá ho obkolesuje. Konferencia odrážala fokusáciu nielen na prísne myslenie, ale aj na osobnosť prítomných či neprítomných. V širšom zmysle totiž funkciu jadra problému plnila „ľudskosť“.

Konferencia tak okrem prezentácie výsledkov vedeckej práce odborníkov reflektovala ľudské potreby, ako aj potrebu organizátorov, tú, po komunikácii s výskumníkmi a výskumníčkami príbuzného zamerania. Motívom a motiváciou sa stala snaha o zoskupenie vedcov, ktorí vo svojej práci využívajú totožné premisy.

Vychádzajúc z kontroverzného a izolovaného postavenia pozitívnej psychológie a jej úzkeho poňatia „pozitivity“, u nás nastala potreba internej podpory tejto oblasti výskumu na jednej strane, a jej kritiky, takisto zvnútra, na strane druhej. Dôležitým predsavzatím bolo prekonať medziodborové vzdialenosti a zhromaždiť príspevky, ktoré spoločne vytvoria priestor pre interdisciplinárnu diskusiu. Práve diskusia, ktorej zlomok máte príležitosť pozorovať v predložennom zborníku, sa stala dôkazom skúsenosti plodnej interdisciplinárnej interakcie.

Odborníci v oblasti psychológie, filozofie, etiky, sociálnej práce, pedagogiky a endokrinológie problematizovali fenomenológiu, diskurzivitu, epistemológiu či axiológiu positivity a kvality, a ich manifestáciu v tematike kvality života a interpersonálnych aj intrapersonálnych vzťahov.

Nikola Kallová & Ivan Lukšík

Neuroendokrinné koreláty sociálnych vzťahov

RNDr. Ján Bakoš, PhD.

Mgr. Zuzana Bačová, PhD.

*Ústav experimentálnej endokrinológie,
Biomedicínske centrum, SAV, Fyziologický ústav,
Lekárska fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave*

*Práca bola podporená grantami:
VEGA 2/0038/18, APVV-15-205 a APVV-15-0045.*

ABSTRAKT

Mnoho experimentálnych aj prehľadových štúdií dáva do súvislosti vývin sociálnych schopností s pôsobením neuromodulátov a neuropeptidov v mozgu. Pre vnímanie a vyhodnocovanie sociálnych podnetov sú potrebné funkcie sensorických dráh, kôrových a podkôrových centier mozgu. Vytváranie sociálnych vzťahov je vždy komplexné, pričom závisí najmä od procesov učenia a pamäti, ktoré môžu byť výrazne ovplyvnené kontextom prostredia. Hormóny a neuromodulátory ako sú oxytocín, vazopresín a dopamín sa podieľajú na bunkových a molekulárnych procesoch, ktoré sú základom pre behaviorálne odpovede na pozitívne aj negatívne sociálne podnety. Akútne zmeny hladín oxytocínu stimulujú očný kontakt, zlepšujú rozoznávanie tváří a podnecujú komunikáciu. Naše štúdie poukazujú na fakt, že zmeny hladín oxytocínu počas skorých štádií vývinu ovplyvňujú neuroplasticitu a dlhodobú reaktivitu centrálného nervového systému na stresové stimuly. Charakterizácia vybraných neuroendokrinných mechanizmov podieľajúcich sa na vzniku sociálnych vzťahov s dôrazom na hormón oxytocín je cieľom nasledujúcej krátkej prehľadovej práce. Znalosť funkcií oxytocínu a jeho interakcie s ďalšími neuroendokrinnými činiteľmi je dôležitým predpokladom pochopenia faktorov determinujúcich nadväzovanie krátkodobých sociálnych kontaktov, aj dlhotrvajúcich partnerských a spoločenských väzieb.

Kľúčové slová: sociálne vzťahy, mozog, neurotransmitery, oxytocín

ABSTRACT

A vast number of experimental and review studies associate development of social skills and action of neuromodulators neuropeptides in the brain. The perception and evaluation of social stimuli depend on the functionality of sensory pathways, cortical and subcortical brain regions. Social attachments are complexly associated with learning and memory and always depending on the environmental context. Hormones and neuromodulators, among them oxytocin, vasopressin and dopamine, participate in cell and molecular processes underlying behavior response to positive and negative social stimuli. Acute changes in oxytocin levels stimuli eye contact, improve face recognition and communication. Our results suggest that oxytocin levels in early development affect neuroplasticity and long term reactivity of central nervous system to the stress. A characterization of selected neuroendocrine mechanisms contributing to the establishment of social bonds with a particular emphasis on hormone oxytocin is the aim of the present review. Knowledge of the role of oxytocin and its interaction with other neuroendocrine factors is essential for understanding of mechanisms determining short term social contacts and long term partner and social bonds as well.

Keywords: social attachment, brain, neurotransmitters, oxytocin

01 ÚVOD

Hormón oxytocín sa dlhodobo pokladá za významný faktor vo vývine a fungovaní centrálného nervového systému, zvlášť tých oblastí mozgu, ktoré súvisia s reguláciou sociálneho správania. Nižšie hladiny oxytocínu v mozgu, a nepriamo aj v periférnej cirkulácii, môžu súvisieť s ochoreniami, ktoré zahŕňajú poruchy sociálnej komunikácie. K týmto ochoreniam patrí napríklad autistické spektrum, Prader-Wiliho syndróm, Schaaf-Yangov syndróm a mnohé iné. Zatiaľ čo autistické spektrum má heterogénny charakter a jeho pôvod nie je jasný, iné ochorenia majú známe genetické pozadie. Napriek tomu je mnoho autistických čŕt, ktoré zdieľajú pacienti patriaci do viacerých diagnostických kategórií. Okrem toho existuje aj v bežnej populácii veľká variabilita u jedincov, ktorí majú viac alebo menej rozvinuté sociálne schopnosti, včítane verbálnej a neverbálnej komunikácie, reči, rozoznávania emócií a primeraných behaviorálnych reakcií. Reaktivita organizmu najmä v súvislosti so sociálnym správaním v rôznych podmienkach závisí aj od aktuálnych hladín neuropeptidových hormónov, najmä oxytocínu. Hormón oxytocín sa v mozgu podieľa na ovplyvňovaní neurobiologických mechanizmov vzniku a udržiavania sociálnych vzťahov. Ide najmä o kontrolu sústredenia sa na ľudskú tvár a rozoznávanie jej čŕt. Ďalšou dôležitou funkciou je kontrola a rozlišovanie čuchových podnetov. Pri rozoznaní tváre je dôležité, či prvkom, ktorý jedinec rozlišuje, vie priradiť sociálnu hodnotu, alebo nie. Patrí k tomu rozoznávanie mužských tvárí od ženských, odhadovanie veku, aj emócií. Charakterizácia vybraných neuroendokrinných mechanizmov podieľajúcich sa na vzniku sociálnych vzťahov s dôrazom na hormón oxytocín je cieľom nasledujúcej krátkej prehľadovej práce.

02 SOCIÁLNE VZŤAHY: ČUCH ALEBO ZRAK?

Rozoznávanie sociálne relevantných podnetov je komplexný proces, ktorý zahŕňa učenie a pamäť. Viaceré oblasti mozgu sa podieľajú na spracovaní sensorických podnetov a vyhodnocovaní ich hodnoty. Ide najmä o primárne sensorické oblasti mozgovej kôry, asociačné oblasti mozgovej kôry, bazálne gangliá a hipokampus. Signály musia byť prostredníctvom sensorických nervových dráh, zrakových, sluchových a čuchových centier kategorizované a triedené, aby bolo možné rozlíšiť ich hodnotu a pripísať im význam. Osobitné postavenie pri rozpoznaní sociálnych podnetov majú vnemy získané z hmatových receptorov. Spracovaním v primárnej sensorickej časti kôry a v hierarchicky vyššie postavených oblastiach dochádza k triedeniu signálov a rozoznávaniu ich hodnoty v širšej ventrálnej časti mozgovej kôry. Rýchlosť a presnosť rozoznávania objektov je veľmi dôležitým adaptačným mechanizmom pre sociálnu komunikáciu. Rozlišovanie sensorických informácií je veľmi dôležité pre vnímanie ich hodnoty v sociálnom kontexte. Je evidentné, že počas evolúcie mali väčší význam čuchové a hmatové vnemy, ktoré je možné získať aj za znížených svetelných podmienok. U vyšších živočíchov sa v súvislosti so sociálnymi funkciami rozvinul aj zrak. Prisudzovanie identity jedincov sa vyvinulo z rozlišovania pachových stôp v moči, cez stopy chemických látok z potných žliaz, až po komplikované spracovanie črt tváre na základe vizuálnych vnemov. Pri rozlišovaní pachových stôp zohrávajú úlohu sekréty vylučovacích a reprodukčných orgánov, prípadne iných špecializovaných tkanív. Za rozoznávanie chemicky relevantných podnetov zodpovedá väčšinou špecializovaný čuchový

system zložený zo sústavy epitelových buniek, neurónov a neuronálnych dráh, ktoré zabezpečia spracovanie vzniknutých signálov. Čuchový signál je spracovaný v senzorickej časti mozgu, ktoré prenášajú informáciu do čuchového bulbu. V čuchovom bulbe dochádza ku konvergencii signálu, ktorý sa prenáša do olfaktorickej časti mozgovej kôry. Čuchová nervová dráha je výrazne ovplyvňovaná aktivitou interneurónov, z ktorých najvýznamnejšie sú granulózne bunky zodpovedné za spracovanie informácii. Elektrická aktivita týchto neurónov závisí od aktuálneho stavu organizmu, pričom inhibičný potenciál interneurónov vzrastá pri sociálne relevantných čuchových podnetoch. Čuchový systém cicavcov používa na spracovanie sociálne relevantných aj sociálne nepodstatných podnetov podobné dráhy. Odlišnosť spočíva v tom, že neuropeptid oxytocín ovplyvňuje najmä dráhy, ktoré sú dôležité pri spracovaní podnetu, ktorý má sociálny význam (Oettl et al., 2016). Na kontexte závislé spracovanie senzorickej informácie je známy jav, avšak selekcia sociálne relevantných a nerelevantných podnetov až donedávna nebola známa. Oxytocín na nejaký čas dokáže zvýšiť priepustnosť sociálne relevantných čuchových a pravdepodobne aj zrakových podnetov.

03 OXYTOCÍN

Mnoho experimentálnych aj prehľadových štúdií dáva do súvislosti vývin sociálnych schopností s pôsobením nízkomolekulových neuropeptidov (oxytocín) v mozgu (Insel et al., 1999; Bales and Perkeybile, 2012; Bosch and Young, 2018). Aj keď tradične je oxytocín

vnímaný ako reprodukčný hormón, ktorého hlavnou úlohou je indukovať pôrod a laktáciu, je veľmi pravdepodobné, že oxytocín nie je esenciálny pre pôrod. Prinajmenšom v experimentálnych podmienkach u myši s vyradeným a nefunkčným oxytocínovým receptorom sa preukázali sociálne deficity, zvýšená agresivita, zmenená laktácia, ale bez závažných komplikácií prechádzali tieto zvieratá pôrodom (Takayanagi et al., 2005). Okrem oxytocínu je dôležitý pre rozvoj sociálnych vzťahov u zvierat aj u ľudí aj neuropeptid vazopresín (Young et al., 2002; Meyer-Lindenberg et al., 2011). V ďalšej štúdií sa preukázalo, že myši bez vazopresínového receptora V1a majú výrazné deficity v sociálnom správaní a rozoznávaní (Bielsky et al., 2004). Na základe stále zvyšujúceho sa množstva prác preukazujúcich, že neuropeptidy vplyvajú na sociálne správanie, možno predpokladať, že zvlášť počas období, ktoré sú kritické pre formovanie štruktúr mozgu, môžu lokálne výkyvy v množstve neuropeptidov v extracelulárnej tekutine a v intersticiálnych priestoroch mať závažný vplyv na jednotlivé nervové bunky. Genéza a diferenciácia centrálného nervového systému je sprevádzaná špecializáciou a morfológickými zmenami jednotlivých štruktúr. Zdá sa, že oxytocín môže mať vzťah aj k sexuálnemu dimorfizmu niektorých oblastí mozgu (Uhl-Bronner et al., 2005; Lu et al., 2019). Sociálne správanie je do veľkej miery ovplyvnené pohlavnými hormónmi, androgénmi a estrogénmi. Je preto zrejme, že účinky oxytocínu a vazopresínu na sociálne správanie vykazujú pohlavný dimorfizmus (Carter, 2007). Androgén-dependentný vazopresín má vzťah k regulácii sociálneho správania u mužov. Oxytocín má väčší význam v regulácii sociálneho, najmä materského správania u žien. V experimentálnych podmienkach u hlodavcov boli popísané zmeny sociálneho správania (počet taktilných kontaktov, incidencia

reprodukčnej aktivity) závislé od aktivácie oxytocínových alebo vazopresínových receptorov v odmeňovacích oblastiach mozgu (Lim et al., 2004; Ross et al., 2009; Borland et al., 2018).

04 SOCIÁLNE VÄZBY

Ľudské sociálne väzby sú veľmi variabilné. Menia sa v čase, v prostredí, a veľmi závisia od kontextu. Prvé vzťahy vznikajú v detstve a sú základom pre zdravý psychický vývin jedinca a nadväzovanie vzťahov v dospelosti. Pozitívne vzťahy sú založené na primeraných reakciách na podnety prichádzajúce z prostredia. Zdravé a pozitívne vzťahy sú založené na celkovom zdravom stave organizmu vrátane kardiovaskulárnych a metabolických funkcií a odolnosti voči stresu. Jedinci trpiaci z rôznych dôvodov depresiami, úzkostnými poruchami a iným zmenami psychického zdravia, majú väčšinou problémy so zdravým nadväzovaním a udržiavaním vzťahov. Zdravý psychický vývin najmä v období detstva určuje neskoršie predpoklady pre dlhodobé vzťahové zväzky v dospelosti. Z pohľadu neurobiologických mechanizmov vzniku a udržiavania sociálnych vzťahov je jedným z najdôležitejších zväzkov vzťah medzi matkou a dieťaťom. Narušenie psychického vývinu vedie k poruchám vnímania a komunikácie. Zneužívané a zanedbávané deti majú veľké problémy v udržiavaní sociálnych vzťahov v dospelosti. Mnohé experimentálne dáta preukázali, že izolácia a zanedbávanie jedinca v detstve vedie k zmenám koncentrácií neurotransmiterov a neuromodulátorov, ktoré regulujú nervové okruhy potrebné pre zdravý vývin sociálnych vzťahov (Miller et al., 2009). Získavanie relevantných

neuroendokrinných dát u ľudí vo vzťahu k sociálnym podnetom, je v súčasnosti veľmi obtiažne. Mnohé štúdie merajú periférne hladiny endokrinných markerov pri odpovedi na sociálne podnety (Feldman et al., 2007; Meyer-Lindenberg et al., 2011; Lu et al., 2019), ale hodnotenie plazmatických hladín hormónov v cirkulácii nemusí odrážať zmeny v mozgových oblastiach. Z tohto pohľadu sú veľmi užitočné mnohé animálne štúdie, ktoré v súčasnosti relatívne sofistikovane merajú aktivitu oblastí mozgu v odpovedi na rôzne podnety. Napríklad izolácia v skorých štádiách vývinu vedie k zmenám v denzite oxytocínových receptorov v odmeňovacích oblastiach mozgu (Barret et al., 2015). Tieto zmeny majú vplyv na schopnosť rozoznávať potenciálneho partnera a jeho potreby.

05 OXYTOCÍN A SOCIÁLNE VÄZBY

Akútne zmeny hladín oxytocínu stimulujú očný kontakt, zlepšujú rozoznávanie tváří a podnecujú komunikáciu. Bolo zistené, že intranazálne podanie oxytocínu zvyšuje zameranie pohľadu na tvár iného jedinca a predlžuje dobu pohľadu do očí (Guastella et al., 2008). Aj naše štúdie poukazujú na fakt, že zmeny hladín oxytocínu počas skorých štádií vývinu ovplyvňujú neuroplasticitu a dlhodobú reaktivitu centrálného nervového systému na stresové stimuly (Bakos et al., 2007; Havranek et al., 2015). Hoci je známe, že sa neuropeptidy oxytocín a vazopresín podieľajú na regulácii materského, partnerského a vo všeobecnosti sociálneho správania, nie je ani zďaleka jasné, akým spôsobom ovplyvňujú sociálne interakcie. Jedným z prvých sociálnych

vzťahov, ktoré človek nadobúda, je vzťah k matke. Už v prenatálnom období existuje medzi matkou a plodom určitá komunikácia. Predpokladá sa, že neurobiologické aspekty tejto komunikácie zahŕňajú endokrinné ovplyvnenie potomka oxytocínom a/alebo vazopresínom. Hladiny oxytocínu sú v krvi matky počas gravidity výrazne zvýšené, jeho koncentrácie s postupom gravidity v dôsledku stúpajúcich hladín estrogénov ďalej vzrastajú (Sellers et al., 1981; Kobayashi et al., 1999). Zvýšenie hladín oxytocínu počas tehotenstva má vzťah k vytvoreniu citovej väzby medzi matkou a jej dieťaťom (Feldman et al., 2007; Levine et al., 2007). Oxytocín prechádza cez placentu do cirkulácie plodu (Malek et al., 1996). Prírodný placentárny transport oxytocínu a postnatálny prísun oxytocínu potomkovi v materskom mlieku (Higashida et al., 2010) poskytujú dostatočné dôvody na predpoklad, že oxytocín môže ovplyvňovať vývin mozgu v skorých štádiách ontogenézy. Mozgovo-miechová bariéra plodu nie je prenatálne dostatočne vyvinutá, čo umožňuje prienik oxytocínu a / alebo vazopresínu k diferencujúcim sa neuronálnym bunkám (McEwen, 2004). Na správnom vývine mozgu, zvlášť niektorých jeho štruktúr, závisia všetky neskoršie prejavy sociálneho správania. Narušenie vývinu mozgu a patologický vývin mozgu môžu viesť k retardácii sociálneho správania, poruchám správania a k pervazívnym vývinovým ochoreniam s poruchami sociálnych interakcií, ktorých incidencia a prevalencia v súčasnosti narastá (Fombonne, 2005).

06 OXYTOCÍN A MOTIVÁCIA

Polymorfizmy a mutácie v oxytocínovom receptore sú v súčasnosti priamo spájané s poruchami rozoznávania tvarí a vnímania sociálnych podnetov (Skuse et al., 2014). Koncentrácia oxytocínových receptorov v dopamínových oblastiach mozgu (nucleus accumbens, substantia nigra, tegmentum), ktoré kontrolujú odmeňovanie a motiváciu, priamo súvisia s nadväzovaním partnerských zväzkov (Keebaugh et al., 2015). Motivácia k sociálnemu kontaktu zahŕňa množstvo procesov včítane rozoznania jedinca, posúdenie atraktivity, blízkosti a potenciálneho benefitu. Dopamínergické neuróny v tegmente vysielajú axóny do limbických oblasti mozgu a do mozgovej kôry. Kolaterály vedú aj do hipokampu, amygdaly a prefrontálnej časti mozgovej kôry a vytvárajú mezolibické a mezokortikálne dopamínergické neuronálne dráhy. Prepojenia medzi jednotlivými štruktúrami sú základom pre recipročnú signalizáciu v mozgu, ktorá sa podieľa na regulácii sociálneho správania. Aktivita dopamínergických neurónov je ovplyvňovaná vylučovaným oxytocínom (Love, 2014). Znalosť funkcií oxytocínu v senzorických dráhach, odmeňovacích oblastiach mozgu, ako aj asociačných oblastiach mozgovej kôry, je dôležitým predpokladom pochopenia mechanizmov determinujúcich nadväzovanie krátkodobých sociálnych kontaktov aj dlhotrvajúcich partnerských a spoločenských väzieb.

07 ZÁVER

Oxytocín ako najprevalentnejší hypotalamický neuropeptid má významné úlohy v regulácii materského, partnerského a vo všeobecnosti sociálneho správania. Neuroendokrinné faktory ako napríklad oxytocín, vazopresín a dopamín sa podieľajú na funkcii sensorických nervových dráh a ovplyvňujú odmeňovacie oblasti mozgu, ktoré sú kľúčové pre rozoznávanie sociálne relevantných podnetov. Z tohto pohľadu je potrebné venovať pozornosť vplyvu oxytocínu na zrak, čuch aj hmat a intenzívne ich študovať.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Bakos, J., Hlavacova, N., Makatsori, A., Tybitanclova, K., Zorad, S., Hinghofer-Szalkay, H., Johansson, B.B., Jezova, D. (2007). Oxytocin levels in the posterior pituitary and in the heart are modified by voluntary wheel running. *Regulatory Peptides*, 139(1-3), 96-101.

Bales, K.L., Perkeybile, A.M. (2012). Developmental experiences and the oxytocin receptor system. *Hormones and Behavior*, 61(3), 313-9.

Barrett, C.E., Arambula, S.E., Young, L.J. (2015). The oxytocin system promotes resilience to the effects of neonatal isolation on adult social attachment in female prairie voles. *Translational Psychiatry*, 5, e606.

Bielsky, I.F., Hu, S.B., Szegda, K.L., Westphal, H., Young, L.J. (2004). Profound impairment in social recognition and reduction in anxiety-like behavior in vasopressin V1a receptor knockout mice. *Neuropsychopharmacology*, 29(3), 483-93.

Borland, J.M., Grantham, K.N., Aiani, L.M., Frantz, K.J., Albers, H.E. (2018). Role of oxytocin in the ventral tegmental area in social reinforcement. *Psychoneuroendocrinology*, 95, 128-137.

Bosch, O.J., Young, L.J. (2018). Oxytocin and Social Relationships: From Attachment to Bond Disruption. *Current Topics in Behavioral Neurosciences*, 35, 97-117.

Carter, C.S. (2007). Sex differences in oxytocin and vasopressin: implications for autism spectrum disorders? *Behavioural Brain Research*, 176(1), 170-86.

Feldman, R., Weller, A., Zagoory-Sharon, O., Levine, A. (2007). Evidence for a neuroendocrinological foundation of human affiliation: plasma oxytocin levels across pregnancy and the postpartum period predict mother-infant bonding. *Psychological Science* 18(11), 965-70.

Fombonne, E.(2005). Epidemiology of autistic disorder and other pervasive developmental disorders. *Journal of Clinical Psychiatry*, 66, Suppl 10, 3-8.

Guastella, A. J., Mitchell, P. B., Dadds, M. R. (2008). Oxytocin increases gaze to the eye region of human faces. *Biological Psychiatry*, 63, 3-5.

Havranek, T., Zatkova, M., Lestanova, Z., Bacova, Z., Mravec, B., Hodosy, J., Strbak, V., Bakos, J. (2015). Intracerebroventricular oxytocin administration in rats enhances object recognition and increases expression of neurotrophins, microtubule-associated protein 2, and synapsin I. *Journal of Neuroscience Research*, 93(6), 893-901.

Higashida, H., Lopatina, O., Yoshihara, T., Pichugina, Y.A., Soumarokov, A.A., Munesue, T., Minabe, Y., Kikuchi, M., Ono, Y., Korshunova, N., Salmina, A.B. (2010). Oxytocin signal and social behaviour: comparison among adult and infant oxytocin, oxytocin receptor and CD38 gene knockout mice. *Journal of Neuroendocrinology*, 22(5), 373-9.

Insel, T.R., O'Brien, D.J., Leckman, J.F. (1999). Oxytocin, vasopressin, and autism: is there a connection? *Biological Psychiatry*, 45(2), 145-57.

Keebaugh, A.C., Barrett, C.E., Laprairie, J.L., Jenkins, J.J., Young, L.J. (2015). RNAi knockdown of oxytocin receptor in the nucleus accumbens inhibits social attachment and parental care in monogamous female prairie voles. *Social Neuroscience*, 10(5), 561-70.

- Kobayashi, M., Akahane, M., Minami, K., Moro, M., Ajisawa, Y., Inoue, Y., Kawarabayashi, T. (1999). Role of oxytocin in the initiation of term and preterm labor in rats: changes in oxytocin receptor density and plasma oxytocin concentration and the effect of an oxytocin antagonist, L-366,509. *American Journal of Obstetrics & Gynecology*, 180(3 Pt 1), 621-7.
- Levine, A., Zagoory-Sharon, O., Feldman, R., Weller, A. (2007). Oxytocin during pregnancy and early postpartum: individual patterns and maternal-fetal attachment. *Peptides*, 28(6), 1162-9.
- Lim, M.M., Murphy, A.Z., Young, L.J. (2004). Ventral striatopallidal oxytocin and vasopressin V1a receptors in the monogamous prairie vole (*Microtus ochrogaster*). *Journal of Comparative Neurology*, 468(4), 555-70.
- Love, T.M. (2014). Oxytocin, motivation and the role of dopamine. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 119, 49-60.
- Lu, Q., Lai, J., Du, Y., Huang, T., Prukpitikul, P., Xu, Y., Hu, S. (2019). Sexual dimorphism of oxytocin and vasopressin in social cognition and behavior. *Psychology Research and Behavior Management*, 12, 337-349.
- Malek, A., Blann, E., Mattison, D.R. (1996). Human placental transport of oxytocin. *Journal of maternal-fetal medicine*, 5(5), 245-55.
- McEwen, B.B. (2004). General introduction to vasopressin and oxytocin: structure/metabolism, evolutionary aspects, neural pathway/receptor distribution, and functional aspects relevant to memory processing. *Advances in Pharmacology*, 50, 1-50, 655-708.
- Meyer-Lindenberg, A., Domes, G., Kirsch, P., Heinrichs, M. (2011). Oxytocin and vasopressin in the human brain: social neuropeptides

for translational medicine. *Nature Reviews Neuroscience*, 12(9), 524-38.

Miller, J.M., Kinnally, E.L., Ogden, R.T., Oquendo, M.A., Mann, J.J., Parsey, R.V. (2009). Reported childhood abuse is associated with low serotonin transporter binding in vivo in major depressive disorder. *Synapse*, 63(7), 565-73.

Oettl, L.L., Ravi, N., Schneider, M., Scheller, M.F., Schneider, P., Mitre, M., da Silva Gouveia, M., Froemke, R.C., Chao, M.V., Young, W.S., Meyer-Lindenberg, A., Grinevich, V., Shusterman, R., Kelsch, W. (2016). Oxytocin Enhances Social Recognition by Modulating Cortical Control of Early Olfactory Processing. *Neuron*, 90(3), 609-21.

Ross, H.E., Cole, C.D., Smith, Y., Neumann, I.D., Landgraf, R., Murphy, A.Z., Young, L.J. (2009). Characterization of the oxytocin system regulating affiliative behavior in female prairie voles. *Neuroscience*, 162(4), 892-903.

Sellers, S.M., Mitchell, M.D., Anderson, A.B., Turnbull, A.C. (1981). The relation between the release of prostaglandins at amniotomy and the subsequent onset of labour. *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 88(12), 1211-6.

Skuse, D.H., Lori, A., Cubells, J.F., Lee, I., Conneely, K.N., Puura, K., Lehtimäki, T., Binder, E.B., Young, L.J. (2014). Common polymorphism in the oxytocin receptor gene (OXTR) is associated with human social recognition skills. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(5), 1987-92.

Takayanagi, Y., Yoshida, M., Bielsky, I.F., Ross, H.E., Kawamata, M., Onaka, T., Yanagisawa, T., Kimura, T., Matzuk, M.M., Young, L.J., Nishimori, K. (2005). Pervasive social deficits, but normal parturition, in oxytocin receptor-

deficient mice. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 102(44), 16096-101.

Uhl-Bronner, S., Waltisperger, E., Martínez-Lorenzana, G., Condes Lara, M., Freund-Mercier, M.J. (2005). Sexually dimorphic expression of oxytocin binding sites in forebrain and spinal cord of the rat. *Neuroscience*, 135(1), 147-54.

Young, L.J., Pitkow, L.J., Ferguson, J.N. (2002). Neuropeptides and social behavior: animal models relevant to autism. *Molecular Psychiatry*, 7 Suppl 2, S38-9.

Podakovanie

Za podnetnú diskusiu a inšpiratívne myšlienky patrí vďaka Anne Sadloňovej.

Nehmotné šťastie v dobe hmotného blahobytu

Mgr. Dalibor Jurášek
*Katedra školskej pedagogiky PedF TU,
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave*

02

ABSTRAKT

Výskum subjektívne prežívaného pocitu šťastia a jeho príčin je v posledných desaťročiach populárnou oblasťou výskumu. Na jednej strane žijeme v dobe najväčšieho hmotného a technologického blahobytu v histórii, na druhej strane je otázne, či to prispieva k zvyšovaniu ľudského šťastia. Predmetom príspevku je prehľad aktuálnych výskumov analyzujúcich vzťah materiálneho bohatstva a šťastia na úrovni krajín. Ten ukazuje, že materiálne bohatstvo so šťastím síce pozitívne súvisí, ale tento vzťah je nelineárny. Nad istou úrovňou bohatstva je prírastok šťastia pre bohatšie krajiny minimálny, či dokonca môže byť negatívny. Slovensko sa v súčasnosti nachádza práve v pásme bohatstva, v ktorom je ďalší nárast šťastia z dôvodu len zvyšovania bohatstva krajiny nepravdepodobný. To poukazuje na dôležitosť iných spôsobov rozvoja spoločnosti, napríklad kultúrnych a duchovných.

Kľúčové slová: subjektívne prežívané šťastie, Easterlinov paradox, ekonomický rast, vzťah bohatstva a šťastia

ABSTRACT

Research into subjective well-being and its causes has become a popular topic in the recent decades. On the one hand, we are living in the time of greatest material and technological advancement in history. On the other hand, it is questionable whether this results in real increases in human well-being. This article provides a brief review

of the current research on the relationship of subjective well-being and material welfare on the national level. It shows that national income is positively associated with happiness but this relationship is nonlinear. Above a certain level of national income, the benefit for richer countries is minimal or even can be negative. Slovakia is at a point where further increases in happiness resulting solely from increasing the national income seem unlikely. This points to the importance of other ways of developing society, such as cultural or spiritual.

01 SUBJEKTÍVNE PREŽÍVANÉ ŠŤASTIE

1.1 SUBJEKTÍVNE PREŽÍVANÉ ŠŤASTIE – POJEM

Subjektívne prežívané šťastie alebo subjektívne pociťovaná spokojnosť (angl. subjective well-being) je „kognitívne a emocionálne zhodnotenie, ktoré ľudia majú o svojom živote a zahŕňa to, čo sa laicky nazýva šťastie, pokoj, naplnenie a životná spokojnosť“ (Diener, Oishi, Lucas, 2003).

Najtypickejšou metódou jeho merania sú dotazníky, ktoré môže vyplniť buď samotný participant, prípadne jeho rodina, známi alebo priatelia (Sandvik, Diener, Seidlitz, 1993). O niečo novšou metódou je technológiou asistovaný zber prežívania (Experience Sampling Method, ESM), ktorý

sa realizuje sa tak, že pomocou technického zariadenia je participant v určitých intervaloch vyzvaný, aby hlásil svoj emocionálny stav (Holton, 2015). Hlásenia sa následne štatisticky vyhodnotia.

Aj keď meranie subjektívnej spokojnosti má mnohé špecifiká, vo všeobecnosti platí, že výsledky z jednotlivých metód merania konvergujú a vysoko vzájomne korelujú, čo im dodáva štatistickú validitu (Kruger, Schkade, 2008).

1.2 SUBJEKTÍVNE PREŽÍVANÉ ŠŤASTIE VO SVETE

Meraniu subjektívne prežívaného šťastia vo svete sa na základe unifikovanej metodológie venuje projekt pod záštitou OSN, World Happiness Report. Realizuje sa konzistentnou metodológiou od roku 2005. Ľuďom v 156 krajinách po celom svete kladie jednoduchú otázku. Žiada ich, aby ohodnotili svoj život na škále od 0 po 10, kde 0 predstavuje najhorší možný život a 10 najlepší možný život. Tu si zhrnieme najdôležitejšie poznatky, ktoré z neho vyplývajú. Podrobné výsledky meraní sú v prehľadnej forme dostupné na internete (Helliwell, Huang, Wang (2019, s. 24 – 26) alebo Ortiz-Ospina, Roser (2019)).

Trendy za relatívne krátky čas, za ktorý sú dáta pre World Happiness Report zbierané, ukazujú, že úroveň spokojnosti, či už celosvetovo alebo v rôznych regiónoch, ostáva v zásade rovnaká. Každoročne pritom platí, že medzi najspokojnejšími krajinami sú ekonomicky

rozvinuté krajiny s rozvinutou demokraciou a pomerne solidárnymi sociálnymi systémami. Ako príklad uvádzame posledný ročník 2019, pričom predchádzajúce roky sú na tom veľmi podobne.

Na prvých piatich priečkach sa umiestnili Fínsko (7,769), Dánsko (7,600), Nórsko (7,554), Island (7,494) a Holandsko (7,488). Slovensko sa umiestnilo na 38. mieste (6,198). Naši susedia sú na tom lepšie aj horšie: Česko je 20. (6,852), Maďarsko 62. (5,758) a Poľsko 40. (6,182). Spomedzi mocností (stálych členov Bezpečnostnej rady OSN) je na tom najlepšie Veľká Británia na 15. mieste (7,054), nasledujú Spojené štáty americké na 19. mieste (6,892), potom Francúzsko na 24. mieste (6,592), Rusko na 68. mieste (5,648) a Čína na 93. mieste (5,191).

Z neočakávaných výsledkov prekvapí Kostarika na 12. mieste (7,167), Izrael na 13. mieste (7,139) alebo pomerne nízke umiestnenie Japonska (58. miesto, 5,886). Spodku rebríčka dominujú chudobné africké štáty. Posledných 5 tvorí Rwanda, Tanzánia, Afganistan, Stredoafrická republika a rebríček uzatvára Južný Sudán na 156. mieste (2,853). Zle sú na tom krajiny, kde prebieha vojna (Sýria, Afganistan, Jemen, Irak, Somálsko, Ukrajina).

Podobnými ukazovateľmi sú: Satisfaction with Life Index (index životnej spokojnosti), Happy Planet Index (index šťastia planéty), Social Progress Index (index spoločenského pokroku), Human Development Index (index ľudského rozvoja), Gross National Happiness (úhrnné národné šťastie), Global Peace Index (globálny index mieru). Vzhľadom na rozsah článku tieto ukazovatele nemôžeme podrobnejšie rozoberať.

02 VZŤAH MEDZI BOHATSTVOM A ŠŤASTÍM

Vzťah medzi bohatstvom a šťastím možno skúmať viacerými spôsobmi. V zásade ho môžeme skúmať na úrovni individuálnej a spoločenskej (mesta, regiónu či krajiny). V tomto článku sa z rozsahových dôvodov obmedzíme iba na úroveň krajiny. Šťastie môžeme sledovať v aktuálnom časovom okamihu (či bohatšie krajiny sú šťastnejšie) alebo jeho vývoj v čase (či krajiny, ktoré zbohatnú, sa stanú šťastnejšími). Uvedieme si krátky prierez aktuálnou výskumnou literatúrou, ktorá za posledné desaťročia v mnohom konverguje k pomerne konzistentným záverom, hoci v niektorých podstatných otázkach ešte zhodu nenašla.

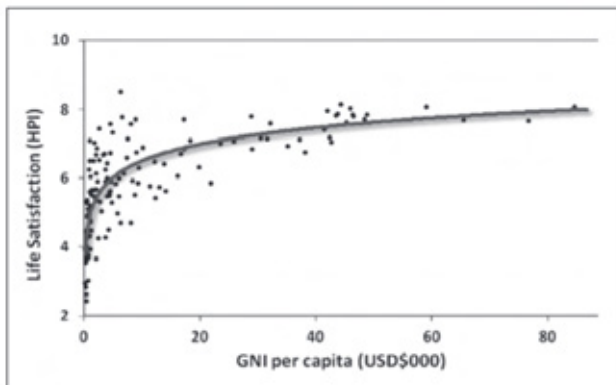
2.1 SÚ BOHATŠIE KRAJINY ŠŤASTNEJŠIE?

S kutočnosť, že ľudia v bohatších krajinách hlásia vyššiu úroveň subjektívne prežívaného šťastia, je všeobecne akceptovaným výskumným záverom (Helliwell, Huang, Wans, 2017; Diener, Tay, Oishi, 2013; Borrero et al., 2013; Ortiz-Ospina, Roser, 2019). Pozitívny vzťah bohatstva krajiny a šťastia obyvateľstva spochybňovaný nie je, vedú sa však určité polemiky o tom, akú presnú povahu tento vzťah má.

Najčastejšie sa uvádza, že vzťah medzi národným bohatstvom a subjektívne prežívaným šťastím je vyjadrený logaritmicou krivkou. To znamená, že je veľký rozdiel v priemernom šťastí medzi chudobnými

krajinami a priemerne bohatými krajinami. Nad istou úrovňou bohatstva je ale prírastok šťastia minimálny, hoci stále prítomný.

K takémuto záveru dospeli aj Borrero et al. (2013). Analyzovali dáta zo 197 krajín. Zaujímali ich vzťah medzi národným bohatstvom a šťastím. Porovnávali indexy z viacerých meraní (Happy Planet Index, World Database of Happiness a World Values Survey), pričom sa ukázalo, že spolu veľmi silno korelujú (výška korelácie 0,835 – 0,975).

Graf 1. Vzťah medzi hrubým národným dôchodkom a životnou spokojnosťou (podľa Happy Planet Index) pre rôzne krajiny. Zdroj: Borrero a kol. (2013)

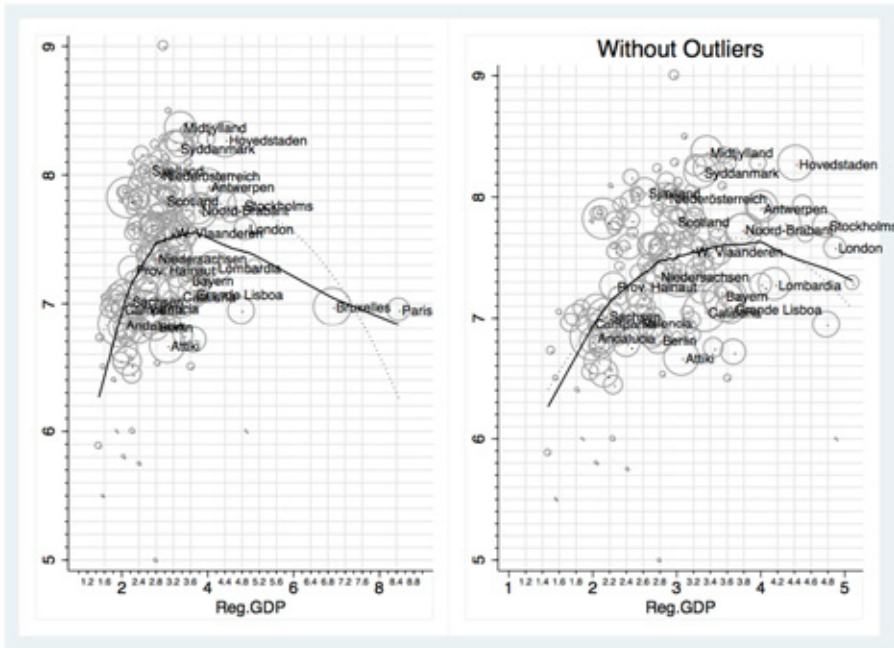
Zhruba logaritmickej povahu vzťahu reprodukovali aj Deaton (2008) pre krajiny z rôznych regiónov, Degutis, Urbonavičius, Gaižutis (2010) pre krajiny Európskej únie, OECD (2011) pre 39 krajín z rôznych regiónov či Inglehart a kol. (2008) pre 88 krajín (kde žije takmer 90 % svetového obyvateľstva).

Podrobnú analýzu vypracovali Stevensonová a Wolfers (2008). Uvádzajú desiatky grafov, v ktorých je na prvý pohľad vzťah medzi HDP na obyvateľa a šťastím v krajine lineárne závislý. Táto skutočnosť je však spôsobená tým, že na osi x je premenná HDP na obyvateľa radená logaritmicky. Ak by sa ich grafy zobrazili spôsobom ako graf 1 v tomto článku, ukazovali by v zásade rovnakú súvislosť premenných. Podobné platí pre prácu Deatona (2008).

S iným názorom však prišli Proto a Rustichini (2013). Súhlasia s tým, že vzťah bohatstva krajiny a priemernej úrovne šťastia jej obyvateľa v zásade opisuje logaritmickú krivku, ak posudzujeme všetky krajiny v celku. Poukazujú však na to, že nad istou úrovňou môže mať bohatstvo už negatívny vplyv na šťastie. Vychádzajú z analýzy 90 krajín z celého sveta, pričom do nej zahrnuli výsledky z meraní World Values Survey z rokov 1981 – 2007 (podľa dostupnosti). Krajiny rozdelili na 15 kvantilov podľa bohatstva, a skúmali vzťah šťastia a bohatstva v každom kvantile osobitne. Zistili, že pri chudobných krajinách (s HDP na obyvateľa pod 10 000 USD) je vzťah medzi bohatstvom a šťastím pozitívny a veľmi silný, pri krajinách s HDP na obyvateľa okolo 15 000 USD sa súvislosť začína blížiti nule (krivka sa vyrovnáva) a nad úrovňou HDP 30 000 USD na obyvateľa dochádza k miernemu, ale signifikantnému znižovaniu šťastia.

Toto zistenie sa Protovi a Rustichinimu potvrdilo aj v druhej analýze (v tom istom článku), avšak týkalo sa iba prvých 14 členských štátov EÚ, teda v zásade severnej, západnej a južnej Európy, pričom porovnávali sa nie krajiny ako celok, ale regióny v rámci krajín (graf 2). Opäť zistili,

že nad úrovňou cca 25 000 – 30 000 HDP na obyvateľa dochádza k poklesu šťastia. Údaje pre celú EÚ autori neuvádzajú, podľa svojho tvrdenia preto, aby sa vyhlí vplyvu potenciálnych skrytých premenných na úrovni krajín.

Graf 2. Vzťah medzi regionálnym HDP na obyvateľa a životnou spokojnosťou v regiónoch prvých 14 členských krajín EÚ. HDP sa uvádza v desiatich tisícoch USD. Zdroj: Proto a Rustichini (2013).

Je potrebné uviesť, že zistenia Prota a Rustichiniho (2013) sú v priamom rozpore so závermi Deatona (2008), Stevensonovej a Wolfersa (2008). Tí zhodne uvádzajú, že pozitívny vzťah medzi bohatstvom a šťastím je porovnateľne vysoký v chudobných a bohatých krajinách, či v bohatých

krajinách môže byť ešte vyšší. Tieto rozdiely sú dané rozličnými metódami štatistického vyhodnocovania. Deaton a Stevensonová s Wolfersom pracujú nie s HDP na obyvateľa, ale logaritmom tejto hodnoty a krajiny na „bohaté“ a „chudobné“ rozdeľujú na inej úrovni príjmu ako Proto a Rustichini.

Otázka, či je nad istou úrovňou vyššie bohatstvo krajiny (či regiónu) spojené s klesajúcou úrovňou šťastia, ostáva stále otvorená. Veľká väčšina autorov však uvádza, že prírastok šťastia nad istou úrovňou bohatstva výrazne klesá.

2.2 STANÚ SA KRAJINY, KTORÉ ZBOHATNÚ, ŠŤASTNEJŠÍMI?

Zo skutočnosti, že ľudia v bohatších krajinách sú šťastnejší, sa intuitívne ponúka záver, že ak krajina zbohatne, jej obyvatelia sa stanú v priemere šťastnejšími. Táto súvislosť však nie je taká jednoznačná. Prvýkrát na ňu upozornil Easterlin (1974). Poukázal na to, že v Spojených štátoch amerických v rokoch 1946 – 1970 úroveň šťastia ostala nezmenená. HDP na obyvateľa sa pritom za ten čas viac ako zdvojnásobil.

Skutočnosť, že v rámci krajiny sú bohatší ľudia šťastnejší a v porovnaní krajín sú ľudia z bohatých krajinách šťastnejší, ale dlhodobý hospodársky rast v konkrétnej krajine významne nezvyšuje šťastie jej obyvateľov, začala byť nazývaná Easterlinov paradox.

2.2.1 ARGUMENTY V PROSPECH EASTERLINOVHO PARADOXU

Aj novšie dáta z USA podporujú Easterlinov paradox. Americký General Social Survey okrem iného monitoruje aj subjektívne prežívané šťastie na trojstupňovej škále od roku 1972. Percento ľudí, ktorí o sebe vyhlasujú, že sú „veľmi šťastní“, fluktuuje v rámci 30 – 38 %. V roku 1972 to bolo 30 % a v roku 2018 31 %. Percento ľudí, ktorí sú „vcelku šťastní“ fluktuuje od 49 % do 60 %, pričom v roku 1972 to bolo 53 % a v roku 2018 56 % (dáta v prehľadnej forme dostupné na GSS (2019); pozri tiež Smith, Son, Schapiro, 2015). V daných rokoch sa HDP na obyvateľa v USA viac ako zdvojnásobilo (Svetová banka, 2020). Ďalším silným argumentom v prospech Easterlinovho paradoxu je príklad Číny. Ako uvádza Easterlin (2014), v Číne došlo za 20 rokov k štvornásobnému zvýšeniu HDP na obyvateľa, ale úroveň šťastia obyvateľstva ostala nezmenená.

2.2.2 ARGUMENTY PROTI EASTERLINOVMU PARADOXU

V iných krajinách sa ale Easterlinov paradox neprejavuje tak jednoznačne. V roku 2009 Easterlin so spolupracovníčkou Angelescovou (Easterlin, Angelescu, 2009) priniesli analýzu dát z 37 krajín (vrátane krajín Európskej únie, Ruska či rozvojových krajín), sledujúcich obdobia od 12 do 34 rokov (podľa dostupnosti dát), zvyčajne po roku 1970. Ich analýza ukázala, že zatiaľ čo v krátkodobom horizonte (cca 10 rokov) je zmena v šťastí silne závislá od zmeny v raste HDP na

obyvateľa, ak si vezmeme dlhodobé trendy (12 a viac rokov), vzťah medzi týmito dvomi premennými je nulový (negatívny, no nesignifikantný). Autori však tiež uvádzajú, že pokiaľ sa krátkodobé a dlhodobé dáta posudzujú spolu, vzťah medzi nárastom HDP a nárastom šťastia je signifikantne pozitívny, keďže krátkodobé trendy vykazujú silnejšiu súvislosť medzi nárastom HDP a nárastom šťastia.

Easterlinov paradox sa nepodarilo jednoznačne replikovať na krajinách Európskej únie. Stevensonová a Wolfers (2008) analyzovali dáta z Eurobarometra pre 9 členských krajín EÚ, pre ktoré sú dostupné dáta z rokov 1972 – 2003. Vzťah medzi rastom HDP na obyvateľa a šťastím je pozitívny a signifikantný v šiestich z deviatich krajín, čo svedčí skôr proti Easterlinovmu paradoxu.

Veenhoven a Vergunst (2014) použili údaje z World Database of Happiness (67 krajín, 199 časových radov o dĺžke od 10 do vyše 40 rokov). Zistili pozitívnu koreláciu medzi rastom HDP a rastom šťastia. HDP aj šťastie vo väčšine sledovaných krajín vzrástli, a vo všeobecnosti šťastie vzrástlo viac tam, kde viac vzrástlo HDP. Celková korelácia, signifikantná, medzi rastom HDP a rastom šťastia, je $r = 0,20$. Ročný rast HDP na úrovni 1 % predstavuje podľa ich prepočtov prírastok 0,0034 bodu na 10-stupňovej škále. Pri ročnom raste HDP na úrovni 5 %, ktorý by trval 60 rokov, by tak došlo k nárastu šťastia o 1 bod.

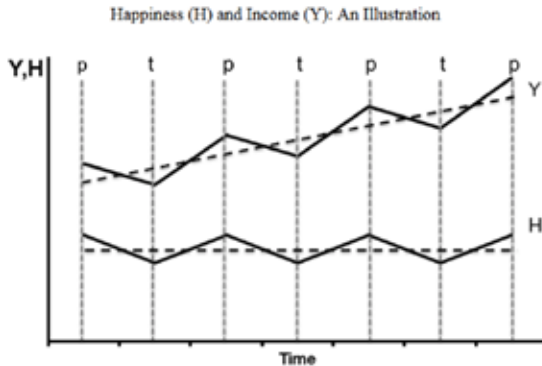
2.2.3 ROZPLETANIE NEJASNOSTÍ V DISKUSII

Ako sa dá zorientovať v takýchto, zdanlivo protichodných, výsledkoch? Možno poukázať na niekoľko faktorov, pre ktoré výskumníci aj z veľmi podobných dát dochádzajú k rôznym záverom.

2.2.3.1 KRÁTKODOBÉ VERZUS DLHODOBÉ TRENDY

Easterlin a kol. (2010) poukazujú na to, že jeho kritici veľmi často zmiešavajú krátkodobé a dlhodobé trendy. Easterlin súhlasí s tým, že šťastie v krajine v krátkodobom horizonte veľmi blízko sleduje výkyvy v raste či poklese HDP. Na druhej strane však hovorí tiež to, že v dlhodobom trende šťastie osciluje okolo viac-menej stálej hodnoty, hoci ekonomika napreduje.

Easterlinovu výhradu dobre ukazuje graf 3. Na grafe 3 šťastie stúpa vždy vtedy, keď rastie HDP, a klesá vždy vtedy, keď HDP padá. Rast HDP a rast šťastia sú teda úzko prepojené a signifikantne korelujú. V dlhodobom horizonte však šťastie nestúpa, hoci ekonomika áno.

Graf 3. Aj keď sa šťastie (H) významne a konzistentne mení spolu s hospodárskym rastom (Y), v dlhodobom horizonte šťastie osciluje okolo fixnej hodnoty, zatiaľ čo hospodársky rast stúpa. Zdroj: Easterlin (2017).

Týmto protiargumentom možno vyvrátiť námietku Stevensonovej a Wolfersa (2008, s. 43). Títo autori síce berú do úvahy dáta za mnoho (aj 29) rokov, avšak skúmajú v nich mnoho krátkodobých trendov. Dáta pre každú krajinu vyhodnocujú takým spôsobom, že pre každý rok pozorovania zaznačia zmenu v HDP a zmenu v šťastí za daný rok. Z každého pozorovania spravia bod v grafe a zisťujú trend. Tým však vždy merajú len krátkodobé trendy, hoci za dlhoročné obdobie.

2.2.3.2 NEDOSTATOK POZOROVANÍ PRE JEDNOTLIVÚ KRAJINU

Takýmto spôsobom sa však nedajú spochybnit zistenia Veenhovena a Vergunsta (2014). Títo autori posudzujú aj viac ako 40 ročné rady a porovnávajú trendy za celé merané obdobie. Korelácia (signifikantná)

medzi rastom HDP a rastom šťastia je zhruba $r = 0,20$, či už sa berú do úvahy trendy v dĺžke 10 – 20 rokov, v trvaní 21 – 40 rokov alebo nad 40 rokov.

Na prvý pohľad ide o úplne presvedčivé vyvrátenie Easterlinovho paradoxu na obrovskej a dlhodobej vzorke dát. Easterlin má však aj voči takémuto zisteniu niekoľko námietok. Tvrdí, že aby sa skutočne dal spoľahlivo odhadnúť dlhodobý trend vzťahu bohatstva a šťastia, je potrebných pre každú krajinu zahrnutú v analýze dostatok pozorovaní, a to zo všetkých fáz ekonomického cyklu (vzostup aj pokles).

„Nešpecifikované množstvo“ časových radov, ktoré uvádzajú Veenhoven a Vergunst (2014) má iba 2 merania (Veenhoven a Vergunst uvádzajú iba, že ide o menšinu radov). Easterlin kritizuje aj iné predchádzajúce štúdie a poukazuje na to, že často vychádzajú iba z 2 meraní pre krajinu, pričom zahrnutie väčšieho počtu meraní pre danú krajinu podstatne mení výsledky. Ďalej poukazuje na to, že zmeny HDP prechádzajú cyklami a pre správne testovanie paradoxu je potrebné zahrnúť dáta z krajín, ktoré prešli celým cyklom (poklesom aj rastom HDP), pretože keď je zahrnutá iba expanzná fáza ekonomiky, pozitívny vzťah medzi šťastím a rastom ekonomiky je nadhodnotený.

Easterlin tiež uvádza, že štúdia Veenhovena a Vergunsta (2014) prekvapivo – na rozdiel od drvivej väčšiny štúdií – používa pri meraní rastu HDP aktuálnu hodnotu dolára, nie hodnotu vztiahnutú ku konkrétnemu roku. Keďže medzi jednotlivými krajinami sú veľké rozdiely v miere inflácie, Easterlin spochybňuje relevanciu údajov.

Následne Easterlin (2016) vykonal ďalšiu analýzu (zahŕňajúcu už aj novšie dáta ako Veenhoven a Vergunst) a vybral prísnejšie kritériá na zaradenie krajín do analýzy (krajina musela mať aspoň milión obyvateľov a museli v nej prebehnúť aspoň 3 národné merania šťastia, ktoré pokrývajú obdobie aspoň 10 rokov a aspoň jeden kompletný cyklus rastu a poklesu HDP). Do výberu tak zaradil 43 krajín (21 rozvinutých, 14 menej rozvinutých a 11 v prechode) a vzťah medzi nárastom HDP a nárastom šťastia vyšiel štatisticky nesignifikantný (vo všetkých krajinách posudzovaných spoločne, aj vo všetkých skupinách krajín). V závere Easterlin zhŕňa, že jeho kritici často uvádzajú, že majú väčšie dátové sady, z čoho usudzujú, že ich tvrdenia majú väčšiu validitu. Podľa Easterlina však nejde o celkový počet pozorovaní, ale o ich kvalitu, teda o to, či existuje dostatok porovnateľných meraní šťastia pre každú analyzovanú krajinu z rôznych fáz ekonomického cyklu, aby sa v krajine dal dostatočne spoľahlivo odhadnúť dlhodobý trend vývoja šťastia.

03 ZÁVER

V článku som sa zaoberal vzťahom medzi hmotným bohatstvom a šťastím na úrovni krajiny. Analyzoval som rozsiahlu výskumnú literatúru, ktorá je k dispozícii na túto tému. Autori zhodne dospievajú k záveru, že v bohatších krajinách sú ľudia v priemere šťastnejší. Platí však, že nad istou úrovňou bohatstva sú už prírastky v šťastí s rastúcim bohatstvom minimálne. Ide o krajiny s HDP zhruba 30 000 USD na obyvateľa. Niektorí autori dokonca sú toho názoru, že v ešte bohatších krajinách sú ľudia o niečo menej šťastní, avšak ide zatiaľ o ojedinelé výsledky.

Čo sa týka otázky, či krajiny, ktoré zbohatnú, sa stanú šťastnejšími, výskumníci nie sú v odpovedi na ňu jednotní. Zhodujú sa na tom, že v USA a v Číne sa napriek prudkému ekonomickému rastu za desaťročia priemerná úroveň šťastia nezmenila. Výsledky pre iné krajiny závisia od výberu krajín a spôsobu analýzy dát a rôzni bádatelia vedú o meritum vecí spory, ktoré sme bližšie rozobrali v článku.

Ak zoberieme tieto súvislosti do úvahy pre príklad Slovenska, môžeme konštatovať, že naša krajina sa nachádza práve v pásme, kde sú už ďalšie prírastky šťastia z dôvodu len hospodárskeho rastu nepravdepodobné (HDP na obyvateľa za rok 2018 bol vyše 35 000 USD [IMF, 2020]). Tento poznatok poukazuje na dôležitosť iných spôsobov rozvoja spoločnosti, napríklad kultúrnych a duchovných.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Borrero, S., Escobar, A. B., Cortés, A. M., & Maya, L. C. (2013). Poor and distressed, but happy: situational and cultural moderators of the relationship between wealth and happiness. *Estudios Gerenciales*, 29, 2-11.

Degutis, M., Urbonavičius, S., & Gaižutis, A. (2010). Relation between GDP and life satisfaction in the European Union. *Ekonomika*, 89(1), 9-21.

Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture and well-being: emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.

Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In Paul A. David & Melvin W. Reder (eds.). *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, 89-125. New York: Academic Press, Inc.

Easterlin, R. A., & Angelescu, L. (2009). Happiness and growth the world over: time series evidence on the happiness-income paradox. IZA Institute of Labor Economics. Dostupné na: <http://ftp.iza.org/dp4060.pdf> [cit 2020-01-15]

Easterlin, R. A., Angelescu, L., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness-income paradox revisited. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(52), 22463-22468.

Easterlin, R. A. (2014). Happiness and economic growth: the evidence. In Glatzer, W., Camfield, L., Møller, V., Rojas, M. (eds.), *Global Handbook of Quality of Life*.

Easterlin, R. A. (2017). Paradox lost? *Review of Behavioral Economics*, 4(4), 311-339.

GSS. (2019) General Social Survey data explorer. Tab. General happiness.

Dostupné na <https://gssdataexplorer.norc.org/trends/Gender%20&%20Marriage?measure=happy> [cit 2019-10-02]

Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2017). The social foundations of world happiness. In Helliwell, J. F., Layard, R. & Sachs, J. D. (eds.) World Happiness Report 2017, s. 8-47. Dostupné na <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2017/HR17.pdf> [cit 2019-10-09]

Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2019). Changing world happiness. In Helliwell, J. F., Layard, R. & Sachs, J. D. (eds.) World Happiness Report 2019, s. 11-46. Dostupné na <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2019/WHR19.pdf> [cit 2019-10-02]

Holton, N. (2015). Measuring Happiness: Using the experience sampling method with mobile phones to collect self-report data. In Rutledge, D. & Slykhuis, D. (eds.) Society for Information Technology & Teacher Education International Conference. Chesapeake, VA: Association for the Advancement of Computing in Education.

IMF. (2020) Report for selected countries and subjects: Slovak republic. Dostupné na <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=21&pr>.

Inglehart, R., Foa, R., Peterson, C., & Welzel, C. (2008). Development, freedom, and rising happiness: a global perspective (1981–2007). *Perspectives on Psychological Science*, 3(4), 264-285.

Kruger, A. B., & Schkade, D. A. (2008). The reliability of subjective well-being measures. *The Journal of Public Economics*, 92(8-9), 1833-1845.

OECD. (2011). How's life? Measuring well-being. OECD Publishing. Dostupné

na <https://unstats.un.org/unsd/broaderprogress/pdf/How%27s%20life%20-%20Measuring%20well-being.pdf> [cit 2020-01-15]

Ortiz-Ospina, E., & Roser, M. (2019). Happiness and life satisfaction. Dostupné na <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction> [cit 2019-10-02]

Proto, E., & Rustichini, A. (2013). A reassessment of the relationship between GDP and life satisfaction. *PLoS ONE*, 8(11), e79358.

Sandvik, E., Diener, E., & Seidlitz, L. (1993). Subjective well-being: the convergence and stability of self-report and non-self-report measures. *Journal of Personality*, 61(3), 317-342.

Smith, T. W., Son, J., & Schapiro, B. (2015). General Social Survey: trends in psychological well-being, 1972-2014. National Opinion Research Center, University of Chicago. Dostupné na https://www.norc.org/PDFs/GSS%20Reports/GSS_PsyWellBeing15_final_formatted.pdf [cit 2019-10-02]

Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective well-being: reassessing the Easterlin paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 39(1), 1-102. Dostupné na: <https://users.nber.org/~jwolfers/papers/EasterlinParadox.pdf> [cit 2020-01-15]

Svetová banka. (2020). GDP per capita (constant 2010 US\$). Dostupné na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=US> [cit 2020-01-15]

Veenhoven, R., & Vergunst, F. (2014). The Easterlin illusion: economic growth does go with greater happiness. *International Journal of Happiness and Development*, 1(4), 311-343.

Čo sme vedeli o šťastí pred vznikom psychológie

Mgr. Nikola Kallová

*Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV v Bratislave
Katedra školskej pedagogiky PedF TU,
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave*

*Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu
výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0303:
Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života
v období adolescencie a mladej dospelosti.*

ABSTRAKT

*P*redmetom skúmania predloženého príspevku bude nielen prínos dejín filozofie ako zdroj mnohých teoretických systémov na tému šťastia, ale aj tematicky totožný prínos jednej z moderných vied – psychológie. Budeme zisťovať, v čom, ako a či vôbec obohatila moderná psychológia sumu poznatkov, ktoré čerpáme z dejín filozofie tým, že si osvojila okrem teoretických metód poznávania, ktoré aplikuje filozofia, aj nástroje prírodných vied, a to kvantifikovanie, meranie a štatistiku. Predmetom dilemy sa tak stávajú metódy filozofie a metódy psychológie, miera spoľahlivosti poznatkov, ktoré prinášajú, a taktiež charakter získaného poznania. Cieľom príspevku preto bude analyzovať kľúčové diela filozofie, a tiež základné poznatky psychológie, ktoré súvisia s problémom šťastia, a vytvoriť komparáciu obsahovej stránky a rozsahu reliability výstupov týchto dvoch disciplín. Prihliadať budeme na závislosť teórie a empirie pri skúmaní šťastia, ktorú potvrdzuje fakt, že niekoľké dejinno-filozofické teórie tvoria konceptuálny základ súčasných empirických výskumov šťastia, a tiež, že postavenie filozofických teórií v súčasnej vedeckej praxi je podmienené inkorporáciou empirických metód, čím spĺňajú požiadavku legitimacy poznania, ktorej kritériom je empirický spôsob verifikácie.

ABSTRACT

*T*he purpose of the paper is to review not only the asset of the history of philosophy as a source of many theoretical systems on the topic of happiness, but the asset of psychology as one of the modern

disciplines on the same topic, respectively. It will be researched if, in what respect, and in what way has the modern psychology enriched the sum of findings resourcing in the history of philosophy by acquiring the methodology used by natural sciences, such as quantifying, measurement and statistics, besides theoretical methods applied by philosophy. Thus the dilemma of the philosophical versus psychological methodology, as well as the reliability and nature of their findings, arises. The objective is to conduct an analysis and a comparison of the key philosophical and psychological findings on the content of happiness as a subject matter. The dependence of theoretical and empirical methods will be assumed in the happiness research, giving an evidence for it by various examples of the historical philosophical systems as a conceptual basis for a modern psychological happiness research, and also by clarifying the manner in which the empirical methods are a condition for a philosophical research to become legitimized within the scientific practices, which require the incorporation of an empirical verification in order to be considered knowledge.

01 ÚVOD

Cieľom predloženého príspevku je hľadať odpovede na otázku „čo sme vedeli o šťastí pred vznikom psychológie“. Vyzdvihovanie prínosu dejín filozofie, ktorá psychológii predchádzala, by však nemalo zamýšľanú výpovednú hodnotu, keby prínos a obsah filozofických konceptov nebol postavený pred výzvu, akou je komparácia. Hľadané

odpovede budú teda aj reakciou na druhú centrálnu otázku tohto textu, teda: „čo sme pred vznikom psychológie o šťastí nevedeli“.

Hľadanie odpovedí je osciláciou medzi tromi oblasťami analýzy (z časti lingvistickej, z časti diskurzívnej): prínos dvoch spomenutých disciplín v poznávaní problematiky šťastia, povaha poznávania obidvoch z nich a otázka legitimacy poznania. Analýza prínosu predmoderného poznávania šťastia je analýzou filozofie o šťastí, uskutočnená v zastúpení vybraných konceptov z dejín filozofie, a jej metodológie. Poznávanie šťastia filozofiou ako teoretickou disciplínou je postavené do vzťahu s empirickou evidenciou ako výsledkom poznávania psychológie.

Poznaniu, ktoré stotožňujeme s pojmom vedenie, pripisujeme dynamickú definíciu, čo znamená, že význam pojmu poznanie či vedenie je závislý od času definovania. Alfred North Whitehead (1989) užitočne poukazuje na historickosť významu pojmu poznanie na príklade fyziky. Význam pojmu poznanie sa mení v závislosti od spoločenskej dôvery. Poznanie je výsledkom poznávania alebo skúmania, ktoré získa potrebnú legitimitu na to, aby status poznania mohlo mať a používať. Poznanie je len výsledkom takého poznávania, ktoré nadobudne legitimitu a spoločenskú dôveru v nadväznosti na legitimizáciu autority, ktorá je takto oprávnená rozhodovať o tom, aký spôsob skúmania prináša poznanie, a aký nie.

Autorita je aktuálne štafetou v rukách modernej vedy, na ktorú sa spoločnosť obrátila s dôverou po udalostiach historického vývoja

v delegitimizácii náboženstva. Spoločenská dôvera je adresovaná empirickým vedám, čo je prirodzeným následkom straty vážnosti filozofie v zmysle oprávnenej autority. Polemizovanie ohľadom filozofie, ako zodpovednej autority, však môže odkloniť pozornosť na stranu jej prínosu práve hľadaním odpovedí na otázky „čo sme vedeli a čo sme nevedeli o šťastí pred vznikom psychológie“, čo je zároveň motiváciou pre pojednávanie o tejto téme.

02 ČO SME VEDELI O ŠŤASTÍ

Skúmaniu súvislostí a kontextov šťastia predchádza povinnosť sémantického ukotvenia problematiky. To, že túto úlohu poňala filozofia za hodnú diskusie, sa v literatúre prejavuje od diela Platóna a práca na tvorbe prameňov na tému definície šťastia neustáva do dnešného dňa. Rovnako ako následné skúmanie súvislostí a kontextov, v ktorých sa tento jav vyskytuje. Paralely medzi skúmaním šťastia vo filozofii a v psychológii sú badateľné rovnako v procese definovania, ako v procese odhaľovania súvislostí javov v odlišných kontextoch. Na týchto dvoch paralelách budeme ilustrovať komparáciu poznávania šťastia filozofie a psychológie a ich vzťahu k poznaniu.

Definičná stránka skúmania šťastia je simplifikovateľná dualistickým náhľadom na to, čo je šťastie, ktorý je pozorovateľný v nosných filozofických školách, obdobiach a prístupoch (McMahon, 2006). Definícia šťastia vyplýva z fundamentálneho princípu, v prospech ktorého je argumentácia vedená. S čím je šťastie nevyhnutne späté?

Hedonizmus odpovedá, že esenciou šťastia je hedoné – slasť, pre eudaimonistov esenciu predstavuje areté – cnosť. Hedonizmus, rovnako ako eudaimonizmus, je dedičstvom dišputy klasických autorov antiky a Epikureizmu.

Nositeľom šťastia je podľa predstaviteľov eudaimonizmu jednotlivec s „dobrým duchom“ vyznačujúci sa cnosťami, akými sú rozumnosť, rozvážnosť, spravodlivosť, statočnosť a ďalšie. Cnosť je hlbším morálnym princípom a kritériom konania s presvedčením o jeho univerzálnej platnosti pri nachádzaní a realizovaní dobra. Len úsilie konať dobre vedie jednotlivca k tomu, aby sa stal šťastným – len spravodlivá a rozumná duša žije dobre, len dobrá duša žije šťastne (Platón, 2009). Typické pre eudaimonistov je popredné postavenie rozumnosti ako zložky ľudského psyché, ktorá má byť pri rozhodovaní uprednostňovaná. Vyzdvihovaná prax askézy ako praktizovania rozumnosti stojí v opozícii k vášňam a rozkoši, čím sa eudaimonizmus dostáva do kontrastu s hedonizmom, ktorý dosadením pojmu rozkoše do centra svojho filozofického systému kompletizuje dualitu v problematike definovania šťastia. Pre stúpenčov hedonizmu šťastie predstavuje slasť a rozkoš. V diele Epikura, zakladajúcej figúry hedonizmu, je rozkoš vyložená jednak ako cieľ blaženého (šťastného) života, jednak ako jeho prejav a príčina, a takisto ako kritérium pre dobré rozhodnutia (Epikuros, 2013).

Rozdiel medzi eudaimonizmom a hedonizmom, ktorý v antike vznikol opozičným postavením cnosti a slasti, rozumnosti a bezstarostnosti, odriekania a pôžitku, sa implicitne nesie v učení ďalších učencov. Od

ich pozície a inklinácie k jednej, či druhej skupine bádateľov, závisí aj ich skúmanie kontextu a súvislostí šťastia. Ako jav, akým je šťastie, funguje? Kto je a nie je šťastný a za akých okolností možno šťastie ako cieľ realizovať? „Spotrebiteľom“ poznávania šťastia je človek a spoločnosť, nielen hŕstka intelektuálov, a preto je dosahovanie šťastia ako praktický problém najatraktívnejšou a pravdepodobne najrozpracovanejšou otázkou vo filozofii aj v psychológii šťastia, budeme sa preto ďalej sústrediť na oblasť skúmania dosahovania šťastia.

Opäť zjednodušene a symbolicky, odpoveď na otázku spôsobu dosahovania šťastia tkvie v realizácii cnosti alebo v realizácii slasti. Aj napriek tomu, že sa v problematike druhu a typu cností a slastí autori rozchádzajú, je pre ich tvorbu príznačná repetitívnosť obsahovej stránky ich poznávania šťastia. Dosahovanie šťastia je vo filozofii popisované ako proces kultivácie osobnosti, kultivácie vzťahovosti či satisfakcia potrieb externými entitami.¹ Filozofické bádanie na tému šťastia spočíva v kladení otázok, v argumentácii, v ktorej je kladený dôraz na zachovanie logickej konzistentnosti, a v sémantike. Nárok na uznanie výsledkov takéhoto poznávania za poznanie vzniká dokazovaním predpokladov. Dôkazy sú vo filozofii vykonávané na teoretickej báze logickej verifikácie.

1 Konkretizovať budeme toto delenie v pasáži zaoberajúcej sa komparáciou vybraných výsledkov poznávania filozofie a psychológie na tému šťastia.

03 SKÚMANIE ŠŤASTIA V PSYCHOLÓGII

Filozofický spor zástancov eudaimonizmu a hedonizmu adoptovala moderná psychológia spolu s definíciou šťastia, ktorý charakterizuje pre hedonizmus slasť a pre eudaimonizmus cnosť. Empirický výskum šťastia narába predovšetkým s dvoma najrozšírenejšími operacionalizovanými definíciami: subjektívny well-being² – nazývaný aj hedonický³; a psychologický well-being – nazývaný aj eudaimonický⁴,

2 V česko-slovenskom diskurze je termín well-being prekladaný ako osobná či životná pohoda (NÚCEM; Kebza, Šolcová, 2005). Z dôvodu snahy o zachovanie pojmovej plurality a exaktnosť jazyka ponechávame v texte tento termín v pôvodnom znení.

3 Subjektívny well-being (SWB) (Diener, 1984), najfrekvencovanejší pojem v súčasnom diskurze o šťastí, je z hľadiska evaluácie deskriptívnou definíciou. SWB je odpoveďou na otázku, ako sa individuum cíti, aj čo si o situácii, v ktorej sa nachádza, myslí. SWB je dvojzložkový konštrukt. Prvá zložka, nazývaná afektívna (príp. emocionálna), je charakteristická svojou premenlivosťou a krátkodobým trvaním. Je daná dvoma premennými, ktorými sú pozitívny a negatívny afekt, pričom v prípade šťastia hovoríme o rovnováhe alebo miernej prevahe pozitívneho afektu nad negatívnym (Diener, Sandvik & Pavot, 1991). Druhou zložkou SWB je kognitívna stránka, nazývaná aj životná spokojnosť, ktorú tvorí súd o živote ako celku. Je preto výsledkom kognitívneho (rozumového) spracovania myšlienok o vlastnom živote, a to z dlhodobého hľadiska. Podľa definície SWB môžeme za šťastného označiť jedinca, ktorý disponuje vysokou mierou životnej spokojnosti, a zároveň frekvencia jeho negatívneho afektu neprevyšuje frekvenciu pozitívneho afektu. Spôsob, akým tento pozitívny stav individuum dosahuje, ani príčinu jeho prirodzeného či spontánneho výskytu, definícia SWB nezohľadňuje.

4 Psychologický well-being (PWB) (Ryan & Deci, 2001; Ryff, 1989) sa vyznačuje etickým charakterom, konkrétne charakterom cnosti. Podľa tejto preskriptívnej definície prináleží vypovedať o svojom živote ako šťastnom len človeku, ktorý využíva a rozvíja svoj ľudský potenciál, a to v súlade so svojím autentickým ja a hlbšími princípmi (Huta,

ktorých konceptuálne východiská nachádzame v dejinách filozofie. SWB stojí na predpokladoch využívaných antickým hedonizmom a východiská vedcov argumentujúcich v prospech operacionalizovanej definície PWB sa zhodujú s východiskami starovekého eudaimonizmu.

Definovanie šťastia prostredníctvom PWB je odpoveďou na historický vzťah eudaimonie a hedonie a na súčasnú hodnotovo sterilnú deskriptívnu definíciu SWB, ktorá zavŕšila svoju evolúciu v utilitarizme. SWB je produktom osvietenského predsavzatia o exaktnom myslení vo vede popísaného Jeremy Benthamom (Davies, 2015) a PWB je prinavrátением sa k antickému morálnemu ideálu v cnosti prostredníctvom preskripcie. Obidve moderné definície so sebou prinášajú poznatky o spôsobe dosahovania šťastia, ktoré zaznamenávali už predchodcovia príslušných dvoch skupín psychológov.

Skúmanie šťastia v psychológii sa od filozofického odlišuje zvolenou

2013). Pri koncepte PWB teda prioritne sledujeme spôsob a legitimitu dosahovania predmetného stavu, v ktorom sa indivídium nachádza, nielen pozitívne pocity či myšlienky naň sa viažúce. Carol D. Ryff a iní (Clarke, Marshall, Ryff & Wheaton, 2001) za komponenty PWB považujú tieto premenné: autonómia, životné smerovanie, environmentálne zručnosti, osobnostný rast, pozitívne vzťahy a seba prijatie, no v súvisiacej odbornej literatúre je PWB častokrát spájaný aj s inými premennými, ktoré sú korelujúcimi veličinami, prediktormi a/alebo mediátormi PWB, pričom všetky z nich sa takisto vyznačujú morálnym a autotelickým charakterom. Sú nimi: zmysel života, hodnotovo konzistentné správanie, duchaplnosť, kompetencia, vytrvalosť, autenticita, znížené zameranie na seba, dobročinnosť, zmysel pre koherenciu, tiché ego, konzistentnosť identity, flow, vzťahovosť a mnohé ďalšie.

metodológiou. Psychológia si osvojila nástroje prírodných vied, a preto teoretické myslenie podrobuje empirickej verifikácii, na čo využíva meranie a štatistiku. Zaujímavosťou je, že takto získané a verifikované dáta sa obsahovo nelíšia od výsledkov poznávania filozofie.⁵

Za pomoci určených metód zberu a analýzy dát prichádza psychológia s početnými štúdiami popisujúcimi poznatky o spôsobe dosahovania šťastia, a teda o prediktorech šťastia, s ktorými, ako javmi správajúcimi sa istým spôsobom v istom kontexte a súvislostiach, filozofia pracovala už pred niekoľkými tisícročiami. Psychológia skúma, podobne ako filozofia, dosahovanie šťastia ako výsledok procesu kultivácie osobnosti, kultivácie vzťahovosti a satisfakcie potrieb externými entitami.

Pomenovaným súborom metód je tak skúmaná a dokazovaná spätosť šťastia s inými aspektami života, akými sú v prípade kultivácie osobnosti napríklad: autenticita (Vainio & Daukantaitė, 2016), duchaplnosť (Hanley, Warner & Garland, 2015; Grevenstein, Aguilar-Raab & Bluemke, 2018), autonómia (Martela, Ryan & Steger, 2018) zmysel pre koherenciu (Vainio & Daukantaitė, 2016; Grevenstein, Aguilar-Raab & Bluemke, 2018), kompetencia, vzťahovosť (Martela, Ryan & Steger, 2018) a cnostné (morálne, „dobré“) správanie⁶

5 Rozdiel medzi filozofiou a psychológiou tkvie okrem metodológie aj vo forme výsledkov poznávania, ktoré sú v prípade psychológie nielen kvalitatívne, ale aj kvantitatívne.

6 Pozitívny vplyv cnosti na šťastie zohľadňujú viaceré intervencie využívajúce a rozvíjajúce vďačnosť, odpúšťanie, priateľskosť, produktívne aktivity a podobne

(Joshanloo, 2016; Dunn, Aknin & Norton, 2008).

Oblasť skúmania kultivácie vzťahovosti ako funkcie zvyšovania úrovne šťastia má v psychológii okrem iného podobu upriamania pozornosti na dobré medziľudské vzťahy ako jeden z najsilnejších prediktorov šťastia (Diener & Seligman, 2002). Napokon, psychológia prináša aj empirickú evidenciu pre šťastie ako výsledok satisfakcie potrieb externými entitami – napríklad významnú mieru vplyvu dobrej finančnej situácie (Diener, 2009).

04 FILOZOFIA AKO ZDROJ HYPOTÉZ

Testovanie hypotézy šťastia antiky modernou vedou je voľne preložený názov knihy psychológa Jonathana Haidta (*The happiness hypothesis. Putting ancient wisdom and philosophy to the test of modern science.* [2006]). Poznávanie spôsobov dosahovania šťastia v psychológii – skúmanie prediktorov šťastia – je v nej interpretované ako testovanie hypotéz dejín filozofie. Odhliadnuc od vplyvov filozofie Východu na moderné skúmanie v psychológii, hovoríme o verifikácii súboru tvrdení o kultivácii osobnosti, ktorej súčasťou je autenticita (Mill, 1995) cnostné (morálne, „dobré“) správanie (Platón, 2009; Aristoteles, 2011; Epikuros, 2013; Mill, 1995) a mnohé ďalšie.

(Cummins, 2013).

Tvrdenia filozofov, ktoré pre psychológiu predstavujú hypotézy o dosahovaní šťastia, vypovedajú aj o kultivácii vzťahovosti – o potrebe dobrých vzťahov pre šťastný život, aj o satisfakcii potrieb externými entitami. Zhlukom tohto typu hypotéz sa vyznačuje Aristotelovo dielo prostredníctvom teórie dober, ktoré pre šťastie človek potrebuje. Duševné dobrá (kultivácia osobnosti) majú tvoriť súhrnu s dobrami telesnými a dobrami vonkajšími. A keďže vonkajšie dobrá podľa Aristotela sú: priatelia (ktorých považuje za najväčšie z vonkajších dober), bohatstvo, politická moc, telesná krása, vydarené deti a nezasiahnutosť smrťou priateľov (Aristoteles, 2011), Aristoteles tak pokrýva okrem oblasti kutivácie vzťahovosti aj oblasť hypotéz o satisfakcii potrieb externými entitami, ktoré sú tiež v procese empirickej verifikácie psychológiou.

05 POZNÁVANIE A POZNANIE ŠŤASTIA

Po revízii paralel medzi poznávaním šťastia filozofiou a psychológiou v procese definovania a v procese odhaľovania súvislostí javov v odlišných kontextoch, nám zostáva pre napĺňanie cieľa v hľadaní, analyzovať ich vzťah k poznaniu. Jean-François Lyotard (1993) pristupuje k poznaniu a jeho postmodernej podobe zdôrazňovaním problému legitimacy. Ako bolo uvedené v úvode, legitimita má vzťah k výsledkom poznávania, ktoré v akte legitimizácie získavajú status poznania. Vedenie alebo poznanie je teda situačne závislé od iného aktu, ktorý nie je ahistorický.

Zatiaľ čo prínos filozofie je poznaním v situácii zasadenej v čase t_1 v závislosti od aktu legitimizácie, obratom vo vykonávateľovi moci a v spoločenskej dôvere, všeobecne vzaté – v rečových hrách, je v čase t_2 (v prípade Lyotarda hovoríme o postmoderne) prínos filozofie v protiklade ku spoľahlivému poznávaniu vedy označený ako naratív, a teda ako poznanie spochybnený. „Tomu, že metanaratívni legitimizační dispozitív sa stal prežitkom, odpovedá zejména krize metafyzické filozofie a krize univerzitní inštituce, ktorá na ní byla závislá“ (Lyotard, 1993, s. 98).

Na základe súčasne zaužívaného významu pojmu vedy je preto filozofický spôsob myslenia a poznávania hypotézou, a status poznania nadobúda až empirickou verifikáciou, a to prostredníctvom kvantifikovania, merania a štatistiky. Spĺňa tak podmienku performativity, ku ktorej vedie splnenie ďalších podmienok: definovanie axiomatiky, ktorá bude vyhovovať formálnym kritériám (metajazyk logiky), a proces dokazovania. Vtedy a len vtedy, pokiaľ disciplína spĺňa „podmienky vnútornej konzistencie a experimentálnej verifikácie“ (Lyotard, 1993) je legitímnu autoritou v produkovani poznania. Psychológia, na rozdiel od filozofie, toto oprávnenie v čase t_2 má.

Nemenej dôležité je otvoriť otázku identity oprávňujúceho subjektu. Nakoľko podľa Lyotarda disciplína nemôže legitimizovať samú seba, takéto oprávnenie, ktoré sa prejavuje v rovine spoločenskej dôvery, prichádza zvonku. „Otázka viedění ve věku informatiky je víc než kdy dřív otázkou vlády“ (Lyotard, 1993, s. 106). Z toho vyplýva, že držiteľom poznania šťastia je nie filozofia ani psychológia, ale mocenské

štruktúry. Ak obidve disciplíny skúmajú totožnú oblasť s obsahovo totožnými výsledkami skúmania, rozhodujúca je ich metodológia, ktorá je v istých mocenských vzťahoch vyhlásená za spoľahlivú alebo nespoľahlivú.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Aristoteles. (2009). *Politika*. Bratislava: Kalligram.

Aristoteles. (2011). *Etika Nikomachova*. Bratislava: Kalligram.

Belliotti, R. A. (2013). *The seductions of happiness*. In S. A. David, I. Boniwell & A. C. Ayers (Eds.), *Oxford handbook of happiness*. (s. 291 - 302). Oxford: University Press.

Clarke, P. J., Marshall, V. W., Ryff, C. D. & Wheaton, B. (2001). *Measuring psychological wellbeing in the Canadian Study of Health and Aging*. *International Psychogeriatrics*, 33, s. 79 – 90.

Cummins, R. A. (2013). *Measuring Happiness and Subjective Well-Being*. In S. A. David, I. Boniwell & A. C. Ayers (Eds.), *Oxford handbook of happiness*. (s. 185 - 200). Oxford: University Press.

Davies, W. (2015). *The Happiness Industry: How the Government and Big Business Sold Us Well-Being*. Londýn: Verso.

Diener, E. (1984). *Subjective well-being*. *Psychological Bulletin*, 95(3), s. 542 – 575.

Diener, E. (1994). *Assessing subjective well-being: Progress and opportunities*. *Social Indicators Research*, 31(2), s. 103 – 157.

Diener, E. (2009). *The Science of Well-Being*. *The Collected Works of Ed Diener*. Springer.

Diener, E. & Pavot, W. (2013). *Happiness Experienced: The Science of Subjective Well-Being*. In S. A. David, I. Boniwell & A. C. Ayers (Eds.), *Oxford handbook of happiness*. (s. 134 - 154). Oxford: University Press.

Diener, E., Sandvik, E. & Pavot, W. (1991). *Happiness is the frequency, not the intensity, of positive versus negative affect*. In F. Strack, M. Argyle & N. Schwartz (Eds.), *Subjective wellbeing: An interdisciplinary perspective*. (s. 134 – 1). Oxford: Pergamon Press.

Diener, E. & Seligman, M. E. P. (2002). *Very Happy People*. *Psychological Science*, 13(1), s. 81–84.

Dunn, E. W., Aknin, L. B., & Norton, M. I. (2008). *Spending money on others promotes happiness*. *Science*, 319, s. 1687 – 1688.

Epikuros. (2013). *O šťastnom živote I*. Martin: THETIS.

Grevenstein, D., Aguilar-Raab, C. & Bluemke, M. (2018). *Mindful and Resilient? Incremental Validity of Sense of Coherence Over Mindfulness and Big Five Personality Factors for Quality of Life Outcomes*. *Journal of Happiness Studies*, 19(7), s. 1883-1902.

Haidt, J. (2006). *The happiness hypothesis. Putting ancient wisdom and philosophy to the test of modern science*. London: Arrow books.

Hanley, A., Warner, A. & Garland, E.L. (2015). *Associations Between Mindfulness, Psychological Well-Being, and Subjective Well-Being with Respect to Contemplative Practice*. *Journal of Happiness Studies*, 16(6), s. 1423-1436.

Huta, V. (2013). *Eudaimonia*. In S. A. David, I. Boniwell & A. C. Ayers (Eds.), *Oxford handbook of happiness*. (s. 134 - 154). Oxford: University Press.

Huta, V. & Ryan, R. (2010). *Pursuing pleasure or virtue: The differential and overlapping wellbeing benefits of hedonic and eudaimonic*

motives. Journal of happiness studies, 11(6), 735-762.

Joshanloo, M. (2016). *Revisiting the Empirical Distinction Between Hedonic and Eudaimonic Aspects of Well-Being Using Explanatory Structural Equation Modeling*. Journal of Happiness Studies, 17(5), s. 2023-2036.

Liotard, J. F. (1993). *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.

Mareš, J. (2010). *Kvalita života žáků a škola*. Pedagogika SK, 1(1), s. 47 – 72.

Martela, F., Ryan, R.M. & Steger, M.F. (2018). *Meaningfulness as Satisfaction of Autonomy, Competence, Relatedness, and Beneficence: Comparing the Four Satisfactions and Positive Affect as Predictors of Meaning in Life*. Journal of Happiness Studies, 19(5), s. 1261-1282.

McMahon, D. M. (2006). *Happiness. A history*. New York: Atlantic Monthly Press.

Mill, J.S. (1995) *O slobode*. Bratislava: Iris.

Mill, J.S. (2018). *Autobiography*. Loki's Publishing.

Platón. (1992). *Gorgias*. 3. vyd. Praha: Oikoymenh.

Platón. (2009). *Štát*. 3. vyd. Bratislava: Kalligram.

Ryan, R. M. & Deci, E. D. (2001). *On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being*. Annual Review of Psychology, 52(1), s. 141 – 166.

Ryff, C. (1989). *Happiness is everything, or is it? Explorations on the*

meaning of psychological well-being. Journal of Personality and Social Psychology, 57, s. 1069 – 1081.

Šolcová, I. & Kebza, V. (2005). *Prediktory osobní pohody (well-being) u reprezentativního souboru české populace. Čs. psychologie, 49(1), s. 1-6.*

Vainio, M. M. & Daukantaitė, D. (2016). *Grit and Different Aspects of Well-Being: Direct and Indirect Relationships via Sense of Coherence and Authenticity. Journal of Happiness Studies, 17(5), s. 2119-2147.*

Whitehead, A. N. (1989). *Veda a moderný svet. Bratislava: Pravda.*

Aktívne občianstvo z pohľadu morálky a etiky

Mgr. Katarína Komenská, PhD.
*Inštitút etiky a bioetiky & Katedra bioetiky
UNESCO FF PU v Prešove*

*Predkladaná štúdia bola podporená projektom
“International mobilities for research activities of the University
of Hradec Králové”, CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_027/0008487.*

ABSTRAKT

*V*o verejnom priestore súčasnosti absentujú funkčné mechanizmy na regulovanie verejného života, a to nie len na úrovni práva, ale aj morálky. Etické reflexie verejného života a diskurzu by mali preto vytvárať aj priestor na úvahy o všeobecnom súhlase či konsenze, ktorý vychádza z požiadaviek jednotlivých členov spoločnosti. Pre vznik takéhoto diskurzu si musí každý člen spoločnosti uvedomiť, že je subjektom verejného života. Subjektom s vlastnou vôľou, morálnym vedomím a zodpovednosťou. V nadväznosti na to formulujem v predkladanej štúdií požiadavku na oživenie diskusie o subjekte verejného života ako mravného subjektu. To môže viesť k aktívnejšiemu zapojeniu ľudí do verejného života a jeho diskurzu. Predstavím preto verejný život ako morálny priestor, ktorý momentálne prechádza morálnou apatiou. Zároveň kriticky prehodnotím tri tézy, ktoré sa viažu k etickej reflexii verejného života, a to: kto je subjektom verejného života, kto je nositeľom zodpovednosti za rozhodnutia urobené v rámci verejného diskurzu, a ako sa tento subjekt vo verejnom priestore „javí“. Tieto otázky budú reflektované z perspektívy etiky sociálnych dôsledkov.

Kľúčové slová: verejnosť, verejný diskurz, mravný subject, zodpovednosť, konanie

ABSTRACT

*T*here is a vigorous need for a functioning mechanisms for regulating public life on the legal as well as on the moral level. Therefore, the ethical reflexions of the public life and discourse should also arise from

the general consent of the society. To establish such discourse, members of the society need to realize they are subjects of public life. Subjects with their own free will, moral consciousness, and responsibility; subjects who are capable to participate on the ethical decision making processes of the society as a whole. Following these thoughts, the study shows the demand for revitalization of the debate on subjects of public life as moral agents. This might effectively lead to activation of their approach to public life and citizenship. To fulfil this goal, the paper introduces public sphere as a moral space which is, nowadays, in a sort of moral crisis and apathy. The presentation critically analyses three questions: who is the subject of public life, who carries the responsibility for the decisions made in public discourse, and how subject appears in it. All these questions will be reflected through the perspective of ethics of social consequences

Key words: *public, public discourse, moral agent, responsibility, activity*

01 ÚVOD

V súčasnosti je verejný diskurz vnímaný ako diskurz reprezentantov štátu, priemyslu, vedy. Ostatní jeho možní aktéri často ani nerozpoznávajú svoju úlohu v ňom. Aj z toho dôvodu ostávajú len jeho pasívnymi pozorovateľmi, čo môže byť pre spoločnosť a jej ďalší rozvoj zásadným problémom. Existuje preto požiadavka hľadať nové, funkčné mechanizmy na regulovanie verejného života, a to nie len na úrovni práva, ale aj morálky. Tieto etické reflexie verejného života a diskurzu nemôžu zostať len na úrovni inštitucionálnych noriem a odporúčaní,

no mali by vychádzať aj zo všeobecného súhlasu verejnosti.

K otvoreniu takého diskurzu si musia členovia spoločnosti uvedomiť, že sú plnohodnotnými subjektmi verejného života. Subjektmi so svojou vlastnou slobodnou vôľou, morálnym vedomím a zodpovednosťou; subjektmi, ktoré sú schopné zúčastňovať sa na procesoch rozhodovania spoločnosti ako celku. Vychádzajúc z týchto predpokladov poukazuje táto štúdia na nevyhnutnosť revitalizácie diskusie o subjektoch verejného života ako mravných subjektoch. To môže efektívne viesť k aktivizácii ich prístupu k verejnému životu a diskurzu.

02 VEREJNÝ ŽIVOT AKO MORÁLNY PRIESTOR A JEHO SÚČASNÁ KRÍZA

Napriek tomu, že niektorí autori presadzujú chápanie verejného života a diskurzu v tomto priestore ako inštitucionálny nástroj získavania moci (Dulebová, 2012)¹, v predkladanom príspevku budem odkazovať na širšie, všeobecnejšie chápanie verejného života. Vychádzam pritom z toho, že verejný diskurz riadený a uskutočňovaný výlučne inštitúciami a politikmi je značne problematický, a to tým, že cieľ verejného diskurzu je v takomto prípade zameraný iba na daného aktéra diskurzu a jeho dobro (ako už bolo zmienené, najčastejšie na získavanie moci). Do

¹ Dulebová vo svojom článku uvádza niektorých autorov (Baranov, Kazakevič, Šejgalová), ktorí vymedzujú verejný diskurz úzko ako politický a inštitucionálny diskurz (Dulebová, 2012).

úzadia sa tak dostávajú ostatné zdieľané ciele spoločnosti (Gluchman a kol., 2010, s. 120). Jednostranný diskurz potom nie je schopný sledovať svoje morálne aspekty, ciele a verejné dobro.

Z tohto dôvodu musíme apelovať na to, aby sa všetky subjekty verejného života mohli, a aby sa aj aktívne zúčastňovali, na verejnom diskurze. Iba tak môžeme vo verejnom diskurze zaručovať konfrontáciu, prehodnocovanie, potvrdzovanie/vyvracanie morálnych hodnôt či étosu spoločnosti. Verejný diskurz je v tomto zmysle vytvorením dialógu medzi morálnymi hodnotami a cieľmi všetkých subjektov verejného života a dosiahnutím súhlasu (resp. kompromisného riešenia) v spoločenských a globálnych otázkach.

Verejnosť je v tom najvšeobecnejšom význame definovaná ako niečo/niekoľko, čo/kto je v protiklade k súkromnému alebo individuálnemu. Zároveň symbolizuje to, čo je spoločné pre všetkých, a na čom všetci participujú (Gluchman a kol., 2010, s. 131). Verejnosť je chápaná ako imanentná časť občianskej spoločnosti, jej procesov a rozhodovania. Je tiež priestorom, kde môžu občania konfrontovať politikov a podnecovať nové spôsoby ako reflektovať sociálne, kultúrne a/alebo morálne problémy a otázky. Spolu s ostatnými aktérmi sociálneho a politického života, verejnosť² pomáha vytvárať normatívnu štruktúru spoločnosti. Jej úlohou preto musí byť aj reflexia étosu a morálnych, politických a ekonomických hodnôt vo verejnom a politickom diskurze a prehodnocovanie spoločne zdieľaných morálnych cieľov a ideálov.

2 Verejnosť v zmysle individuálnych členov spoločnosti (občania), inými slovami, aktéri verejného života.

Zároveň má verejnosť potenciál pripomínať ostatným subjektom verejného diskurzu (politikom, inštitúciám) ich zodpovednosť za verejné dobro, a to, aby neprekračovali ich kompetencie a nepresadzovali svoje vlastné záujmy na úkor verejného blaha.

Preto musíme verejný diskurz chápať ako priestor morálky a jej vzťahov. Inými slovami, ide o priestor, kde je zodpovednosť jednotlivých jej subjektov (vrátane verejnosti) zdieľaná a sledujúca spoločný cieľ. Verejnosť (ako aktér verejného života) sa tak stáva nevyhnutnou súčasťou politiky a iných oblastí spoločenského života, ktorá má pomáhať hľadať a formulovať kompromisy v prípadoch konfliktov medzi ostatnými subjektmi diskurzu (Gluchman a kol., 2010, s. 131 – 137)³.

Možno zhrnúť, že existuje imanentný morálny význam a cieľ verejného života, z ktorého potom vyplýva aj dôležitosť jeho intenzívneho, aktívneho a živého diskurzu. Po prvé, je to priestor, kde v procese diskurzu môže byť identifikované spoločné (zdieľané) dobro. Po druhé, tento priestor je dôležitý pre konfrontáciu, prehodnocovanie, modifikovanie a/alebo potvrdzovanie/vyvracanie morálnych hodnôt jednotlivcov a spoločnosti ako takej. Po tretie, je to priestor pre kompromisy, ktoré, okrem ich politickej a spoločenskej dôležitosti, majú svoju morálnu funkciu. Napriek tomu súčasné spoločnosti mnohokrát nie sú schopné naplniť tieto morálne kritéria verejnosti a verejného diskurzu (napr. vyššie zmienené úzke chápanie verejného diskurzu). Paralyzujú tak schopnosť a

3 Podobné chápanie diskurzu ako komunikačného prostriedku pre komunity predstavil Jürgen Habermas. Ten tvrdí, že takýto diskurz prináša a formuje zodpovednosť a záväzok vo verejnosti a jej aktérmi (Habermas, 2000).

motiváciu ostatných možných subjektov verejného života podieľať sa na ňom. Niektoré z týchto problémov predstavím v nasledujúcej časti príspevku, a to z perspektívy jednej zo súčasných etických teórií, etiky sociálnych dôsledkov.⁴ Prezentujem ich na základe hľadania odpovedí na tieto tri otázky: kto je subjektom verejného života?, kto nesie zodpovednosť za rozhodnutia tvorené verejným diskurzom? a ako sa v ňom subjekt prejavuje?

03 ETIKA SOCIÁLNYCH DÔSLEDKOV A VEREJNÝ ŽIVOT

Kto je subjektom verejného života? Ak je verejný diskurz vnímaný ako priestor, kde sa uskutočňuje morálka, resp. priestor, v ktorom sa jednotlivci stretávajú s inými subjektmi a aktérmi verejného života (politikmi, inštitúciami) za účelom konfrontácie ich vlastných hodnôt a dosiahnutia spoločných cieľov, potom je potrebné jasne identifikovať, kto má právo zúčastňovať sa na verejnom živote a byť jeho subjektom. Kto môže (a má) konať v mene verejného dobra? Kto by mal byť nositeľom hodnôt spoločnosti? Z pohľadu etiky považujem za relevantný v týchto diskusiách pojem mravný subjekt. Dôležitosť

4 Etická teória, ktorá sa prezentuje ako neutilitaristický konzekvencializmus. Je to originálna etická teória vyvíjaná slovenskými autormi ako je Vasil Gluchman (2005, 2008), Ján Kalajtzidis (2012), Lukáš Švaňa (2016), Adela Lešková Blahová (2010) alebo Júlia Klembarová (2015). Posledná publikácia, ktorá bližšie predstavila metodologický prístup etiky sociálnych dôsledkov, je kolektívna monografia zostavená Vasilom Gluchmanom (ed.): *Ethics of social consequences: philosophical, applied and professional challenges* (2018).

chápania subjektov verejného života ako mravných subjektov vychádza zo spomínaného chápania verejného života ako morálneho priestoru. Preto možno formulovať požiadavku na to, aby subjekty verejného života napĺňali kritériá pre určenie statusu mravného subjektu. V etike sociálnych dôsledkov sú tieto kritériá charakterizované ako schopnosť rozpoznávať a chápať existujúci stav morálky (kritérium morálneho vedomia), schopnosť konať slobodne/dobrovoľne (kritérium slobody) a schopnosť prijať vlastnú zodpovednosť za svoje konanie (kritérium zodpovednosti) (Kalajtšidis, 2012, s. 20). Podľa autorov etiky sociálnych dôsledkov, pripísanie statusu mravného subjektu je skôr intelektuálne a kognitívne podmienenou charakteristikou, nie axiologickou či biologickou kategóriou (Gluchman, 1999, s. 39; Klembarová, 2015).

Prínosom je, že takáto pozícia nám umožňuje neobmedzovať sa na chápanie subjektu verejného života ako individuálneho mravného subjektu (inými slovami, nie je nevyhnutné chápať subjekt verejného života len ako lídra komunity, politika, vedca, alebo iného člena spoločnosti s významným spoločenským postavením). Idea verejného diskurzu už dávno prekročila svoj elitizmus, v ktorom o spoločenských a verejných záležitostiach rozhodovali výlučne vybraní, zvolení, alebo vymenovaní jednotlivci. Rovnaké kritériá mravného subjektu (a to najmä vo vzťahu k zodpovednosti za rozhodnutia v prospech verejného života) možno vyžadovať aj vo vzťahu ku kolektívnym mravným subjektom (Kalajtšidis, 2012). Pri definovaní kto je subjektom verejného života, nám toto umožní zahrnúť, napríklad politické strany, štátne inštitúcie alebo iné komunity, a vyžadovať si ich zodpovednosť za účasť na verejnom živote.

V neposlednom rade, práve anti-elitárstvo verejného diskurzu si žiada uvažovať aj o jednotlivcoch, ktorí spoločne tvoria verejnosť, t. j. jednotlivých občanov danej spoločnosti. Tí členovia verejnosti, ktorí dokážu reflektovať súčasný stav verejného života, jeho problémy a konflikty, a sú schopní niešť zodpovednosť za svoje konanie, sú zároveň v určitom smere morálne zodpovední za tento stav. Problém môže nastať, ak sa slobodne vzdávajú možnosti účasti na veciach verejných (aj napriek tomu, že z hľadiska etiky splňajú kritérium mravného subjektu). Kto nesie zodpovednosť za rozhodnutia vytvorené verejným diskurzom? Druhý problém súvisiaci so súčasnou krízou verejného života nadväzuje na predchádzajúce myšlienky. Môže byť formulovaný ako otázka kto nesie zodpovednosť za rozhodnutia vytvorené verejným diskurzom? Ak je zodpovednosť vo verejnom živote determinovaná výlučne inštitucionálnymi normami (inými slovami, zákonmi či inými reguláciami), stáva sa problematickým reagovať na súčasné a aktuálne morálne výzvy a problémy spoločnosti. Aj preto by diskusia o zodpovednosti vo verejnom diskurze mala zahŕňať tzv. prístup zdola; prístup, ktorý prepojí každého individuálneho člena verejnosti (ako mravného subjektu) s ich zodpovednosťou za morálne dobro celej komunity. Viera Bilasová nazýva takúto morálnu perspektívu zodpovednosti kolektívnu zodpovednosťou (2012). Vo vzťahu ku profesijnej oblasti vedy a výskumu, ktorej sa v danej štúdií Bilasová venuje, tvrdí, že zodpovednosť sa nemôže odvolávať iba na inštitucionálne normy (napríklad vo forme profesijných kódexov či zákonov) alebo na charakter a vedomie (vedcov, jednotlivcov, či politikov). Pri činnosti, ktorá môže mať ďalekosiahle dôsledky pre život spoločnosti, je potrebné, aby bol do týchto rozhodnutí zahrnutý aj verejný súhlas (ako forma kolektívnej

zodpovednosti). Verejný súhlas je vytváraný morálnym minimom každého člena spoločnosti, ktorý je aktívne zapojený do verejného diskurzu (Bilasová, 2012). Úroveň zodpovednosti v spoločnosti narastá vzostupom morálneho minima jej aktívnych členov.

Na posilnenie verejného diskurzu (ako aj zodpovednosti jeho aktérov) je z tohto pohľadu dôležité zvýšiť povedomie a znalosti členov verejnosti v daných spoločenských a/alebo morálnych otázkach, rozvíjať ich morálne a etické zručnosti (vedieť identifikovať etické dilemy, vedieť ich analyzovať, robiť rozhodnutia a formulovať svoje argumenty), ako aj oživovať a otvárať verejný diskurz.

Etika sociálnych dôsledkov poskytuje ešte komplexnejšie vysvetlenie zodpovednosti vo verejnom diskurze. Nechápe ju iba ako morálnu hodnotu, ale aj ako kritérium pre určenie statusu mravného subjektu (či už individuálneho alebo kolektívneho). V tomto zmysle rozlišuje etika sociálnych dôsledkov tri aspekty zodpovednosti: disponibilita, povinnosť a garancia. Disponibilita je schopnosť mravného subjektu prijať svoju zodpovednosť (ako kritérium pripísania statusu mravného subjektu). Povinnosť je normatívnym aspektom, ktorý stanovuje povinnosť mravného subjektu voči objektom svojho morálneho konania. Garanciou opisujú autori konzekvencialistickú perspektívu zodpovednosti (retrospektívnu), a to byť zodpovedný za dôsledky konania mravného subjektu (Kalajtzidis, 2012). Zastávam názor, že zodpovednosť verejnosti musí rozvíjať všetky tieto aspekty. Čo sa týka prvého aspektu zodpovednosti, verejnosť môže byť iba natoľko zodpovedná, ako sú zodpovední jej členovia, resp. do takej miery, ako

sú zapojení a ako vnímajú svoju rolu v rámci spoločnosti. Druhý aspekt zodpovednosti, povinnosť byť zodpovedný za spoločné a zdieľané morálne dobro, zdôrazňuje prehodnotenie spoločných morálnych cieľov (formulovaných vo verejnom diskurze) cez prizmu vlastnej hodnotovej orientácie mravných subjektov. Po tretie, konzekvencialistický aspekt zodpovednosti vo verejnom živote prepája aktérov verejného diskurzu s dôsledkami konania (súčasnými alebo budúcimi) a rozhodnutiami vytvorenými v tomto priestore. Takáto konzekvencialistická zodpovednosť môže byť v tomto zmysle dôležitým etickým nástrojom v otázke morálnych záväzkov vychádzajúcich z nerecipročných vzťahov v komunite, v spoločnosti, vo svete (napr. humanitárne krízy vyskytujúce sa mimo danej komunity atď.).⁵

Ako sa uskutočňuje subjekt verejnosti vo verejnom živote a diskurze? Problém zúčastňovania sa na verejnom živote je niečo, čo Silverstone vo svojej komplexnej analýze súčasného mediapolisu nazýva "vystupovanie" (appearance) (Silverstone, 2007). Vystupovanie, javenie sa modernej komunity (ako celku) opisuje ako pasivitu, vyprázdnenosť a apatiu voči polis a voči jej morálnym cieľom. Polis (použitie ako Aristotelovský koncept) vyžaduje „aktívnu participáciu ľudí ako mysliteľov, poslucháčov, rozprávačov a hercov“ (Silverstone, 2007, s. 38). Vystupovanie v ňom musí byť preto vytvorené aktivitou, v ktorej tvorcovia aj prijímatelia preberajú svoje roly vo vzájomnej interakcii a spolupráci (Silverstone, 2007, s. 38).

⁵ Viac o zodpovednosti v takýchto situáciách v štúdiu *Moral community, its relationships and responsibility as a methodological basis for disaster ethics* (Komenská, 2017, s. 135-144).

Etika sociálnych dôsledkov definuje dobro ako niečo, čo naplňuje ľudský život bezpečím, istotou a spokojnosťou. To je nevyhnutne spojené s aktivitou mravných subjektov. Iba cez konkrétne konanie môže dobro nadobudnúť reálnu formu a obsah. Napriek tomu, že etika sociálnych dôsledkov zatiaľ nesformulovala komplexný antropologický koncept mravného subjektu, jej autori sa v tejto otázke filozoficky a eticky hlásia k autorom ako je Baruch Spinoza a Erich Fromm. V súčasnosti sa týmto aspektom bližšie venuje výskum Michaely Petrufovej Joppovej (2018) alebo Jána Kalajtzidisa a Kataríny Komenskej (2013). To sa môže do budúcnosti stať východiskom pre diskusiu o aktívnom prístupe k verejnému životu a jeho diskurzu.

04 ZÁVER

Príspevok poukázal na možnosť chápať subjekt verejného života ako subjekt morálky, t. j. mravný subjekt, ktorý je schopný prijať zodpovednosť za napĺňanie dobra a cieľov spoločnosti. V rámci tejto diskusie vzniká potreba zdefinovať to, ako mravný subjekt dokáže (a môže) realizovať svoj záväzok voči spoločnému dobru. Bolo preto nevyhnutné hľadať odpovede na tri stanovené otázky: kto je subjektom verejného života?, kto nesie zodpovednosť za rozhodnutia uskutočnené vo verejnom diskurze? a to, ako sa vo verejnom diskurze subjekt prejavuje, ako sa na ňom podieľa? Otázky boli analyzované pomocou východísk jednej zo súčasných (slovenských) etických teórií, etiky sociálnych dôsledkov.

Na záver by som chcela zdôrazniť, že dobro verejnosti je nevyhnutne prepojené s aktivitou mravných subjektov (ako subjektov verejného života). Verejná sféra sa môže stať priestorom morálky a jej vzťahov iba prostredníctvom takej aktivity, v ktorej normatívne ciele a hodnoty verejnosti nadobúdajú reálnu formu a obsah, resp. v ktorej sú realizované v konkrétnom konaní subjektov verejnosti.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Bilasová, V. (2012). *On the Role of Moral Theory in (Bio)Ethics Education. Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 2(1-2), 9-15.

Dulebová, I. (2012). *Politický diskurz ako objekt lingvistikého výskumu. Jazyk a kultúra*, 3(9). Dostupné z <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo9.html>

Gluchman, V. (Ed.). (2018). *Ethics of Social Consequences: Philosophical, Applied and Professional Challenges*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Gluchman, V. (2008). *Etika a reflexie morálky*. Prešov: FF PU.

Gluchman, V. (2005). *Človek a morálka*. Prešov: LIM.

Gluchman, V. (1999). *Etika sociálnych dôsledkov v kontextoch jej kritiky*. Prešov: LIM.

Gluchman, V. a kol. (2010). *Etika verejnej správy*. Prešov: FF PU.

Habermas, J. (2000). *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia.

Kalajtšidis, J. (2012). *Etika sociálnych dôsledkov a hospodárska etika (so zameraním na finančný sektor)*. Brno: Tribun EU.

Kalajtšidis, J. & Komenská, K. (2013). *Mravný subject a problem etickej spotreby (konzumerizmus)*. In J. Kaliský, J. (Ed.), *Dobro a zlo, alebo o morálke I.: psychologické a filozofické aspekty morálky v edukácii* (s. 215-222). Banská Bystrica: UMB v BB.

Klembarová, J. (2015). *Etické a morálne aspekty mentálneho postihnutia*. Prešov: FF PU.

Komenská, K. (2017). *Moral community, its relationships and responsibility as a methodological basis for disaster ethics*. In: V. Gluchman, (Ed.), *Etické myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2016/16): Etika súčasnosti – 16. medzinárodná konferencia. Ethical thinking – past & present (ETPP 2016/16): Contemporary Ethics - 16th international conference* (s. 135-144). Prešov: FF PU.

Lešková–Blahová, A. (2010). *Bioetika v kontextoch etiky sociálnych dôsledkov (aplikácia zvolenej paradigmy na vybrané bioetické problémy)*. Prešov: FF PU.

Petrufová–Joppová, M. (2018). *Spinozian consequentialism of ethics of social consequences*. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 8 (1-2), 41-50.

Silverstone, R. (2007). *Media and Morality on the Rise of the Mediapolis*. Cambridge: Polity Press.

Švaňa, L. (2016). *“Etika” vojny a terorizmu*. Bratislava: Veda.

Využití silných stránek jedinců v rámci sociální práce

PhDr. Monika Punová, PhD.
*Výzkumný ústav práce a sociálních věcí,
Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*

ABSTRAKT

*H*istorii sociální práce charakterizuje posun „od slabosti k síle“. Původní deficitní modely, které se zaměřovaly na slabé stránky jedinců, na jejich problémy, byly od 80. let 20. stol. postupně nahrazovány přístupy zaměřenými na jejich potenciály. Sociální práce zaměřená na využití potenciálu klientů vychází z premisy, že každý člověk má své silné stránky, hodnotu, talenty, potenciály, vize, naděje, možnosti a právě na nich by měly intervence profesionálů.

Klíčová slova: sociální práce orientovaná na silné stránky, resilience

ABSTRACT

*T*he history of social work is characterized by a shift "from weakness to strength". The original deficit models, which focused on individuals' weaknesses, their problems, were from the 1980s. gradually replaced by approaches focused on their potentials. Strengths based social work is based on the premise that every person has their strengths, value, talents, potentials, visions, hopes, possibilities, and that is what professional interventions should build on. The aim of the paper is to introduce the bases, principles and practical application of the perspective of the strengths of individuals within social work. Particular attention is paid to the perspective of resilience, which is based on favorable development despite adverse circumstances, and at the same time represents a way of using the

strengths perspective in the practice of social work, but also in other helping professions.

Keywords: *strengths based social work, resilience*

01 ÚVOD

Když před dvaceti lety Americká psychologická asociace (jež je nejvlivnější globální institucí v oboru) zvolila do svého čela Martina Seligmana, nastal velký údiv. Tento psychopatolog, který proslul mj. svými výzkumy bezmoci, k všeobecnému údivu vyhlásil základní nasměrování psychologie směrem ke zkoumání role silných stránek v lidském životě. Jeho profesní orientace jej vedla k postupnému zjištění, že psychologie byla natolik zahlcena duševními nemocemi, zmírňováním stavů, jež činí člověka nešťastným, že v ní začala slábnout tendence podporovat to, co činí život člověka takovým, aby jej měl chuť žít. Ve svém úvodním projevu po zvolení prezidentem zmíněné Asociace pak řekl, že chce uvést v život vědu a profesi, jejímž smyslem bude posilovat to, co činí život člověka hodnotným. Právě zde můžeme vidět bod obratu v psychologii, který se postupně rozšířil i do dalších pomáhajících profesí.

Tímto „break pointem“ prošla i sociální práce. Kořeny sociální práce orientované na silné stránky člověka, musíme hledat ve zcela opačném paradigmatickém zaměření – v tzv. deficitních modelech. Ty pronikaly do sociální práce díky psychodynamickým vlivům a jak výstižně uvádí Norman (2000), sociální práce byla v té době fascinována tzv.

třemi D: dysfunkcí, deficitem a nemocí (disease). Jakkoliv mohla psychoanalýza poskytnout sociální práci silný konceptuální rámec a pozvednout prestiž sociálních pracovníků v rámci pomáhajících profesí, k očekávaným pozitivním výsledkům u klientů to nevedlo. Stali se z nich „nositelé problému“ a sociální pracovníci byli „experty na jeho řešení“ (další charakteristiky deficitních modelů přináší tabulka č. 1). Právě neúčinnost deficitně orientovaných intervencí vedla k paradigmatickému posunu „od slabosti k síle“, což se projevilo i v empirické oblasti, kdy výzkumy se přestaly zaměřovat na otázky typu: „Co se stalo v životě klienta dysfunkčního a proč k tomu došlo?“ spíše k hledání obranných sil člověka a zkoumali, „Proč se něco negativního nestalo, přestože k tomu byly podmínky?“ (srov. Punová, in Punová, Navrátilová, 2014). Zpočátku se profesionálové zaměřovali na hledání osobnostních kvalit klientů (např. na schopnost přežít), což je nasměrovalo k perspektivě zaměřené na silné stránky a také k resilienci, která představuje pozitivní vývoj navzdory zřetelným obtížným okolnostem.

02 SOCIÁLNÍ PRÁCE ORIENTOVANÁ NA SILNÉ STRÁNKY JEDINCŮ

Jedním z hlavních protagonistů sociální práce orientované na potenciály je Dennis Saleebey (1996) z Kansaské univerzity, který poukazoval na skutečnost, že sociální pracovníci by měli v rámci intervencí do obtížných životních situací klientů rozvíjet jejich talenty, potenciály, kapacity, schopnosti, možnosti, vize, hodnoty a naději.

Tuto skutečnost demonstroval na základě srovnání s patologizujícím přístupem. Právě z jeho pojetí částečně vychází následující tabulka:

Tabulka 1: Srovnání přístupu patologizujícího a zaměřeného na silné stránky jedince

Patologizující	Zaměřený na silné stránky
<p>Člověk je definován jako „případ, case“; symptomy přispívají k diagnóze</p> <p>Intervence je orientována na problém (problem focused)</p> <p>Úvahy klienta jsou interpretovány expertem a pomáhají při stanovení diagnózy</p> <p>Praktik je skeptický k příběhu klienta</p> <p>Trauma z dětství je předchůdcem či predikátorem patologie v dospělosti</p> <p>Praktik klade do popředí léčebný plán, který sám sestavil</p> <p>Expertem na život klienta je praktik</p> <p>Možnosti volby, kontroly, odpovědnosti a klientova vývoje jsou limitovány jeho patologií</p> <p>Proces změny vychází ze znalosti a dovednostech profesionála</p> <p>Pomoc se zaměřuje na redukování dopadů symptomů a negativních osobních a sociálních dopadů jednání, emocí, myšlení či vztahů</p>	<p>Člověk je definován jako jedinečný: rysy, talenty, zdroje přispívají k silným stránkám</p> <p>Intervence je orientována na možnosti, schopnosti (possibility focused)</p> <p>Úvahy klienta jsou základní cestou k poznávání a posuzování klienta</p> <p>Praktik zná klientův životní příběh</p> <p>Trauma z dětství není prediktivní; může aktivizovat či posílit jedince</p> <p>V popředí jsou aspirace rodiny, jedince či komunity</p> <p>Experty jsou jedinec, rodina či komunita</p> <p>Možnosti volby, kontroly, odpovědnosti a osobního vývoje jsou otevřené</p> <p>Proces změny vychází z kapacity síly a schopnostech adaptace jedince, rodiny či komunity</p> <p>Pomoc se zaměřuje na získání sebepotvrzení a rozvíjení hodnot a zodpovědnosti jedince a tvorbu a nalézání členství v komunitě</p>

Zdroj: Punová, 2009: 16

Podstatou intervencí sociálního pracovníka je tedy optika toho, co je možné, co funguje, co v sobě skrývá potenciál pro řešení problémů klienta. Jak vyplývá z údajů v tabulce, tento přístup v sobě skrývá prvky participace klienta, ten je aktivním účastníkem procesu posouzení (např. vypráví pracovníkovi svůj životní příběh, co předcházelo tomu, že se ocitl na ulici, nebo že má problém s netolismem). Zároveň se v jeho rámci nehledá viník situace (např. kdo může za to, že klient se nedokáže dostatečně postarat o výchovu svých dětí) a neuplatňuje se ani kauzální pohled (např. pokud adolescent pochází z dysfunkčního rodinného prostředí, a priori se nepředpokládá, že bude jednat rizikově). To, oč pracovník v rámci intervence usiluje, je zmocňování (empowerment) klienta. Toto zmocnění Navrátil (2001) charakterizuje jako způsob aktivizace klienta, který mu zároveň umožňuje získat kontrolu či větší moc nad svým životem. Dodejme, že tímto klientem může být také rodina, či např. komunita. Pracovník u nich rozvíjí vnímavost vůči vnitřním i vnějším potenciálům a vede je k tomu, aby je využili. Zároveň iniciuje, aby reflektovali rovněž bariéry pro jejich využití. K nalezení zdrojů slouží dle Saleebey (2006) **7 typů otázek:**

1. Související s prožitou obtížnou situací: Co jste udělal pro její zvládnutí? Co jste se přitom dozvěděl o sobě?

2. Podpůrné: Na koho jste se mohl spolehnout? Kdo vás podpořil, rozuměl vám, povzbudil vás?

3. Výjimečné: Co je ve vašem životě jiné, když se vám daří?

4. Zaměřené na možnosti: Čeho chcete v životě dosáhnout? Co byste rád v budoucnosti prožil?

5. Související se sebepojetím: Co dobrého o vás říkají druzí? Čeho si u sebe vážíte?

6. Související s vnímáním současnosti: Jak vnímáte svou současnost?

7. Zaměřené na změnu: Co je potřeba k tomu, aby se vaše situace změnila? Co pro to můžete udělat vy sám?

Je skutečností, že lidské možnosti růstu a řešení situace mají limity. Nicméně jedním ze základních východisek tohoto přístupu je důraz na skutečnost, že ať už se člověk nalézá v sebevíce náročné situaci, vždy má své potenciály, vždy lze nalézt něco, na čem by bylo možné stavět při zdolávání této situace. A mohou to být také touhy, vize, či naděje. Ostatně Seligman (2003) se domníval, že lidský potenciál lze nejlépe využít nikoliv tehdy, když se mu daří, ale naopak v těžkých chvílích života.

03 RESILIENCE ANEB PŘÍZEŇ NAVZDORY NEPŘÍZI

Jedním v predisponování ke zdravému vývoji člověka (či jakéhokoliv jiného systému) je klíčovou společnou myšlenkou s konceptem resilience, česky též odolnosti. Ta představuje dynamické vývojové procesy, díky nimž se člověk (či jiný systém) při prožívání zřetelných obtíží dokáže adaptovat a dosáhnout potřebné osobní pohody (well beingu). Jak upozorňuje Norman (2000, s. 3), „... resilienci lze nahlížet jako základní vlastnost, koncept a proces, který ztělesňuje a operacionalizuje perspektivu zaměřenou na silné stránky. Ve skutečnosti je resilienční úsilí pravděpodobně nejpřiměřenější způsob, jakým lze aplikovat tuto perspektivu do sociální práce.“

V rámci uplatnění resilience dochází k několika základním principům. Jednak se jedná o příznivý vývoj navzdory nepřízni, ale zároveň platí, že poté, co se tak stane, se člověk po určitém zotavení poučí pro budoucí podobné situace, a získává způsobilost a zdatnost pro jejich řešení (např. už ví, že podruhé „nevstoupí do stejné řeky“, nebo už ví, „jakým způsobem ji přebrodit“). Tyto principy si lze přiblížit na příkladu zadluženého klienta, který přišel k sociálnímu pracovníkovi do občanské poradny s prosbou o pomoc. Pracovník jej bude doprovázet při řešení jeho situace směrem k uplatnění odolnosti s cílem dostat se z dluhové pasti. Výsledkem by pak mělo být, že klient se nejen vymaní z dluhové pasti, ale bude více finančně gramotný a do budoucna bude získávat své prostředky jinak než získáváním půjček.

Pojem resilience pochází z latinského *resilio*, *resiliere* a znamená odrážet se, skákat nazpět. V češtině bývá označována ekvivalenty odolnost, nezdolnost, houževnatost, nezlomnost. Opakem je pak vulnerabilita (podlehnutí nadměrné zátěži). Resilience není nějakým osobnostním rysem člověka, ale vždy se odvíjí od daného kontextu, který je pokaždé jiný. Nelze tedy o nikom říci, že by byl resilientní, ale pokud dokáže zvládnout nějakou subjektivní obtíž, tak o něm můžeme říci, že uplatnil svou odolnost, že se zachoval resilientně. Otázka, zda tuto resilienci projeví, se odvíjí od spolupůsobení tzv. rizikových a protektivních činitelů. Zatímco ty první mohou představovat určité zátěžové situace a oslabovat resilienční potenciál člověka, u činitelů ochranných je tomu naopak. I když ne vždy tomu tak musí být, protože daný činitel může být za jistých okolností rizikový a jindy naopak

protektivní. „Platí zde, že stejné podněty (jako např. nemoc, nižší úroveň rozumové a sociální inteligence) vyvolávají u jednotlivých lidí zcela odlišné reakce. Podobný mechanismus jako u těchto interních vlivů, působí i u vlivů externích. I zde platí, že stejný impulz z environmentálního kontextu (např. extrémní chudoba v rodině, šikanování ze strany vrstevníků...) vede u každého člověka k jiným reakcím.“ (Punová, 2012, s. 98).

V rámci sociální práce orientované na silné stránky hrají zvláštní roli právě činitele protektivní, protože jejich role pro uplatnění odolnosti je klíčová. Lze si je představit jako určité „airbagy, nárazníky, či tlumiče“ proti nepřízni. Jsou to potenciály, kapacity, možnosti, schopnosti, dovednosti a kvality člověka. Těmito zdroji disponuje také jeho prostředí a díky nim je řečeno s Matějčkem a Dytrychem (1998) adaptační dráha člověka lepší, pozitivnější, než kdyby tyto ochranné síly nebyly v činnosti. Pochopitelně jejich prostá existence nestačí, někdy si je člověk nemusí uvědomovat, nemusí být dostatečně silné a nedokáží překonávat velkou zranitelnost člověka či obtížné nastavení jeho prostředí. Pak je potřeba, aby sociální pracovník doprovázel svého klienta při jejich kultivaci a posilování. Jedním z nástrojů jejich identifikace může být i oněch 7 otázek dle Saleebeye (2006) jež jsou uvedeny výše.

Vidíme, že jak resilienční, tak také perspektiva zaměřená na silné stránky jedinců, koexistují ve vzájemné filozofické synergii. Saleebey (2000, s. 127) poukázal na to, jak se tato spojitost odráží v profesi sociální práce: „Na silné stránky zaměřená a resilienční literatura

ukazuje, že sociální pracovníci se mohou učit od lidí, kteří prožili těžké situace jako např. znevýhodnění, nemoc, zneužívání a dokonce z této situace někdy vyšli posílení. Sociální pracovníci potřebují znát kroky, které tito lidé podnikli, jaké procesy si osvojili a jaké zdroje k tomu využili.“ Sociální pracovník podporuje odolnost klienta tím, že se nezaměřuje na jeho slabosti, selhání, ale pracuje naopak s jeho potenciály, možnostmi a schopnostmi, protože právě tyto aspekty jej mohou při prožívání těžkostí posilovat a činit odolným.

04 ZÁVĚR

Když přístupu orientovaného nasilné stránky vyčítají jednostrannost, že zcela přehlíží negativní prvky jeho současnosti či minulosti a tudíž neusiluje o komplexní pohled na situaci člověka. Zde je nutno oponovat, protože sociální pracovník nemůže v rámci intervencí otázku slabostí, rizikových činitelů, pominout. Ostatně riziko a jeho dopad na životy klientů jsou příčinou, proč tito lidé vyhledávají sociální pracovníky. Nicméně přestože je riziko důvodem intervencí, nestojí v jejich hlavním zorném úhlu. Základním východiskem je postmoderní vnímání rizika, krize jako výzvy a šance (blíže k pojetí rizika v rámci tohoto přístupu viz Navrátilová, 2015). Pomoc klientovi vychází z přesvědčení, že stejně, jako je reálný problém, jsou reálné rovněž možnosti pro jeho řešení. Vidíme, že alfou i omegou intervencí sociálního pracovníka se stává naděje.

ZOZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Matějček, Z., Dytrych, Z. (1998). *Riziko a resilience*. Československá psychologie, 42(2), 97-105.

Navrátil, P. (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman.

Navrátilová, J. (2015). *Vzdělávání založené na silných stránkách jako nástroj snižování nejistot a rizik*. Sociální pedagogika, 3(1), 56-69.

Norman, E. (2000). *Resiliency Enhancement. Putting the Strengths Perspective Into Social Work Practice*. New York: Columbia University Press.

Punová, M. (2012). *Resilience v sociální práci s rizikovou mládeží*. Sociální práce/Sociálna práca, 12(2), 90-103.

Punová, M., Navrátilová, J. (eds.) (2014). *Praktické vzdělávání v sociální práci optikou konceptu resilience*. Brno: MUNI Press.

Punová, M. (2019). *Posilování odolnosti v praktickém vzdělávání studentů sociální práce*. Sociální práce/Sociálna práca 19(2), 5-20.

Rapp, A. Ch., Saleebey, D., Sullivan, P. W. (2005). *The future of strengths-based social work practice*. Advances in Social Work, 6(1), 79-90.

Saleebey, D. (1996). *The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Causations*. Social Work 41(3), 296-305.

Saleebey, D. (2000). *Power in The People: Strengths and Hope*. Advances in Social Work, 1(2), 127-136.

Seligman, M. (2003). *Opravdové štěstí. Pozitivní psychologie v praxi*. Praha: Ikar.

*Postoje žiakov
mladšieho
školského veku
k školskému
prostrediu*

PhDr. Gabriela Šarníková, PhD.
*Katedra kresťanskej výchovy CMTF,
Univerzita Palackého v Olomouci*

*Text vychádza vďaka podpore z grantu
IGA CMTF_2019_006, SPP 436 100 266.*

ABSTRAKT

V príspevku sa zameriavame na problematiku pozitívnych a negatívnych faktorov vplývajúcich na subjektívnu pohodu žiakov mladšieho školského veku v školskom prostredí. V empirickej časti opisujeme výsledky kvalitatívneho výskumu zameraného na postoje žiakov k školskému prostrediu. Výskum bol realizovaný počas záujmového krúžku na základnej škole na Slovensku. Krúžok vychádzal z koncepcie filozofia pre deti, v ktorej je hlavnou metódou práce diskusia. Na spracovanie získaných dát bola zvolená interpretatívna fenomenologická analýza. Výsledky výskumu ukázali, že silným pozitívnym faktorom v školskom prostredí je fenomén kamarátstva. Ako negatívne sa javia niektoré učiteľské praktiky (nevhodné sprostredkovanie učiva, tresty), rovnako aj neprimeraný obsah učiva a typy zadaných úloh. K málo pozitívam, ktoré participanti v školskom prostredí vnímajú, patrí naučenie sa novým poznatkom. Za možné riešenia považujeme zmenu vzťahu učiteľov k žiakom, zmenu metód sprostredkovania učiva, ako aj implementáciu mäkkých zručností do edukačného procesu.

Kľúčové slová: školské prostredie, postoje žiakov, učivo, domáce úlohy, učiteľ

ABSTRACT

In this paper, we focus on the issues of positive and negative factors affecting the subjective well-being of pupils of younger school age in the school environment. In the empirical part, we describe the

results of qualitative research focused on pupils' attitudes towards the school environment. The research was carried out during the hobby group at elementary school in Slovakia. The hobby group was based on the concept of Philosophy for Children, in which the discussion is the main method of work. The Interpretative phenomenological analysis was chosen for the data acquisition process. Research has shown that in the school environment, the friendship is the strong positive factor. Some teaching practices (inappropriate mediation, punishments) as well as inadequate curriculum content and the types of assignments appear to be negative factors. Learning new knowledge is one of the few positives that participants perceive in the school environment. We consider possible solutions to change the relationship of teachers to pupils, change the methods of mediation of the curriculum, as well as the implementation of soft skills in the educational process.

Key words: School environment, pupil attitudes, curriculum, homework, teacher

01 ÚVOD

Škola sa vo všeobecnosti posudzuje podľa merateľných ukazovateľov, akými sú výsledky testovaní, umiestnenia v súťažiach, ale aj materiálne vybavenie alebo počet učiteľov s prvou či druhou atestáciou.

Atmosféra alebo klíma školy, sociálne a emocionálne aspekty sa

sledujú v oveľa menšej miere. Na jednej strane je to prirodzený a pochopiteľný fakt, pretože vzhľadom na neustále sa zvyšujúce požiadavky na vedomostnú úroveň žiakov sa školy zameriavajú najmä na kvalitu teoretickej a kognitívnej stránky, avšak na druhej strane práve dobré vzťahy a životná spokojnosť napomáhajú kvalite učenia a učenia sa.

Edukačný proces a učebné výsledky ovplyvňujú aj také faktory, ako je motivácia, skladba žiakov v triede či v skupine, spolupráca a interakcie žiakov, individuálne vlastnosti žiakov, ale aj učiteľov, komunikácia, ďalej je to učivo, jeho obsah, metodické stratégie, hodnotenie výsledkov, ale i rodinné pozadie a zázemie, spolupráca s rodičmi a mimoškolskými organizáciami a pod.

Typickým fenoménom školy sú očakávania zo strany učiteľov, resp. dospelých vzhľadom na výsledky žiakov. Často sú však nepovšimnuté a zanedbávané očakávania a postoje samotných žiakov, aj keď v súčasnosti už existuje niekoľko meracích nástrojov zameraných na túto problematiku (porov. Pupil Attitudes to Self and School, 2017).

02 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Ktrendom súčasných psychologických (a im príbuzných) disciplín a smerov je o. i. orientácia na fenomény, ako sú sebaistota, seba prijatie či sebavedomie, mindfulness, flow, pozitívne myslenie, otvorená myseľ, postoj k neúspechu a prekážkam a pod. Niektoré

z týchto tendencií sa dostávajú aj do edukačného diania s cieľom zvýšiť subjektívnu pohodu a tým aj výkonnosť žiakov. Vyžaduje si to zmenu metód, foriem aj prostriedkov edukácie, prístup k učeniu a učeniu sa. Jedným zo zámerov je vytvárať také podmienky, aby sa žiaci cítili dobre, aby boli ako ľudia šťastní, dokázali spolupracovať a rozvíjali aj sociálne zručnosti (Dickinson, 2019). Podobné zámery sledujeme v alternatívnych školách alebo v alternatívnych prístupoch v bežnej škole. Žiak by mal mať radosť z objavovania, mal by byť samostatný v rozhodovaní aj myslení, schopný posudzovať veci z rôznych aspektov či kriticky myslieť (porov. Domáci úkoly jsou zlo..., 2016). Na dosahovanie týchto cieľov nie sú potrebné domáce úlohy či testovanie detí v prvých ročníkoch ani hodnotenie známku. Ako významné sa ukazuje multidisciplinárne vyučovanie, práca žiakov v skupinách, spolupráca, nie súťaživosť. Emocionalita, vzťahy, postoje učiteľov k žiakovi a k jeho úspechu a neúspechu, spolupráca, vzájomné vzťahy či hodnotenie sú faktormi, ktoré najviac ovplyvňujú vzťah detí/žiakov k škole, resp. školskému prostrediu. Významný podiel na postojoch detí majú postoje rodičov a rovnako aj spolupráca rodičov a školy.

V tradičnej škole ide o fenomény, ktoré sa ukazujú ako zriedkavé. Náš záujem sa sústredil na to, ako školu, vyučovanie, učivo či vzťahy vnímajú samotní žiaci.

03 EMPIRICKÁ ČASŤ

Výskum zameraný na postoje žiakov k škole sme realizovali v rámci činnosti záujmového krúžku, ktorý prebiehal dva roky (2013/14 – 2014/15) na mestskej cirkevnej základnej škole na Slovensku. Teoretickým východiskom bola koncepcia filozofia pre deti (porov. Lipman, 2003, 2008) a realizácia jej metodiky (porov. Lipman, 2003) na záujmovom krúžku. Participantmi výskumu a zároveň členmi krúžku boli žiaci mladšieho školského veku.

04 VÝSKUMNÝ PROBLÉM

Sledovali sme, ako sa k otázke školy a školského diania vyjadrujú deti mladšieho školského veku počas mimoškolských aktivít. Výskumným problémom boli postoje a názory detí k školskému procesu a prostrediu.

05 CIEĽ VÝSKUMU

Cieľom výskumu bolo zistiť, ako deti zo záujmového krúžku, ktorého primárnym zameraním je rozvoj multidimenzionálneho myslenia, hodnotia školu, vyučovanie a súvisiace fenomény.

06 VÝSKUMNÉ OTÁZKY

Adekvátne cieľu sme sformulovali hlavnú výskumnú otázku: Ako deti počas činnosti záujmového krúžku vyjadrujú svoje postoje a názory vzťahujúce sa na školu a školské prostredie a ako prejavujú svoj vzťah k škole a k školskému vyučovaniu.

Špecifické otázky sme formulovali podľa toho, ako sa v priebehu fungovania krúžku objavovali témy súvisiace s hlavnou otázkou:

1. Aký význam pripisujú deti škole?
2. Aký je postoj detí k obsahu učiva?
3. Ako deti vnímajú proces hodnotenia a domáce úlohy?
4. Aké sú postoje detí k učiteľom?

07 VÝSKUMNÁ VZORKA

Výskumnú vzorku tvorili dve skupiny detí záujmového krúžku. Prvá absolvovala krúžok v roku 2013/14 a druhá v nasledujúcom roku. Skupiny sme označili A, B. Skupinu A tvorilo šesť participantov: traja z jednej štvrtáckej triedy (jedno dievča a dvaja chlapci) a traja z druhej štvrtáckej triedy (jedno dievča a dvaja chlapci). Skupinu B tvorilo šesť participantov (traja chlapci zo štvrtej triedy a jedno dievča a dvaja chlapci z piatej triedy). Pre výsledky našej štúdie sme piatok neeliminovali, pretože ich možno radiť aj do obdobia mladšieho školského veku (Langmeier & Krejčířová, 2006; Vágnerová, 2017).

08 DRUH VÝSKUMU

Zvolili sme kvalitatívny výskum a interpretatívnu fenomenologickú analýzu (porov. Smith, Flowers & Larkin, 2013), v ktorej ide o.i. o cestu uvažovania, o všímanie si kognície a jazyka v kontexte konkrétnych životných situácií, o klarifikáciu aj o ozrejmovanie fenoménov (Eatoughn & Smith, 2017).

09 METÓDY VÝSKUMU

Dáta sme získavali pomocou dialogických metód (rozhovoru a diskusie) a fókusovej skupiny (porov. Gavora, 2007; Sedláček, 2007; Smith & Flowers, 2013).

10 PROCES ZÍSKAVANIA A SPRACOVANIA DÁT

Hlavné aktivity tvorili diskusie, rozhovory a záverečná reflexia. Súčasťou krúžku boli aj tvorivé aktivity (kreslenie, maľovanie, práca s textilným materiálom) a logické hry. Pred dialógom bývalo realizované aj čítanie textov, na základe ktorých sa vynárali témy diskusií a formulovali sa otázky.

Celý proces sa nahrával na kameru. Nasledovala čiastočná transkripcia

nahrávok. Anonymitu detí sme zabezpečili zmenou všetkých mien a priezvisk. V nasledujúcich rokoch sme dokončili detailné transkripty, ktoré sa stali základom analýz. Najprv sme pracovali s transkriptom skupiny A, potom s transkriptom skupiny B. V procese kódovania sme vytvárali témy a ich saturáciu a následne sme hľadali súvislosti medzi témami a výskumnými otázkami. Po analýze nasledovala interpretácia, diskusia a záver. Využili sme aj softvér NVivo 11 určený na spracovanie dát kvalitatívneho výskumu, resp. textovú analýzu.

11 VÝSLEDKY VÝSKUMU – ANALÝZA A INTERPRETÁCIA

Vo vzťahu k výskumným otázkam sme vytvorili témy, ktoré sme analyzovali a interpretovali: *Škola ako dôvod prežívania ne/spokojnosti so sebou.*

Participanti hodnotili seba na základe školského výkonu a hodnotenia známku. Aj k činnostiam, ktoré vykonávali na krúžku, často pristupovali podľa seba vnímania. Počas aktivít a diskusií prejavovali spokojnosť/nespokojnosť so svojimi zručnosťami a výkonom a často neoddeľovali mimoškolskú aktivitu od školskej. Svoje očakávania spájali s predpokladaným hodnotením zručnosti a výkonu: *„Ja to neviem nakresliť... Takže ja, ja neviem, čo mám nakresliť. Ja to neviem.“* *„Ja to nebudem mať pekné, on to má krásne!“*, *„Nakreslím žiacku knižku a tam samé jednotky.“*

Počas reflexií o priebehu krúžku často participanti hodnotili celý deň. Prežívanie sa spájalo s hodnotením a výkonom. Participant sa napríklad ocenil za prekvapivo dobrú známku v škole: *„Som bol z toho nadšený, hlúpejší dostal lepšiu známku ako múdrejší.“* Pri hodnotení sa objavili aj obavy: *„Ja by som zapadol medzi tých najblbších asi.“* Občas sa prejavili pozitívne emócie spojené nielen s vyučovaním: *„Aj v škole bolo super... Noo, lebo som si zobral darček od narodenín.“*

Javí sa, že spokojnosť detí so sebou je odrazom úspechu/neúspechu v škole, s čím sú spojené aj príjemné alebo nepríjemné emócie. Prežívanie spokojnosti participanti často neoddeľovali od školského prostredia.

12 HODNOTENIE A ZNÁMKY

Známky a hodnotenie v škole majú významný vplyv na prežívanie a vyjadrovanie emócií aj mimo školského vyučovania. Participant sa vyjadril, že sa nemá dobre, pretože v škole dostal dvojky, na čo iný zareagoval: *„Veď dvojky sú dobré známky.“* Na otázku, či je dobrý dôvod mať zlú náladu, keď sa nám niečo nedarí, reagovala participantka: *„No podľa mňa je, lebo v škole, keď dostanem päťku alebo tak, alebo poznámku a potom máme zlú náladu a sme smutní, že potom máme zlú známku“* a participant ju podporil: *„Áno, súhlasím, že je to tak, lebo toto, že keď to sa niečo nepodarí a dostaneme trojku alebo päťku, alebo štvorku a sme potom nahnevani...“*

V diskusiách sa objavili aj vyjadrenia: „Ja chcem, aby sa v škole, aby sa v škole nedávali poznámky.“ „Koniec školy!“ „Aby sa za neurobenú úlohu nedávali päťky.“ Zaznel aj protinázor: „Keby v škole neboli poznámky ani nič iné, tak žiaci by si robili, čo chcú.“ Ten, čo bol proti poznámkam, povedal: „... tak im dá päťku namiesto poznámky“ a reakcia iného bola: „... on by im dal päťku, ale za čo?“

Ukázalo sa, že proti poznámkam a známkam sú tí, ktorí s nimi mali zlú skúsenosť. Naopak, žiaci, ktorí mali dobré známky a nemali poznámky, sa tejto praxi nebránili.

13 DOMÁCE ÚLOHY, PRÍPRAVA A VYUČOVANIE

Podčas diskusie na tému Bez čoho by bolo dobre na svete, participant povedal: „Bez školy, to by bolo dobré... Vlastne, školu by som bral, ale bez domácich a bez učenia.“

O konkrétnej domácej úlohe povedal participant: „... takú sprostú máme. To je taká mega sprostá.“ Na otázku, aká je sprostá úloha, odpovedal: „Sprostá je taká, čo ma nič nenaučí.“ Dobrá je úloha, pri ktorej sa niečo naučí, a tak dodal: „V tejto knihe taká nie je.“

Pri hodnotení, ako sa mali participantí počas dňa alebo týždňa a prečo, zareagovali: „Dobre, ja si robím úlohy!“ „To je negatívny pocit, tá literatúra... Ja nerád si robím domáce, ja sa radšej hrám.“ Človek

má zlú náladu, „... keď sa mu niečo nepodarí.“ „Keď si toto domácu nejakú ja si zabudnem napísať.“ „Mám zlú náladu aaaa, prečo som to zabudol.“ „Ja som sa mal dobre..., no ale aj zle, pretože som nemal úlohy.“

Domáce úlohy sa asociujú s povinnosťou, zbytočne márnym časom, ale aj s očakávaním pozitívneho/negatívneho hodnotenia, s čím je spojené prežívanie a sebaaprežívanie.

14 UČIVO

S otázkou domácich úloh a prípravy na vyučovanie je úzko spojená tematika obsahu alebo rozsahu učiva. Často sa objavili prieniky týchto tém: „Je normálne – v štvrtáckej knihe máš príklad 32 delené 8? To nie je normálne, to sa učia tretiaci... A preberáme slovesá na slovenčine... [preberali ich] v druhej triede...“ Na otázku, čo si myslia, prečo je rovnaké učivo aj vo vyšších ročníkoch, reagovali: „Lebo sú takí, ktorí to nevedia.“ Ako vyriešiť tento problém? „Tí, čo to vedia, nedostanú domácu úlohu, a tí, čo to nevedia, dostanú.“ Na otázku, ako vie učiteľ, ktorí žiaci učivo ovládajú, povedal participant: „Každého vyvolá pred tabuľu, dá mu napísať päť zámen a niečo k tomu a podľa toho to zistí.“

Na otázku „A načo sú tebe ťaháky?“ odpovedal participant „Lebo sme si mali zapamätať niečo z čítania. To bola hovadina.... dá sa vám zapamätať dačo z toho: Rod Ambróžiovcov...?“

K textu básne, ktorý sa čítal na krúžku, sa vyjadril participant negatívne, lebo: „... je to o škole... o najhoršom mieste na svete.“ Ako dôvod uviedol: „Pretože iba sedíme a učíme sa nudné veci, ktoré už vieme.“ „Jediné, čo ma tam naučia, je prírodoveda a vlastiveda.“ Participantka namietla: „... keby sme do školy nechodili, tak by sme sa nenaučili veľa nových vecí...“ a participant: „No tak to hej, to preto by som chodil do školy, ale kvôli tomu, že opakujeme tie veci, to ma nebaví na škole.“

Keď dostali participanti otázku, prečo niektoré deti v škole nepočúvajú, participant zareagoval: „Pretože ich to nezaujíma.“

Na to, že keby neexistovala škola, zareagoval participant: „Tak by to bol sprostý. On by nevedel, čo je to ľudia z paneláku, nevedel by, napríklad čo je to nôž a robil by si, čo chce.“ Iný však dodal: „... rodičia by dostávali plácu a nechodili by do roboty a dostávali by plácu, že nás naučia“ a objavil sa protiargument: „Dobre, len čo ak by odjakživa nebola škola? Čo, aj tvoji rodičia by boli takí, ako si ty?“

Školské vyučovanie, resp. učivo nevnímajú žiaci negatívne. Ako problém sa javí neprimeranosť učiva, prípadne zvolené metódy.

15 POSTOJE KUČITEĽOM

P očas krúžku sa formulovali pravidlá. Zazneli aj tieto návrhy: „Nerešpektovať učiteľky.“ „Nech neexistuje škola.“

Kresbou vyjadril participant krásny deň v škole: „Pani učiteľka zabarikádovala, zabarikádovala dvere lavicami okrem dvoch a potom ju žiaci spúťali a začali pozerat rozprávky. A o dve hodiny potom išli vonku a pani učiteľku nechali tam.“

Participant navrhol, že bude kresliť „Našu triednu... lebo ju nemám rád“ a spolužiak ho doplnil: „Umiera, lebo je stará“ a ďalší: „Nemám ju rád.“

V diskusii zaznela otázka, či by sa mali učitelia radiť so žiakmi. Participant reagovali: „Nie... to by bolo blbé, proste tak blbé.“

Učiteľ sa objavil aj ako dôvod detského strachu, s čím participant spájali riešenia: „Ja som to tam namontoval, učiteľka si išla sadnúť, ja som podstrčil tú druhú, ona si na to sadla... dole a ona ani nepadla, nabudúce to budem musieť prepíliť.“ Iné uvádzané dôvody strachu: „Ja [sa bojím] učiteľky.“ „Ale v škole čoho sa bojím? Pani učiteľiek.“ „Našej triednej.“ „Žiaci sa boja riaditeľky, že dostanú päťku do žiackej...“ „... A našej triednej on sa bojí...“

Učitelia sú v mnohých prípadoch tými, ktorých (čo) participant nemajú radi a sú s nimi nespokojní: „Triedna nič iné nerobí, len nám zapisuje na tabuľu, čo máme robiť, čo nemáme.“ „Cez prestávku musíme ešte písať, dopisovať si.“ „Ale úlohy cez prestávky nemôžeme písať.“ „Ja som učiteľke vynadal... Lebo už ma tak žerie. Iba som si takto preložil nohu a otočil som sa chrbtom. Iba, že som si preložil nohu, dala mi poznámku, že vyrušujem na hodine.“

Niekoľkokrát počas diskusií vyjadrili participanti nespokojnosť s otázkami výskumníčky: „Ale vy to všetko viete.“ „Načo sa nás to pýtate, keď vy to viete?“ Výskumníčka: „Ako viete, že to viem?“ Odpovede participantov: „Lebo ste dospelá, iba dospeláci povedia, povedali...“ „Lebo to všetky pani učiteľky takto vravia: Ja to neviem.“ „Vy sa s nami rozprávate, akože to neviete.“ Na výskumníčkiniu reakciu, že ani dospeláci a učelia všetko nevedia, povedala participantka: „No neverím“ a iný participant dodal: „Ale vy to ako keby musíte vedieť.“ Participanti si volili aj otázky na diskusiu a jedna z nich bola: „Musia sa meniť pani učiteľky alebo páni učelia meniť... Alebo pán učiteľ po štyroch rokoch na škole?“ Ostatní argumentovali: „Podľa mňa by sa nemuseli, lebo každý má svoju pani učiteľku triednu, by už mohla všetko učiť.“

16 ROVESNÍCKE VZŤAHY A KAMARÁTSTVA

Téma priateľstva vystúpila ako pozitívny silný moment, aj keď participanti hodnotili negatívne školu: „Škola je väčšinou negatívna, ale na druhej strane sú tu kamaráti.“

Ukázala sa aj silná príslušnosť k vlastnej triede a isté nepriateľstvo voči inej: „Akú majú oni doničenú špongiu. To my máme oveľa lepšiu špongiu, však?“ Keď sa určovalo poradie, v akom budú čítať text, vzťahli to na problematiku príslušnosti k triede: „A vy prví. To je vaša trieda, vaše pravidlá, prví čítať.“ Inokedy reagovali: „Je to naša trieda,

naše pravidlá, takže prestaňte.“

*„Nemajú nás radi a furt nám chcú zle, lebo možno aj závidia napríklad, že máme väčšiu triedu... a majú aj tie staré stoličky a my máme nové!“
 „... a nás dali do takej triedy, kde sú ozajstní kamaráti.“*

17 ZÁVER

Škola sa u participantov asociuje s úspechom či neúspechom a adekvátne tomu s pozitívnym alebo negatívnym prežívaním. Žiaci pozitívne hodnotia školu s ohľadom na kamarátstva a rovesnícku súdržnosť.

Otázka obsahu učiva je u participantov spojená s vlastnými schopnosťami porozumieť mu a ovládať ho. Ako problém sa ukazuje, že sa neberie ohľad na individuálne rozdiely, čo sa odráža v používaní neadekvátnych didaktických metód.

Škola sa spája aj s učiteľmi, s ktorými nemajú žiaci dobré vzťahy. Participanti neakceptujú takých učiteľov, ktorí používajú neadekvátne tresty, neakceptujú prestávky, nezaujímajú sa o žiakov, len dávajú pokyny. Participanti akceptujú a oceňujú, ak učenie sprevádza humor, zábava a pochopenie, ale aj rešpektovanie žiakov. Učitelia sú však pre nich autoritou a majú právo riadiť edukačný proces podľa vlastných skúseností a poznania.

Aj keď sa javí, že žiaci nedokážu explicitne pomenovať faktory, ktoré napomáhajú osobnému rozvoju aj rozvoju školy, z nášho výskumu vyplýva, že to žiaci svojím spôsobom vedia vyjadriť: Škola by mala fungovať tak, aby žiakov učenie bavilo a aby sa počas vyučovania naučili novým poznatkom. Domáce úlohy by mali byť pre tých, ktorí to v škole menej zvládajú. V škole sa vytvárajú kamarátstva a rozvíjajú vzťahy medzi rovesníkmi, a tak je vhodné využívať skupinové vyučovanie. Žiaci uznávajú prirodzenú autoritu učiteľa a akceptujú, že má viac skúseností a vedomostí, no sú kriticky nastavení na používanie neadekvátnych výchovných aj vyučovacích metód, ktoré sú neúčinné.

Z uvedeného vyplýva, že jedným z fenoménov, na ktorý by sa mal klásť väčší dôraz, je dôkladnejšia príprava a priebežný rozvoj pedagógov z hľadiska sociálnych zručností (najmä mäkkých, tzv. soft skills), didaktickej pripravenosti aj rozvoja v oblasti školskej didaktiky a významný je aj aspekt ich osobnostného rastu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Domáci úkoly jsou zlo a známky nedávají smysl, berou radost z objevování, říká zakladatel školy. (2016). Dostupné z <https://video.aktualne.cz/dvtv/domaci-ukoly-jsou-zlo-a-znamky-nedavaji-smysl-berou-radost-z/r-6df8d74a847e11e6a3e5002590604f2e/>

Eatough, V., & Smith, J. A. (2017). *Interpretative phenomenological analysis*. In C. Willig, & W. Stainton-Rogers (Eds.), *Handbook of Qualitative Research in Psychology* (s. 193-211). London: Sage.

Gavora, P. (2007). *Spríevodca metodológiu kvalitatívneho výskumu*. Bratislava: UK.

Dickinson, K. (2019). *How does Finland's top-ranking education system work? In Big Think*. Dostupné z <https://bigthink.com/politics-current-affairs/how-finlands-education-system-works>

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

Lipman, M. (2003). *Thinking in Education*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lipman, M. (2008). *A Life Teaching Thinking*. Montclair: IAPC.

Pupil Attitudes to Self and School. (2017). Dostupné z <https://www.gl-assessment.co.uk/products/pupil-attitudes-to-self-and-school-pass/>

Sedláček, M. (2007). *Ohniskové skupiny a skupinový rozhovor*. In R. Švaříček, & K. Šedřová, et al. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách* (s. 184-192). Praha: Portál.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2013). *Interpretative Phenomenological Analysis*. Theory, Method and Research. London: SAGE.

Vágnerová, M. (2017). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

Dobrý život v ére info-techno- -kultúry?

Prof. PhDr. Emil Višňovský, PhD.
*Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV,
Katedra filozofie FFUK v Bratislave*

Mgr. Mariana Jankechová
Katedra filozofie FFUK v Bratislave

ABSTRAKT

Príspevok reflektuje krízu a zásadné ohrozenie hodnoty života človeka v súčasnej ére informačných technológií a vedeckého pokroku, ktorý sa stáva samoúčelom, resp. oddelil sa od hodnotovej sféry. Je potrebné analyzovať pojem technologickej kultúry a pojmy humanizmus, posthumanizmus a transhumanizmus. Projekty transhumanizmu na tzv. vylepšovanie človeka vedú k bezprecedentným existenciálnym rizikám. Pseudovedecký dataizmus nastoluje tyranii metriky.

ABSTRACT

Based on the fact that we are living in technological culture, the author poses the questions about its impact on human life. A human being is a “homo(bio)technologicus”, thus the problem is who decides about the use of technology. The agenda of posthumanism does not solve the problem unless it becomes a form of “neohumanism” which preserves the values of humanism without anthropocentrism.

01 ÚVOD

Počnúc 18. storočím sa Západný človek usiluje o maximalizáciu výsledkov svojej činnosti (o „rast“ vo všetkých oblastiach, nielen ekonomickej) na základe rozumu.¹ Jednoducho, osvietenstvo prinieslo ideál pokroku, založený na rozume, ktorého najlepším stelesnením je veda a jej najlepšou aplikáciou technológia.² S tým je spätý nárok na ovládanie prírody a prísľub materiálnej hojnosti a neobmedzenej spotreby. Ukazuje sa, že tento ideál pokroku zlyháva, a to – paradoxne – vďaka svojej úspešnosti. Spoločenský pokrok a ľudské šťastie nejdú ruka v ruke, to druhé totiž nemožno redukovať na „osoh“ iba v zmysle „materiálneho, peňažného profitu“ bez „osohu pre dušu“ (Fromm 2015a, 21).³ Dnes pozorujeme patologické následky takéhoto „pokroku“ nielen v radikálnom hedonizme, ale aj v extrémnych výkyvoch medzi lenivosťou a závislosťou na práci atď., teda vo formách života, ktoré praktizujeme v súčasnej technologickej kultúre.

02 TECHNOLOGICKÁ KULTÚRA

Žijeme v technologickej kultúre (Penley and Ross 1991; Tiles and Oberdiek 1995; Robins and Webster 1999; Bijker 2001; Hommels, Mesman, and Bijker 2014; Slack and Wise 2015).⁴ Súčasná kultúra

1 Rozum chápeme ako sociálny konštrukt, ktorý vytvára rozumové normy racionality.

2 Od osvietenstva panoval obrovský „prísľub nekonečného pokroku; že technológia je všemocná; že veda z nás vševediacich“ (Fromm 2015a, s. 17).

3 Podľa Fromma (2015, s. 173) „radosť je teda to, čo pociťujeme, keď sa v procese osobného rastu približujeme k cieľu – stať sa sebou samým“.

4 Pod pojmom „kultúra“ rozumieme ľuďmi vytvorený svet artefaktov prostredníctvom transformácie prírodných faktov, ako aj samotný spôsob ich tvorby a užívania.

ako technokultúra (resp. info-techno-kultúra) je kultúra, v ktorej technológia zaujala centrálnu postavenie a zásadne formuje spôsoby života, myslenia a konania generácií ľudí od konca 20. storočia. Info-techno-kultúra⁵ je globálna charakteristika súčasnej doby, podľa ktorej technológia je spôsob ľudského bytia a vzťahu človeka k svetu, sociokultúrny proces a činnosť, médium ľudskej moci a (seba)transformácie, a nie záležitosť techniky, mechanizmov, strojov, informácií, algoritmov atď. Toto všetko totiž existuje a funguje len v kontexte ľudských sociokultúrnych praktík.

Technológia⁶ teda neexistuje a nepôsobí mimo kultúry, ale iba v jej rámci, takže nie je to technológia sama osebe, ale ľudia ako kultúrne bytosti, ktorí ju tvoria a používajú, čo formuje naše spôsoby života. Sme to teda my sami, kto rozhoduje o tom, akú technológiu tvoríme a na aké ciele ju používame. To, že podstata technológie nie je

Kultúra v najširšom význame je ľudský spôsob života v prírode, ktorý si ľudia utvorili a reprodukovujú ho vo svojej evolúcii (prírodnej i kultúrnej) ako inteligentné sociálne bytosti, a vďaka ktorému vytvorili vlastný svet civilizácie. Kultúra ako ľudský fenomén je vnútorne bohato diferencovaná, pluralitná, avšak jej hlavným a spoločným účelom je zachovanie a rozvoj ľudského života. Tomu ako nástroje slúžia všetky ľuďmi vytvorené kultúrne formy: ekonomika, politika, technika, technológia, etika, veda, umenie, náboženstvo, filozofia atď. Z dejín ľudstva je zrejmé, že „svet kultúry“ je zložitý, protirečivý aj konfliktný, takže kultúrne rozdiely a rozmanitosť ľudí nielen spájajú, ale aj „rozpájajú“. Ak si ľudia vytvorili kultúru ako „ochranu“ pred „nástrahami“ prírody, neznamená to, že kultúrne rozdiely nemôžu byť zdrojom „medziludských“ konfliktov, ba vojen.

5 Tento termín je súhrnný výraz pre „informačnú“ a „technologickú“ kultúru.

6 Technológia nie je identická s technikou. Technológia je skôr ako „softvér“, kým technika „hardvér“, aj keď jedno bez druhého neexistuje. Technika je súbor nástrojov, strojov, vecných inštrumentov, mechanických prostriedkov, artefaktov, kým technológia je spôsob činnosti.

technická, ale antropologická, si uvedomil Martin Heidegger (2004), ale napokon zostal ohromený (aj ochromený) jej planetárnou mocou nad človekom, keď dospel k tomu, že „už iba nejaký boh nás môže zachrániť“ (Heidegger 2012).⁷ Technológia je ľudský sociokultúrny proces, „ľudská činnosť, zaoberajúca sa systematickým vytváraním a používaním artefaktov“ (Mitcham and Schatzberg 2009, s. 29). A technika ako fyzické zariadenia skonštruované podľa osvedčených metód racionality je inštrumentom, ktorý má pomáhať realizovať individuálny životný plán človeka. Úlohou techniky je „dať človeku voľnosť, aby zostal byť voľný k tomu byť sám sebou“ (Gasset, 2011, s. 41).

03 PROBLÉM KONTROLY

Napriek tomu sa zdá, že tu vytvárame niečo, sa nám vymyká spod kontroly, a čo, naopak, hrozí, že prevezme kontrolu nad nami. Otázkou teda je, k čomu tento proces – technologický pokrok a rozvoj – prispieva a vedie z hľadiska človeka? Aké formy života utvára? Správnejšie – aké formy života si my, ľudia, utvárame prostredníctvom technológie? Ak sa na to pozrieme z hľadiska antického filozofického ideálu „dobrého života“, čo dostaneme? Akú podobu dobrého života človeka si dnes – v ére technologickej kultúry – predstavujeme alebo akú potrebujeme a akú naozaj žijeme?⁸ Súčasný človek čím

7 Uvedomil si to aj Bill Gates: „Súčasná informačná revolúcia je kultúrna revolúcia, sociálna revolúcia, a hlboká technologická revolúcia, ktorá zasahuje nielen informácie, ale aj prácu, voľný čas, zábavu, komunikáciu, edukáciu, kultúru, a preto je súčasťou veľkej kultúrnej a spoločenskej zmeny“ (https://www.azquotes.com/author/5382-Bill_Gates/tag/revolution).

8 Jedným z prvých, kto filozoficky reflektoval charakter súčasného života pod

ďalej tým viac podlieha „pôvabu“ techniky, ktorá ho očaruje svojou presnosťou a efektívnosťou.⁹ Môžeme hovoriť o „magickej“ sile techniky a technológie. Ignorovanie sociálnych väzieb v prospech vedy, techniky a technokratizácie spoločnosti však nazýva Fromm „fašizmom s usmievavou tvárou“ (Fromm, 2015a, s. 31).

Človek je však „homo technologicus“, čo znamená, že technológia je súčasť ľudskej prirodzenosti (podstaty), spôsob ľudského bytia a vzťahu človeka k svetu, médium ľudskej moci a (seba)transformácie, a teda náš antropologický „osud“ je technologický osud (Salomon, 1997). To sa jasne ukazuje v celých našich dejinách od prvého nástroja z pazúriska po dnešný super-počítač. Ba dnes sa stále viac ukazuje, že človek je „homo biotechnologicus“, keď predmetom technológií sa stala živá príroda, život sám a jeho jadro – bunka –, ba človek sám pre svoje vlastné ciele.¹⁰ Znamená to našu zámernú premenu živých organizmov na biotické artefakty pre naše ľudské účely, zámernú intervenciu do živých procesov, ich manipuláciu a kontrolu v záujme človeka. Zároveň je to zásah do ontologického statusu živého – do jadra života i vlastnej ľudskej prirodzenosti. Vďaka nano-bio-info-kognitívnym technológiám nás údajne čaká fantastická budúcnosť: odstránenie utrpenia, vyliečenie závažných chorôb, dlhovekosť až nesmrteľnosť v dôsledku prekonania našich antropologických a biologických

vplyvom technológií, bol americký filozof Albert Borgmann (1987). Dnes sa tejto téme venuje viacej autorov (pozri napr. Brey, Briggles & Spence, 2012).

⁹ „Ludí dnes priťahujú mechanické, výkonné stroje, ktoré sú bez života a vôbec čoraz väčšia deštrukcia“ (Fromm 2015a, s. 26).

¹⁰ To, že príroda je „autopoietická“, teda inherentne technologická, postrehli už Maturana a Varela (1973).

limitov. Bio-techno-veda a bio-techno-kultúra sú síce súčasťou našej „otvorenej“, dekonštruktívnej ľudskej povahy, ale odkiaľ sa berie súčasná transhumanistická idea „vylepšovania nás samých“? Zaiste, idea dokonalosti je stará idea platónskeho humanizmu, v ktorej pokračoval aj osvietenský humanizmus, no odkiaľ sme vzali ideu, že tento proces zdokonaľovania (či nášho sebazdokonaľovania) môže byť bez hraníc, bez limitov či nekonečný? A takisto ideu, že v tomto procese si musíme vytvoriť svoje vlastné „umelé“ prostriedky a nástroje, keďže príroda, ktorú sme tu na Zemi našli, nám ich neposkytuje?¹¹ Odkiaľ máme ideu, že príroda, ktorá nás zrodila, je len naším predmetom využívania a zdrojom existencie, ktorý máme ovládnuť a následne aj „prekonať“, keď aj my sami, ľudia, sme vlastne „nad prírodou“?¹²

Súčasná spoločnosť speje do extrémnej formy technizácie, čo sa môže kvalifikovať ako strata ľudskosti v dôsledku posadnutosti technikou. Arnold Gehlen hovoril o „strojovej kultúre“, ktorá sa zrodila vo svete, „kde boli vypracované analytické prírodné vedy, kde boli vynájdené prvé hnacie a pracovné stroje a kde sa tiež sformoval duch racionálneho kapitalizmu, ktorý tieto zárodky rozvíjal“ (Gehlen, 1972, s. 48). Výsledkom je morálna kríza ľudstva, ktoré „doposiaľ nenašlo stabilný morálny vzťah k priemyselnej kultúre a k súhrnu svojej súdobej situácie vôbec“ (Gehlen, 1972, s. 83). Je to kríza technizujúcej

11 V týchto predstavách je obsiahnutá nielen idea umelej inteligencie, ale dokonca idea „umelého života“ (Langdon, 1995; Boden, 1996).

12 Je známe, že tieto idey zrodila novoveká vedecká revolúcia, za filozofických otcov ktorej sa považujú F. Bacon a R. Descartes. Idea postavenia človeka nad prírodou je však oveľa staršia (platonizmus, kresťanstvo).

sa spoločnosti, v ktorej sa interpretácie sveta a hodnôt človeka stali otáznymi a nestabilnými.

Technológie a techniky vznikajú a napredujú vďaka vede. Edgar Morin (1995, s. 81) vysvetľuje, že: „vedenie sa už nevytvára preto, aby o ňom ľudské bytosti premýšľali, uvažovali, meditovali a diskutovali, aby si ujasnili svoje videnia sveta a svoju činnosť v tomto svete, ale vedenie sa produkuje, aby sa skladovalo v databankách a manipulovali s ním anonymné sily.“ To mimoriadne naliehavo kladie otázku zodpovednosti samotných vedcov, čo je „pojmem z oblasti humanistickej etiky; má zmysel len pre vedomý subjekt“ (Morin, 1995, s. 79). Na to, aby existovala zodpovednosť, tak je potrebný vedomý subjekt, avšak vedecký náhľad má tendenciu eliminovať toto vedomie ľudského subjektu a slobodu jeho rozhodovania v prospech determinizmu. Podľa Morina „výskum vstúpil do technobyrokratických inštitúcií spoločnosti; a technobyrokratická správa spojená s hyperšpecializáciou práce vedie k zovšeobecnenej nezodpovednosti. Sme v ére zovšeobecnej nezodpovednosti“ (Morin, 1995, s. 88).

04 POSTHUMANIZMUS

Filozofickou artikuláciou týchto otázok a ideí je v súčasnosti koncepcia posthumanizmu. *Posthumanizmus*¹³ je globálna charakteristika súčasnej éry a „posthumánnej situácie ľudstva“, ktorá vystriedala nie veľmi úspešný diskurz o postmodernite, pričom ideové zdroje oboch sú takmer identické (Lyotard, Foucault, Deleuze, ku ktorým sa pridávajú Lacan, Althusser, Balibar atď.). Tak ako sa postmodernisti vymedzovali kriticky voči modernite, posthumanisti sa kriticky vymedzujú voči tradičnému renesančnému a osvieteniskému humanizmu. Jeden z prvých autorov, ktorí analyzovali pojem posthumanizmu – britský literárny vedec Neil Badmington (2000) –, vidí počiatky posthumanizmu u Marxa či Freuda a preberá „filozofický antihumanizmus“ Foucaulta s jeho ideou „smrti človeka“. Rosi Braidotti (2013) odpovedá na otázku svojej feministickej kolegyne Donny Harraway (2006) alúziou na Bruna Latoura. Podľa Braidotti, „nikdy sme neboli humánni“, pretože celý moderný humanizmus, symbolizovaný da Vinciho obrazom „vitruviánskeho muža“, mal fundamentálne „kultúrno-genetické“ deformácie.

Posthumanizmus je niečo, čo prichádza „po“ humanizme alebo čo leží za hranicami humanizmu. Nie je to jasná ani jednoznačná koncepcia, preto umožňuje viacero verzií: od antihumanistickej

13 S termínom „posthumanizmus“ prišiel egyptsko-americký literárny vedec Ihab Hassan (1925–2015), ktorý ho dával do súvislosti s postmodernizmom a vo svojej práci (Hassan, 1977, s. 212) napísal: „Potrebujeme pochopiť, že päťsto rokov humanizmu pravdepodobne skončí, keď sa transformuje na niečo, čo musíme nevyhnutne nazvať posthumanizmom“.

cez transhumanistickú až po neohumanistickú (Gladden, 2016) či metahumanistickú (Ferrando, 2013). V literatúre sa uvádzajú štyri zásadné posthumanistické inovácie humanizmu, ktorých spoločnou črtou je „decentralizácia“ človeka alebo, inak povedané, non-antropocentrizmus (Wolfe, 2010; Herbrechter, 2013; Nayar, 2014; Roden, 2015). Sú to tieto:

1. *bio-ekologická decentralizácia*: prekonanie dualizmu človeka a prírody vrátane iných živých bytostí – zakotvenie človeka v prírode ako biologickej bytosti, evolučné kontinuum a aliancia organizmov, ekologická inklúzia, vzájomná závislosť a spoločný život;
2. *decentralizácia autonómneho subjektu*: postštrukturalistický anti-esencializmus, sociálna konštrukcia subjektu a subjektivity, historicita;
3. *technologická decentralizácia racionality a konania*: človek je produkt vlastného antropologického „stroja“ ako kybernetického, informačného a komputačného systému;
4. *planetárna decentralizácia*: človek je planetárna sila, ktorá priniesla dobu antropocénu.

Posthumanizmus ako neohumanizmus¹⁴ je najmenej rozvinutá, no zrejme najslubnejšia koncepcia. Napriek prefixu post- mu ide o dobrý

14 Môžeme ho pracovne nazvať „intrahumanizmus“ – vnútorný interakcionistický humanizmus, stavajúci na týchto princípoch: 1. Interakcionizmus: existencia človeka vo vzájomnej interakcii s ostatnými formami života i s neživými štruktúrami vrátane technologických artefaktov. 2. Non-antropocentrizmus: človek je jedna z foriem života, ktorá je súčasťou celej siete vzťahov s ostatnými formami života. 3. Antidualizmus ako prekonanie dualizmov medzi prírodou a kultúrou atď. 4. Nová koncepcia subjektu a subjektivity. 5. Axiologizmus: zásadnou otázkou je otázka „čo znamená človek pre človeka?“.

život človeka a v tomto zmysle je to ešte stále „humanizmus“, aj keď „ne-antropocentrický“. Antropocentrizmus je práve to, čo je potrebné opustiť a človeka pochopiť nie ako „centrum vesmíru“, „korunu tvorstva“ či „najvyššiu hodnotu“ (dokonca nie ani pre samotného človeka), ale ako jednu z foriem života, ktorá je súčasťou celej siete vzťahov s ostatnými formami života. Tieto formy majú takisto hodnotu buď samej osebe, alebo aj pre človeka, no dôležité je, že dobrý život i budúcnosť samotného človeka už nemožno chápať inak ako vo vzájomnej súvislosti s ostatnými formami života, ba aj s neživými štruktúrami vrátane technologických artefaktov.

Posthumanizmus ako neohumanizmus prelamuje dualistické hranice medzi prírodou a kultúrou, človekom a zvieratom, človekom a strojom, živým a neživým, antropocentrizmom a biocentrizmom atď. Ontologicky takáto filozofia „neo-posthumanizmu“ stojí na konvergencii kritickej teórie, pragmatizmu, feminizmu, dekonštrukcionizmu, deleuzizmu a i. Takisto moderná koncepcia subjektu a subjektivity sa neohraničuje len ľudským subjektom; subjektivitu treba uznať aj ostatným živým tvorom či Zemi ako entite (Šmajš, 2008), ba čoskoro zrejme aj robotom a kyborgom. Ide však o subjektivitu, ktorá nestojí na koncepte moci, ale na iných hodnotách, ako sú kooperácia, koordinácia, harmónia, láska, dôstojnosť a pod. Podľa tohto humanizmu nemožno napr. genetické manipulácie vytrhnúť z celkového systému vzťahov a hypertrofovať ich význam bez toho, aby to nenarušilo rovnováhu globálneho systému planéty Zeme. Inak povedané, popri uznaní každej inej subjektivity živočíchov, strojov, Zeme (mimozemšťanov)

atď., záleží len na našej vlastnej ľudskej subjektivite, ako sa postará o samu seba: či v rozpore s ostatnými, alebo v súlade s nimi.

05 ZÁVER

Súčasná situácia vyžaduje prehodnotenie doterajších sebainterpretácií, nové a lepšie odpovede na otázky „kto sme?“ a aký svet utvárame. Sme svedkami množstva ilúzií o (bio) technologickom pokroku, pretrvávajúcich predstáv o hodnotovej neutralite vedy a technológie atď. Dobrou perspektívou zrejme nie je ani odmietanie technológie, ale jej osvojenie z hľadiska dobrého života. Nie je tu totiž človek (a život) pre technológiu, ale technológia pre človeka (a život). Kľúčovou otázkou nie je otázka, „či my kontrolujeme technológiu, alebo technológia kontroluje nás?“, ale otázka: „Kto z ľudí kontroluje technológiu a v mene akých cieľov?“

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Badginton, N., ed. (2000): *Posthumanism*. Houndmills and London: Macmillan Press.

Bijker, W. E. (2001). *Understanding Technological Culture through a Constructivist View of Science, Technology, and Society*. In: S. H. Cutcliffe, C. Mitcham, eds.: *Visions of STS. Counterpoints in science, technology, and society studies*. Albany, NY: State University of New York Press.

Boden, M. (1996). *The Philosophy of Artificial Life*. Oxford: Oxford University Press.

Borgmann, A. (1987). *Technology and the Character of Contemporary Life: A Philosophical Inquiry*. Chicago: University of Chicago Press.

Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity.

Brey, P., Briggie, A. & Spence, E., eds. (2012). *The Good Life in a Technological Age*. London and New York: Routledge.

Ferrando, F. (2013). *Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms*. *Existenz*, 8, 2, 26-32.

Fromm, E. (2015a). *Mať či byť?* Bratislava: Citadella.

Fromm, E. (2015b). *Umenie milovať*. Bratislava: Citadella.

Gehlen, A. (1972). *Duch ve světe techniky*. Praha: Svoboda.

Gladden, M. (2016). *A Typology of Posthumanism: A Framework for Differentiating Analytic, Synthetic, Theoretical, and Practical Posthumanisms*. In: *Sapient Circuits and Digitalized Flesh: The Organization as Locus of Technological Posthumanization*.

Indianapolis: Defragmenter Media, 31-91.

Harraway, D. (2006). *When we have never been human, what is to be done?* *Theory, Culture & Society*, 23 (7&8), 135–58.

Heidegger, M. (2004). *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikoymenh.

Heidegger, M. (2012). *“Už jenom nějaký bůh nás může zachránit.”* Praha: Oikoymenh.

Herbrechter, S. (2013). *Posthumanism*. London: Bloomsbury.

Hommels, Mesman & Bijker (2014). *Vulnerability in Technological Cultures*. Cambridge, Mass., London: The MIT Press.

Langton, Ch. G. (1995). *Artificial Life. An Overview*. Cambridge, Mass., London: The MIT Press.

Maturana, H. & Varela, F. (1973). *Autopoiesis and Cognition: the Realization of the Living*. Dordrecht: Reidel.

Mitcham, C. & Schatzberg, E. (2009). *Defining Technology and the Engineering Sciences*. In Meijers, A., ed. *Handbook of the Philosophy of Science*. Vol. 9. Amsterdam and London: Elsevier and North.

Morin, E. (1995). *Věda a svědomí*. Praha: Atlantis.

Nayar, P. K. (2014). *Posthumanism*. Cambridge: Polity Press.

Ortega, Y Gasset, J. (2011). *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii*. Praha: OIKOYMENH.

Penley, C. & Ross, A., eds. (1991). *Technoculture*. Minnesota: University of Minnesota Press.

- Robins, K. & Webster, F. (1999). *Times of the Technoculture*. London and New York: Routledge.
- Roden, D. (2015). *Posthuman Life*. London and New York: Routledge.
- Salomon, J. J. (1997). *Technologický úděl*. Praha: Filosofia.
- Slack, J. D. & Wise, J. M. (2015). *Culture and Technology: A Primer*. New York: Peter Lang.
- Šmajš, J. (2008). *Filosofie – Obrat k Zemi*. Praha: Academia.
- Tiles, M. & Oberdiek, H. (1995). *Living in a Technological Culture*. London and New York: Routledge.
- Wolfe, C. (2010). *What is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Eudaimonia a existenciálny morálny konflikt

doc. PhDr. Peter Korený, PhD.
*Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky,
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*

Text vyšiel v rámci riešenia grantovej úlohy Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky VEGA 1/0888/16 „Spory o etickú neutralitu štátu a konflikty tolerancie v modernej pluralitnej spoločnosti“.

ABSTRAKT

*P*ríspěvok sa zameriava na analýzu vybraných sporných otázok súvisiacich s konceptom eudaimonistickej formy dobrého života ako alternatívy hedonistickej formy života. Autorova obhajoba eudaimonistickej formy života nevedie k etickému monizmu v chápaní dobrého života, ale rešpektuje, že predstavy o tom, čo robí ľudský život hodným žitia, v modernej spoločnosti podliehajú pluralizácii. Autor potom pristupuje k analýze skupiny prípadov rozhodovania, v ktorých sa hľadisko morálky dostáva do konfliktu s hľadiskom dobrého života. Súčasne obhajuje umiernené stanovisko relatívnej prednosti morálky, ktoré dáva do kontrastu s kantovskou absolútnou prednosťou morálky pred akýmkoľvek aktérovým eudaimonistickým prihliadaním na vlastné šťastie a dobrý život.

Kľúčové slová: eudaimonizmus, hedonizmus, morálny konflikt

ABSTRACT

*T*he paper focuses on analysis of selected controversial issues related to the concept of eudemonic forms of the good life as an alternative to the hedonistic form of life. The author's defense of the eudemonic life-form does not lead to ethical monism in the understanding of good life, but respects that ideas about what makes human life worthy of living are subject to pluralization in a modern society. Author subsequently approaches the analysis of a group of decision-making cases in which the conflict of morality and the aspect of good life come

into conflict. In so doing, he advocates for a moderate standpoint of the relative priority of morality, which he puts in contrasts with Kant's absolute priority of morality over any eudemonistic views of one's own happiness and good life.

Keywords: eudemonism, hedonism, moral conflict

01 JE ŠŤASTIE LEN VECOU POZITÍVNYCH SUBJEKTÍVNYCH ZÁŽITKOV?

Pri všetkom rešpektovaní skutočnosti, že predstavy o dobrom živote podliehajú v modernej spoločnosti narastajúcej pluralizácii, pri uvažovaní o šťastí by sme nemali upadnúť do krajného subjektivismu. V duchu tejto pozície jedinými privilegovanými subjektmi v posudzovaní otázky, v čom spočíva ľudské šťastie, sú samotní dotknutí jednotlivci prežívajúci vo svojom vnútri subjektívne stavy uspokojenia. Posledným slovom takéhoto prístupu je známe úslovie „proti gustu žiaden dišputát“. Inými slovami, šťastie sa tu pokladá za natolko individualizovaný a subjektívny fenomén, že akékoľvek jeho externé posudzovanie podľa nejakých nezávislých kritérií musí byť diskvalifikované. Rovnako tak strácajú zmysel všetky odborné spory o tom, v čom spočíva šťastie, resp. čo je to pravé šťastie.

Kant (1990) pokladal pojem šťastia za veľmi nejasný a čisto empirický pojem, na základe ktorého nemožno stanoviť nejaké všeobecné zásady pre ľudské konanie a ľudský život. Ak by však bolo šťastie len vecou

najvnútornejšieho subjektívneho potešenia, o ktorom sa nedajú zmysluplne viesť žiadne spory, vylúčili by sme z oblasti etických skúmaní tradičné otázky životnej múdrosti a dobrého života.

Známy myšlienkový experiment Roberta Nozicka (2015), v ktorom je reč o takzvanom „stroji na zážitky“, by nás mal dostatočne presvedčiť o nevyhnutnosti kritického skúmania fenoménu šťastia. Tento myšlienkový experiment ukazuje, že ľudské šťastie nie je len vecou vnútorného prežívania, nech by bolo akokoľvek príjemné a intenzívne. „Dajme tomu“, hovorí Nozick, „že existuje nejaký stroj na zážitky, ktorý by vám poskytol každý zážitok, po ktorom by ste zatúžili. Špičky z odboru neuropsychológie by vám dokázali stimulovať mozog tak, aby ste si mysleli, že píšete úžasný román, s niekým sa zoznamujete alebo čítate zaujímavú knihu“ (Nozick, 2015, s. 57 – 58). Sám Nozick ponúka tri pomerne presvedčivé argumenty v prospech tézy, že záleží aj na niečom inom, než na tom, ako svoje životy prežívame vo svojom vnútri my sami (s. 58 – 60). Dovolím si doplniť jeho argumentáciu hľadiskom, ktoré je pre nás relevantné z pohľadu problematiky, ktorú tu sledujeme. Predstavme si, že nejaký človek by bol celoživotne pripojený na takýto stroj na zážitky, takže jeho túžba po maximalizácii slasti a minimalizácii strasti by bola naplnená v najväčšej možnej miere. Bol by to však naozaj šťastný život? A chcel by niekto prežiť svoj život takýmto spôsobom, akokoľvek sa na fenomenálnej rovine môže javiť ako bezstarostný a naplnený samými príjemnými zážitkami? Človek predsa nechce len vnútorne prežívať príjemné pocity radosti, ale potrebuje mať na to aj nejaký reálny dôvod, a to mu nedokáže zabezpečiť nijaký stroj na zážitky. Ak napríklad napíšem nejakú filozofickú štúdiu, s dosiahnutím tohto

cieľa sa u mňa môžu spájať silné pocity radosti. No táto radosť nie je tým, po čom priamo (bezprostredne) túžim, inak by mi mohlo byť vcelku ľahostajné, z čoho moja radosť pramení a jej rovnocennou náhradou by bolo pripojenie na onen Nozickov stroj na zážitky. Ako by som sa tu mohol uspokojiť s čírym vnútorným prežívaním radosti kauzálnie indukovanej pôsobením nejakej vonkajšej stimulácie a oddelenej od mojej skutočnej aktivity písania? Ako rozumová bytosť chcem na rozdiel od zvierťa prežívať nielen chvíľkové stavy blaženosti viazané na jednotlivé situácie „tu a teraz“, ale chcem byť aj hoden svojho šťastia. Tu sa nám môžu vybaviť aj Aristotelove slová o „živote dobytčom“ (1979, 1095b), ktorý si volí mnoho ľudí otrocky slúžiacich svojim zmyslovým pôžitkom, alebo slová Friedricha Nietzscheho o pasúcom sa stáde: *„Pozoruj stádo, ktoré sa dookola pasie: nevie, čo je včera, čo je dnes, poskakuje, žerie, odpočíva, trávi, znovu skáče, a tak od rána do noci a deň za dňom, pevne privityazané svojou chuťou a nechuťou na kolík okamžiku...“* (Nietzsche, 1992, s. 85)

Ľudský život však nie je uzamknutý v solipsizme prítomných šťastných okamihov, keď sú myšlienky na to, čo bolo a čo bude, úplne „vypnuté“. Prebieha v troch časových dimenziách minulosti, prítomnosti a budúcnosti. A o zmysluplnom živote sa dá hovoriť len tam, kde ide o život, ktorý človek celostne uchopuje vo všetkých troch časových dimenziách a nazerá z perspektívy nejakého hodnotného projektu života.

Pri uvažovaní o *ľudskom* šťastí teda nevystačíme s odvolávaním sa na subjektívne pocity a fenomenálne prežívané zážitky radosti, ktoré

nakoniec možno čisto kauzálne indukovať pôsobením vhodnej stimulácie.

02 EUDAIMONISTICKÁ A HEDONISTICKÁ FORMA ŽIVOTA

Domnievam sa, že pri zaoberaní sa fenoménom šťastia je zvlášť v súčasnosti užitočné nadviazať na impulzy tradičného rozlišovania medzi hedonistickým a eudaimonistickým chápaním šťastia. Prvky aristotelovského chápania eudaimonistickej formy života sa využívajú aj v pozitívnej psychológii, pokiaľ ňou rozumieme vedu o vydarenom či naplnenom živote. V tomto smere ma osobitne zaujala jedna práca Martina E. P. Seligmana (2003).

Eudaimonistická forma života je viac než len maximalizácia pocitov šťastia a rozmanitých porcií pôžitkov. Je viac než len veľké nahromadenie epizodických chvíľ šťastia, aj keď mnohí dnešní ľudia túžia práve po čo najväčšom množstve takýchto občasných radostí a radovánok. Takúto honbu za „šťastím“ môžeme spolu so Seligmanom prirovnať k fatamorgáne. Podľa neho hedonista chápe kvalitu života len ako sumu dobrých (šťastných) momentov a čo najmenej zlých momentov. „*Takýto cieľ*“, píše Seligman, „*je však fatamorgána, pretože sa ukazuje, že suma našich meniacich sa pocitov neudáva kritérium pre to, ako dobre alebo zle posudzujeme určitú životnú udalosť – nejaký film, nejakú dovolenku alebo celý život*“ (Seligman, 2003, s. 25). Pod eudaimonistickou formou života si naproti tomu môžeme predstaviť život, ktorého zdar sa nemeria podľa množstva epizodického šťastia, ale na základe takých kritérií, ako

je rozvoj a realizácia vlastného potenciálu človeka (vrátane schopností), jeho osobný rast a zdokonaľovanie. Eudaimonistická forma života predstavuje cestu z pasce šťastia spočívajúceho v ustavičnej honbe za stále novými pozitívnymi zážitkami bez dosiahnutia trvalej životnej spokojnosti.

03 KONFLIKT MORÁLKY A ŠŤASTIA

Ako však máme posudzovať prípady, keď sa hladisko osobného šťastia (v zmysle eudaimonistickej formy dobrého života) dostane do konfliktu s hladiskom morálky? Zatiaľ čo v prvom prípade je v centre pozornosti vzťahovanie sa jednotlivca k sebe samému, v druhom prípade vstupujú do hry morálne povinnosti voči druhým. Aj keď medzi obidvoma hladiskami nemožno viesť striktnú deliacu čiaru, ako to napríklad vidíme u Kanta, nemali by sme upadnúť ani do opačného extrému, keď sa medzi obidvoma hladiskami nerozlišuje a dospieva sa až k úplnému stotožňovaniu šťastia a morálky. Ideálny kantovský morálny aktér by v prípade takýchto konfliktov musel vždy zachovať absolútny primát morálnych imperatívov povinnosti, ktorým musia ustúpiť všetky konkurenčné nároky na blaženosť a radostné užívanie života ako niečo, čo je celkom ničotné v pomere k morálnym nárokom. V skutočnosti tu prichádza k akémusi schizofrenickému štiepeniu človeka na nižšie empirické Ja riadiace sa princípom vlastnej blaženosti a na vyššie morálne Ja, ktoré zakladá svoju sebaúctu výlučne na plnení si morálnych imperatívov povinnosti.

Ak však etické hladisko dobrého života máme brať vážne a nechceme ho v prípadoch oných konfliktov degradovať na akúsi mimo-morálnu prekážku čistých morálnych rozhodnutí, zistíme, že sa pred nami otvára nový okruh otázok týkajúcich sa komplexnosti rozporuplného morálneho života jednotlivca. Ten nemožno redukovať na plnenie prísnych imperatívov povinnosti bez poškúľovania po celom bohatstve rôznych foriem ľudského dobra vrátane celostne uchopeného života ako života, ktorý stojí za to žiť.

Oproti kantovskej absolútnej priorite morálky pred šťastím by som rád obhájil umiernenú pozíciu, ktorá pripúšťa istú relativizáciu prednosti morálky pred šťastím. Morálne dobro spočívajúce v uposlúchnutí neúprosných príkazov povinnosti je pre kantovského morálneho aktéra privilegovaným dobrom, ktoré nesmieme nikdy klásť na jednu z misiek váh, ktorá by v závislosti od jednotlivých okolností prípadov mohla raz klesnúť a inokedy zasa stúpať podľa toho, aké iné dobrá by sme položili na protiľahlú miskú. V opačnom prípade by nás mohol prísny kantovský moralista ľahko obviniť z používania falošných závaží kladených na onú protiľahlú miskú váh.

Takýmto spôsobom sa však vôbec neberú do úvahy významné a zároveň eticky relevantne rozdiely medzi jednotlivými prípadmi rozhodovania, v ktorých prichádza k stretom morálneho hladiska s hladiskom blaženosti. Táto výhrada nadobúda na váhe vtedy, keď sa pod blaženosťou rozumie niečo viac než len suma rôznych príjemností a porcií pôžitkov, ktoré ľudský rozum, kantovsky charakterizovaný ako „Klugheit“ (prezieravosť), harmonizuje v rámci nejakého celku

(nazývaného „blaženosťou“). „Byť blaženým je to isté ako dobre žiť a dobre konať“, hovorí Aristoteles vo svojej *Etike Nikomachovej* (1979, 1095 a, 1098 b). Dobrý život je predmetom Aristotelových etických skúmaní, o ktorých môžeme povedať, že vytvárajú fundament pre iný spôsob chápania etických fenoménov, osobitne v porovnaní s kantovským chápaním morálnej sféry, pre ktoré je príznačné striktné oddeľovanie takzvanej „čistej mravnosti“ od všetkých eudaimonistických nárokov, od celého komplexu rôznych foriem dobra ako cieľov ľudského úsilia. To, čo má platiť ako *morálne* dobré, je tu myslené v jeho úplnej čistote, t.j. v jeho úplnom vyčlenení z celého bohatstva ostatných záujmov a potrieb človeka, zo všetkých jeho nárokov na vlastné šťastie a dobrý život. Blaženosťou tu však nazývame hodnotný a naplnený život človeka, ktorého súčasťou je kritické a stále obnovované ujasňovanie si seba samého, svojich najvlastnejších možností a schopností a ich uskutočňovanie v priebehu celého života. A umenie dobre žiť predstavuje znamenitý výkon človeka ako rozumovej bytosti, výkon odlišný od kantovského manažmentu blaženosti¹ alebo od manažmentu blaženosti v duchu kvantitatívneho hedonizmu, ktorý všetky hodnoty a dobrá prevádza na jedného spoločného menovateľa, totiž na porcie pôžitkov líšiacich sa od seba len intenzitou a dĺžkou trvania.

1 Rozum, ktorý má na starosti celý manažment blaženosti, tak, aby bolo možné dosiahnuť dlhodobú optimalizáciu stavov príjemnosti, nazýva Kant ako „Klugheit“ (do slovenčiny sa toto slovo prekladá ako „prezieravosť“ a do češtiny ako „chytrost“). Prírodné sklony a túžba po blaženosti nie sú podľa Kanta ničím, čoho by sa človek mal zriecť, ale čím si, čo „... treba skôr len ovládať, aby sa medzi sebou samy nezničili, a boli uvedené do súladu v rámci nejakého celku nazývaného blaženosťou. No rozum, ktorým sa toto dosahuje, sa nazýva prezieravosťou“ (Klugheit) (Kant 1991, s. 710).

Otázky dobrého života sú otázkami, ktoré si ľudia kladú zo svojej *partikulárnej* etickej perspektívy: ide vždy o dobrý život pre niekoho a z určitého hľadiska. Týkajú sa toho, čo robí ľudský život zmysluplným a hodnotným, resp. hodným žitia, a to nie z hľadiska nestranej morálky, ale práve zo zvláštneho, zaujatého hľadiska eticky diferentných jednotlivcov a skupín, z hľadiska, ktoré nevznáša nárok na mravnú univerzalitu. Etické predstavy o tom, v čom spočíva dobrý život, teda nevyhnutne podliehajú pluralizácii, ktorej výsledkom je bohatá rozmanitosť zmysluplných a hodnotných foriem života jednotlivcov a skupín. Etická otázka: „Ako mám(e) žiť?“, nie je teda pre nás otázkou, na ktorú by sa dalo odpovedať v duchu etického monizmu vnucujúceho všetkým nejakú normatívnu predstavu o tom, v čom (obsahovo) spočíva takzvané „pravé“ šťastie. Dalo by sa na ňu odpovedať len v duchu etického pluralizmu, ktorý nás učí, že môžu existovať rozdielne alebo aj navzájom nezlučiteľné a pritom *hodnotné* životné štýly a formy spolužitia. Etická otázka: „Ako mám(e) žiť?“, nie je pre nás otázkou kladenou z pozície kantovskej nestranej, nezaujatej morálky platnej pre každú rozumnú bytosť, morálky, pre ktorú tým jediným, čo robí život *každého* človeka hodným žitia a vďaka čomu je *každý* hoden aj svojej blaženosti, je čistá mravnosť a s ňou spojená sebaúcta. Tie pre kantovského moralistu tvoria jadro akejsi univerzálnej formy morálneho života všetkých rozumových bytostí, nech sa už vo svojich konkrétnych predstavách o blaženosti a šťastí akokoľvek od seba *líšia*. Do etických otázok je v tomto zmysle vždy zakomponovaný odkaz na jednotlivca alebo skupinu a ich sebachápanie, ako nás o tom poučča Jürgen Habermas: „'Etickými' pritom nazývam všetky otázky, ktoré sa

vzťahujú na koncepcie dobrého alebo nepremárneného života. Etické otázky nemožno posudzovať z 'morálneho' hľadiska, či je napríklad niečo 'rovnako dobré pre všetkých'; nestranné posúdenie týchto otázok sa skôr pomeriava na základe silných hodnotení, seba porozumením a perspektívnym životným projektom partikulárnych skupín, teda tým, čo – z hľadiska ich pohľadu na celok – 'je dobré pre nás'. Do etických otázok je gramaticky vpísaný odkaz na prvú osobu, a tým vzťah k identite (jednotlivca alebo) skupiny“ (Habermas 2001, s. 138).

Kto by sa naďalej odvážil hovoriť o falošných závažiach v takých praktických situáciách rozhodovania sa nejakého človeka, v ktorých sa morálne hľadisko dostáva do konfliktu s možnosťou pokračovať v tej forme života, ktorý je z jeho partikulárnej etickej perspektívy hodný žitia? Ak mu napríklad niekto hrozí usmrtením jeho najbližších, aby ho prinútil falošne svedčiť, ako to vidíme v Aristotelovom príklade s tyranom (1979, 1110 a), môže jeho rozhodnutie upustiť od falošného svedectva (ktoré je aj podľa jeho najnútornejšieho morálneho či náboženského presvedčenia – v zmysle oného Božieho prikázania: *Nebudeš krivo svedčiť!* – čím si hanebným) znamenať stratu niečoho, čo dáva jeho životu zmysel a robí ho hodným žitia, stratu, ktorá môže urobiť jeho život bezcenným (v jeho vlastných očiach). Kantovského moralistu by však zrejme ani takéto tragické konflikty nevyviedli z miery a naďalej by trval na ich čistom morálnom riešení, vypomáhajúc si aj oným argumentom „bohatého odškodnenia“ v podobe zachovania morálnej sebaúcty a vedomia vlastnej veľkosti ako bytosti podliehajúcej mravnému zákonu a zároveň ako morálne zákonodarnej bytosti. Ak však *eticke* hľadisko a *eticke* seba porozumenie subjektu rozhodovania chceme brať vážne a

nechceme ho degradovať na prekážku takzvaných „čistých morálnych rozhodnutí“ (Kant 1996, s. 274), musíme sa, naopak, pýtať: Ako by niekto mohol za onú stratu v oblasti toho, čo robí jeho život zmysluplným a eticky hodnotným, nájsť „bohaté odškodnenie“ v podobe zachovania abstraktnej morálnej sebaúcty (uctenia si abstraktného „ľudstva“² vo svojej osobe) a potvrdenia veľkej vnútornej hodnoty svojej osoby, ktoré sa v danom prípade voľby spája s uposlúchnutím morálneho imperatívu neúprosne požadujúceho nedopustiť sa krivého svedectva?

No spektrum etických strát, ktorým sa človek – v prípadoch dramatických konfliktov medzi morálnym nárokom a etickým hladiskom dobrého života – chce vyhnúť tým, že vykoná vec odporujúcu tomuto morálnemu nároku, je, prirodzene, oveľa širšie. V hre teda nemusí byť len život blízkych, ako sme to videli na predchádzajúcich dvoch príkladoch, ale trebárs aj zlomenie prstov koncertného pianistu, ak sa smieme na tomto mieste odvolať na príklad, ktorý uvádza Joseph Raz: „Osobné potreby nie sú nevyhnutne potrebami prežitia. Sú skôr potrebami pre vedenie hodnotného života. ... Osobné potreby sú však tým, čo je nutné pre život, ktorý človek vedie, či pre ktorý sa rozhodol. Koncertní pianisti môžu stratiť život, ktorý vedú, pokiaľ si zlomia prsty. Voľba, pri ktorej má pianista len jednu možnosť, ako sa vyhnúť zlomeniu svojich prstov, je diktovaná osobnými potrebami, i keď je pianista

2 Kantov výraz „die Menschheit“ sa v slovenských prekladoch Kantových textov prekladá ako „ľudstvo“ a v českých ako „lidství“ či „lidskost“. Podľa Kanta „človek je sice dosť nesvätý, avšak lidskost v jeho osobě mu musí být svatá“ (Kant, 1996, s.149). Na inom mieste českého prekladu Kritiky praktického rozumu je použité slovo „lidství“: „... nám samým musí být lidství v naší osobě svaté“ (Kant, 1996, s. 225).

schopný začať nový život ako obchodný poradca“ (Raz, 1997, s. 382). Joseph Raz sformuloval princíp, na základe ktorého (podľa neho) možno ospravedlniť morálne pochybné konanie ľudí, ktoré je pre nich za daných okolností – napríklad v situácii donucovania pomocou hrozieb nejakým zlom, ktoré donucovaná osoba vníma ako ťažkú stratu dotýkajúcu sa jej chápania hodnotného života – *jedinou* dostupnou možnosťou, ako sa vyhnúť obetovaniu oných „osobných potrieb“: „Osoby sú ospravedlnené v prípade, že konali v záujme zachovania života, ktorý majú, či ktorý začali viesť. Podmienkou však je, že ich život nie je nemorálny, ani nehodnotný“ (Raz, 1997, s. 381).

Do nového svetla sa potom dostáva aj otázka, či si človek, vystavený konfliktu medzi morálnou požiadavkou a etickým hľadiskom dobrého života, *zaslúži* za svoje morálne pochybné konanie (odporujúce onej morálnej požiadavke nárokujej si nestrannosť) hanu a výčitky, ktoré na neho dopadajú zo strany druhých alebo z jeho vlastného svedomia, alebo či si skôr nezaslúži chválu alebo odpustenie, resp. či možno takéto konanie ospravedlniť v nejakom *morálne* relevantnom zmysle. Odpoveď na túto otázku nebude, ako to môže byť zrejmé už z našich doterajších úvah, taká jednoznačná a kategorická, ako by sa nám to pravdepodobne snažili naservírovať rigorózni kazatelia čistej mravnosti kantovskej alebo nejakej inej proveniencie. Máme tu totiž do činenia s prípadmi rozhodovania poukazujúcimi na komplexnosť morálneho života človeka, ktorý nemožno redukovať na rešpektovanie morálnych imperatívov povinnosti, podľa ktorých máme konať bez poškúľovania po našich iných záujmoch a po celom bohatstve rôznych foriem ľudského dobra vrátane dobier spolukonštitujúcich náš

celostne uchopený život ako život, ktorý z nášho etického hľadiska stojí za to žiť. Zložitosť a mnohoaspektovosť etického fenoménu ako súboru rôznych nárokov, medzi ktorými môže prichádzať k tragickým konfliktom, nám pripomínajú aj nasledujúce slová Jürgena Habermasa: „V extrémnych prípadoch sa môže objaviť istý vzťah napätia medzi morálnym presvedčením a etickým sebachápaním, a toto napätie nemôže byť dokonca ani z morálnych hľadísk rozriešené jednoducho v prospech morálne prikázaného – tak, ako keby išlo len o problém slabosti vôle. V existenciálnom konflikte môže jedine vhodná norma požadovať čin, ktorý takto morálne zaviazaná osoba uznáva ako morálne prikázaný čin, no nemohla by ho vykonať bez toho, aby sa zriekla seba samej ako osoby, ktorou je a ktorou by chcela byť – zrútila by sa pod ťarchou tejto povinnosti. V takomto hraničnom prípade nemôžu byť podmienky morálnej sebaúcty uvedené do súladu so vzťahovaním sa k sebe samej ako osobe, ktorá chce autenticky nasledovať svoj životný projekt“ (Habermas, 1991, s. 198).

Pre zástancu rigorózneho morálky nemôžu vzniknúť nijaké pochybnosti pokiaľ ide o riešenie takýchto prípadov konfliktu medzi morálnymi nárokmi na naše konanie a našou predstavou o dobrom živote, ktorá je súčasťou nášho sebachápania, ale je mu ihneď jasné, ako má konať. Naproti tomu uprednostňovanie *akýchkoľvek* nárokov na osobné šťastie a dobrý život pred morálnymi nárokmi posvätných „Povinností“ musí prísnemu strážcovi čistej mravnosti pripadať ako „eutanázia (bezbolestná smrť) všetkej morálky“ (Kant, 1991a, s. 506).

04 ZÁVER

Všetky ambície stanoviť nejaký jedine správny univerzálny princíp praktickej racionality, či už by išlo o konzekvencialistický princíp optimalizácie následkov alebo o kantovský princíp povinnosti a čistej mravnosti, podľa ktorého by sa malo riadiť každé naše eticky relevantné rozhodovanie, sú z teoretického aj praktického hľadiska odsúdené na neúspech. Rovnako nemá zmysel formulovať nejaké univerzálne platné pravidlo uprednostňovania, ktoré by už vopred a nad všetku pochybnosť určovalo, čomu treba dať prednosť pred čím vo všetkých konkrétnych prípadoch konfliktov medzi morálnymi nárokmi a nárokmi na vlastné blaho, šťastie a dobrý život. Práve to však požaduje kantovská etika „čistej mravnosti“ s jej zásadou absolútnej prednosti morálnych nárokov povinnosti pred všetkými nárokmi na iné druhy dobra. Kantovský ohlasovateľ „čistej mravnosti“ prichádza s dosť nereálnou víziou človeka ako nadpozemskej morálnej bytosti schopnej konať podľa neúprosných príkazov povinnosti a úplne pritom *abstrahovať* od takých hľadísk, ako je hľadisko vlastných záujmov, potrieb, prirodzených sklonov, vlastnej blaženosti a zachovania toho druhu života, ktorý je z jeho partikulárnej etickej perspektívy hodný žitia. Riadiť sa vo svojom rozhodovaní podľa takto očisteného a osamostatneného morálneho hľadiska tu pre človeka znamená vymaniť sa aj zo zovretia svojich partikulárnych etických predstáv o dobrom živote a jeho konečnom ciele, ktoré si človek utvára v rámci určitého sociokultúrneho kontextu, ako aj zo zovretia konkrétnych mravných svetov, v ktorých lone sa utváralo jeho svedomie, morálne presvedčenia a predstavy o dobre a zle.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Aristoteles. (1979). *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda.

Habermas, J. (1991). *Erläuterungen zur Diskursethik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Habermas, J. (2001). *Boje o uznání v demokratickém právním státě*. In Ch. Taylor, et al., *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání* (s. 123--162). Praha: FILOSOFIA – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

Kant, I. (1991). *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft*. In W. Weischedel (Hrsg.), *Werkausgabe: in 12 Bänden / Immanuel Kant*, VIII. Band (s. 645-882). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Kant, I. (1991a). *Die Metaphysik der Sitten*. In W. Weischedel (Hrsg.), *Werkausgabe: in 12 Bänden / Immanuel Kant*, VIII. Band (s. 309-634). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Kant, I. (1996). *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda.

Kant, I. (1990). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.

Nietzsche, F. (1992). *Nečasové úvahy I*. Praha: Mladá fronta.

Nozick, R. (2015). *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia.

Raz, J. (1997). *Liberalismus, autonomie a politika neutrálního ohledu*. In J. Kis, et. al., *Současná politická filosofie* (s. 349-390). Praha: OIKOYMENH.

Seligman, Martin E.P. (2003). *Der Glücks-Faktor: Warum Optimisten länger leben*. Köln: Bastei Lübbe AG.

Láska mladých ľudí na Slovensku – moc a nemoc kultúry

Mgr. Michaela Guillaume, PhD.

*Katedra pedagogiky výtvarného umenia PedF TU,
Trnavská univerzita v Trnave*

*Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu
výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0303:
Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života
v období adolescencie a mladej dospelosti.*

ABSTRAKT

P ríspevok reflektuje vplyv súčasných kultúrno-spoločenských javov na lásku a vzťahy mladých ľudí. V empirickej časti overujeme existenciu tzv. tekutej lásky vyplývajúcu z teórie tekutej modernity, ktorou Zygmunt Bauman nazýva a popisuje status súčasnej kultúry. V rámci konfrontácie má romantická láska s potenciálom dlhodobého partnerstva charakter istej pevnej hodnoty, ktorá stojí v opozícii voči krehkej tekutej láske, vynárajúcej sa vplyvom súčasnej premenlivej doby. Štúdia deteguje prvky oboch fenoménov lásky u mladých ľudí na Slovensku a snaží sa pátrať po tom, ktoré zdroje zo sociálneho a kultúrneho prostredia majú na ne fundamentálny vplyv.

ABSTRACT

T he paper reflects the influence of contemporary cultural and social phenomena on the love and relationships of young people. In the empirical part we verify the existence of the so-called liquid love resulting from the theory of liquid modernity, by which Zygmunt Bauman calls and describes the status of contemporary culture. In the confrontation, has romantic love status of the fixed value with potential of a long-term partnership, which stands in opposition to the fragile liquid love emerging from the current changing times. The study detects the elements of both phenomena of love among young people in Slovakia and tries to find out, which sources of social and

cultural environment have a fundamental impact on them.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia zhrnul Erich Fromm svoje poznatky o láske v knihe s názvom Umenie milovať. Ich súčasťou je fakt, že **láska je schopnosť**, ktorej sa treba učiť a rozvíjať ju, treba byť pre ňu zrelý. Autor si bol vedomý, že stav súdobej západnej spoločnosti nebol priestorom priaznivým pre lásku, poukázal na mnoho foriem pseudolásky. Vyslovil sa, že vplyvom kapitalizmu, zbyrokratizovanej rutiny a zmechanizovanej práce si ľudia neuvedomujú svoje najzákladnejšie ľudské prania – túžbu po transcencii a jednote. Vzniknuté podvedomé zúfalstvo navyše riešia rutinou zábavy, pasívnej konzumácie a nakupovania (Fromm, 1956, 2015). Rougemont (2002, 1972) vníma súdobý stav spoločnosti ako stav všeobecnej demoralizácie a krízy manželstva, ktorý je možné vysvetliť tým, že proti sebe stoja dve morálky: buržoázna morálka poznačená náboženstvom a morálka inšpirovaná kultúrnym, literárnym, umeleckým prostredím – morálka vášnivá a romantickorománová. Walter Benjamin reaguje na vizuálnu presýtenosť a zrútenie klasickej estetickej kontemplácie na úkor fragmentárneho vnímania a sústavného rozptyľovania „myriádou“ vnemov. V roku 1967 Nietzsche píše o slabnúcej schopnosti vstrebávať – čokoľvek prijímať hlboko, výsledkom čoho je, že ľudia prestávajú byť spontánni a reagujú len na stimuly zvonka. Následne sa vývoj urýchljuje, informačné a komunikačné siete hustnú, svet zaplavuje čoraz väčšie množstvo nepretržitých vizuálnych podnetov. Prudký rozvoj digitálnych technológií celú situáciu ešte umocnil. Kultúra súčasnej doby má v rámci kultúrno-filozofického podhubia veľa rôznych pomenovaní. Jedným

z konceptov je **tekutá modernita** od Zygmunta Baumana. Spoločnosť v tekutej modernite je podľa neho premenlivá, silno individualizovaná, konzumná a globalizovaná, chýbajú jej pevné základy modernity. Pevnosť sa zmenila na tekutosť, ide o metaforu „skvapalňovania“ alebo „tavenia“ pevných telies, rozpustenie všetkého čo odoláva času a je ľahostajné či imúnne voči jeho behu (Bauman, 2002). Tekutá modernita sa vyznačuje ľahkosťou, mobilitou, flexibilitou, instantnosťou, cirkuláciou a spotrebou na jedno použitie. Flexibilita či instantnosť sa prenáša i do práce a následne ovplyvňuje charakter a spôsob života. Bauman opisuje vplyv neistoty na medziľudské vzťahy, ktoré sa môžu stať produktami okamžitej spotreby, pomenúva tzv. **tekutú lásku**, ktorá, vyznačujúc sa viacerými neduhmi súčasnej rýchlej a konzumnej spoločnosti, sa stáva krehkou, neschopnou plniť požiadavky bezpečia, a už vôbec nie prísľub dlhodobého trvania. Ustúpila adekvátnejšej forme, ktorou je vzťah. Spomína Giddensov čistý vzťah ale i ďalšie modifikácie „lásky“ (vreckový vzťah, mingles, virtuálne vzťahy... ap.). Súčasné modifikácie lásky nútia Baumana k tomu, aby slovo láska opustil. Ľudia sa podľa neho vzdali vysokých štandardov, ktorými by dosiahli to, čo je označované láskou, namiesto toho si ich znížili, a výsledkom je varieta krehkých (tekutých) medziľudských vzťahov. Druhým dychom však Bauman dodáva, že vzťahy nesú v sebe silnú príťažlivosť a sú najhorúcejšou témou a zdanlivo jedinou hrou, ktorú stojí za to, navzdory všetkým rizikám, hrať (Bauman, 2013, s. 10).

Aká je ale podstata, čo je hnacou silou, pre ktorú sa oplatí hrať túto riskantnú hru, často plnú neistoty, sklamaní a nespokojnosti? Snáď najzásadnejším Frommovým tvrdením je, že láska je snahou

o prekonanie ľudskej odlúčenosti, je túžbou po spojení, Giddens (2012) hovorí o úplnosti, ktorú človek spoznáva až v partnerskom vzťahu a Bauman hovorí niečo podobné v zmysle strachu z izolácie. Táto potreba vyrastá podľa Fromma (a tiež Freuda) zo špecifickej biologickej potreby po spojení medzi mužským a ženským pólom. Giddens obdobne hovorí o pocite celistvosti, podporenom rozdielmi medzi maskulinitou a feminitou. Fromm povýšil lásku tým, že jej pridal existenciálny rozmer a podiel na transcencii, čím ju vymanil z područia služby pohlavnému pudu (Freud). Lásku ako dôležitú transcendentálnu silu uvádza aj Viktor Frankl: čím viac človek splýva so svojou úlohou, čím viac sa oddáva svojmu partnerovi, tým viac sa stáva sám sebou (2016, s. 15). Fritz Riemann (2009) tvrdí, že všetkým formám lásky je spoločné, že sa musíme, takpovediac, zriecť samých seba a transcendovať vlastné medze. Pôvod vidí v túžbe prekonať onú oddeľujúcu hranicu, ktorá nás delí od druhých. Bauman (2013) vyjadruje názor, že láska je túžba po počatí a plodení, a tak zamilovaný hľadá niečo krásne, v čom by plodil. Láska svoj zmysel teda nenachádza v hotových veciach, ale má nutkanie stať sa súčasťou ich zrodu.

Partnerstvo ako spojenie či splynutie, manifestácia vzťahu lásky, je mikrosvetom, vklineným do makrosвета, s ktorým je neustále konfrontované. Ono splynutie duší akceptuje ako potenciál lásky aj Bauman (2013, s. 43): „splynutie vnútorných ja, založené na obojstranne podporovanom otvorení sa, by mohlo byť jadrom milostného vzťahu“. Dodáva však, že by muselo byť realizované na sebestačnom ostrove, pretože nie je disponované pre život vo vonkajšom svete. Neovláda zručnosti, ktoré by mu pomohli sa s ním vyrovnáť, preto na jej rozšírenie

mimo ostrova lásky a rozprestrenie dostatočne ďaleko tak, aby spútala, domestikovala a detoxikovala ohromujúcu zmes zvukov a obrazov, ktoré vypĺňajú svet za hranicami ostrova lásky, láska podľa Baumana nestačí. Giddens uvádza posun od spoluplynúcej lásky k **čistému vzťahu**. „Ide o vzťah, do ktorého ľudia vstupujú pre vzťah sám, pre to, čo z neho môžu získať, a trvá len dovtedy, pokiaľ sú obaja presvedčení, že im poskytuje dost uspokojenia na to, aby v ňom chceli zotrvať“ (2012, s. 68). Pokiaľ prestane jedného z partnerov uspokojovať, môže byť kedykoľvek ukončený ktorýmkoľvek z partnerov. Puto, ktoré vytvorila manželská láska je nežiadúce, zneslobodňujúce a obmedzujúce. Zväzok typu „pokiaľ nás smrť nerozdelí“, v dobrom i v zlom, v bohatstve aj v chudobe, dnes pripomína pascu, ktorej je treba sa za každú cenu vyhnúť (Bauman, 2013).

Z uvedených názorov vyplýva, že dlhotrvajúca romantická láska je potenciál, ktorý vzťahy vo svojej podstate stále majú. Rizikom je však vystaviť takúto lásku vplyvom spoločnosti. Súčasný kultúrny trend je agresívny, má tendenciu nivelizovať hodnoty romantickej lásky až na úroveň vzťahu založeného na vzájomnej prospešnosti, ktorého trvanie je neisté a nenesie žiadne záruky do budúcnosti. Svoju daň si vybralo aj oslobodenie sexuality od reprodukcie, ktoré má ďalekosiahle dôsledky v oblasti premien v sexualite, ktoré uvádzajú viacerí autori (Giddens, 1992, 2012; Willi, 2006, 2011; Riemann, 2009 & Nelles, 2011). Giddens (1992, 2012) hovorí o hlboknej premene osobného života, sexualitu označuje ako modifikovateľnú alebo tzv. plastickú. Stala sa potenciálnym vlastníctvom človeka, no oddelila sa od zodpovednosti. Nelles (2011) to vníma ako celkové „oslobodenie ženy“, ktorá získala rovnoprávnosť,

samostatnosť, schopnosť zarobiť si na živobytie, a bezpečný sex, čo má za následok dve veci: manželstvo už nie je nutnosť a muž už nie je taký dôležitý. Vzhľadom k tejto slobode je podľa autora oveľa ťažšie udržať vzťah živý.

TEKUTÁ ALEBO KRYŠŤALICKÁ LÁSKA?

Opozitum tekutého konceptu lásky je podľa Baumana tradičný koncept lásky – socializovaná romantická láska (pozri Guillaume & Lukšík, 2018), v ktorej sa človek dobrovoľne púta a zväzuje s druhým s vidinou dostatočného potenciálu pre dlhodobý záväzok manželstva alebo záväzok manželstvu podobný. Tento koncept sme v snahe vyjadriť kontrast voči jeho tekutej podobe nazvali kryštalická láska. Kryštalická láska je pevná a obsahuje prvky, ktoré už tekutej láske chýbajú. Ak si zoberieme Frommov koncept lásky, tak za základné prvky všetkých foriem lásky môžeme označiť **starostlivosť, zodpovednosť, úctu a poznanie** (1956, 2015). Giddensov (1992, 2012) model romantickej lásky hovorí o **oddanosti, odovzdanosti a hlbokých citoch**. V Baumanovom koncepte tekutej lásky (2003, 2013), podobne ako aj v Giddensovom čistom vzťahu, chýba tento aktívny prvok zodpovednosti a starostlivosti o to, čo milujeme, a je zmenený vo vlastný prospech a vlastné uspokojenie. Koncept tekutej lásky, tak, ako ho predstavujeme, sme vytvorili na základe charakteristík tekutej lásky od Baumana a čistého vzťahu od Giddensa. Výskumným zámerom bolo zistiť, do akej miery prevláda u mladých ľudí na Slovensku koncept tekutej, podľa teoretikov pre súčasnú dobu príznačnej, lásky.

V našom pilotnom výskume Voľne o láske (Lukšík & Guillaume, 2018), sme u 264 respondentov zisťovali predstavy o láske. Výskum bol realizovaný na piatich vysokých školách (Bratislava, Trnava, Banská Bystrica, Nitra, Prešov) a zámerom bolo získať voľné asociácie a úvahy o tom, čo je to láska, čo pre respondentov znamená, aké majú na ňu spomienky, či ako si ju predstavujú. Výstupom výskumu bolo 38 individuálnych sociálnych reprezentácií lásky. V nasledujúcom výskume realizovanom na 333 respondentoch s priemerným vekom 24 rokov (102 mužov – 30,6 %, 231 žien – 69,4 %) sme uvedené reprezentácie nechali respondentami zhodnotiť škálovaním na základe ich preferencií. Nasledujúce šetrenie nazerá na tieto reprezentácie za pomoci optiky tekutej a kryštalickej lásky. Dáta sme podrobili faktorovej analýze so zámerom identifikovať príslušné faktory, ktoré by predpoklad existencie oboch typov lásky potvrdili alebo vyvrátili. V rámci vyhodnotenia sa ukázalo 8 faktorov, pričom Faktor 1 zodpovedá **kryštalickému konceptu lásky** a Faktor 2 **zodpovedá tekutému konceptu lásky**. Zo 100 % je 60 % variancie všetkých súvislostí položiek vysvetlených v nasledovných faktoroch.

Faktor	Názov	Percento variancie
Faktor 1	Kryštalická láska	15.5
Faktor 2	Tekutá láska	10.6
Faktor 3	Individuálna sila lásky	8.7
Faktor 4	Láska sebaobetovania, nezištná láska	5.8
Faktor 5	Nadláska	5.7
Faktor 6	Láska je trápenie	5.4
Faktor 7	Láska je emócia bez kontroly	4.6
Faktor 8	Láska je umenie	4.1

Kryštalický koncept lásky – FAKTOR 1	Tekutý koncept lásky – FAKTOR 2
2. Láska je vzťah, puto a starostlivosť	20. Láska je eufória, očarenie
3. Láska je vzájomná tolerancia, podpora	28. Láska je nestála, prchavá
4. Láska je súznenie, splynutie	30. Láska je závislosť
5. Láska je záväzok byť spolu v dobrom aj v zlom	31. Láska je zahŕadenosť do seba
6. Láska, to sú fyzické prejavy lásky	32. Láska je to, čo sa dobre predáva
7. Láska sú spoločné chvíle, spoločné šťastie	33. Láska je nástrojom prírody na reprodukciu
8. Láska, to je budovanie vzťahu	34. Láska je pudová záležitosť
9. Láska je hľadanie	35. Láska je vlastne sebaláska
11. Láska je dôverná komunikácia	14. Láska je nezištná (negatívny) – Zištnosť lásky
12. Láska je porozumenie a opora	

Tabuľka reprezentácií zastupujúcich jednotlivé faktory 1 a 2

V nasledujúcej časti výskumu sme sa v rámci dotazníka zameriavali na sociálne a kultúrne zdroje, z ktorých respondenti čerpajú svoje poznanie o láske. Šetrenie ukázalo, že respondenti obsiahnutí vo Faktore 1 (kryštalická láska) čerpajú veľmi významne zo **súčasného partnerského vzťahu** a **z kultúrnych zdrojov**, významne tiež čerpajú **zo vzťahu alebo vzťahov s blízkymi ľuďmi v detstve, a podobne aj zo vzťahu alebo vzťahov s blízkymi ľuďmi, okrem partnera/partnerky, v súčasnosti**. Faktor 2 (tekutá láska) preukázal **veľmi významne negatívny postoj ku spiritualite** a **významným zdrojom** sú respondentom len **kultúrne zdroje**. Preferencie respondentov z ostatných faktorov, ktoré nie sú primárnym cieľom tejto štúdie, si môžete pozrieť nižšie v tabuľke sociálnych a kultúrnych zdrojov.

KVALITA ŽIVOTA A KVALITA VZŤAHOV

FAKTOR	zo súčasného partnerského vzťahu	z minulého, predchádzajúceho partnerského vzťahu	zo vzťahu alebo vzťahov s blízkymi ľuďmi v detstve	zo vzťahu alebo vzťahov s blízkymi ľuďmi, okrem partnera/partnerky, v súčasnosti	zo spirituality, náboženstva a pod.	z kultúrnych výtvorov
1	.248(**)	.094	.135(*)	.130(*)	.014	.164(**)
2	.000	.078	.006	-.075	-.146(**)	.116(*)
3	.099	.060	.123(*)	.075	.080	.008
4	-.080	.092	.062	.106	.143(**)	.124(*)
5	-.054	-.056	.070	.028	.631(**)	.120(*)
6	-.066	.045	-.005	.021	-.028	.035
7	.051	.048	-.001	-.051	-.196(**)	.107
8	-.080	.083	.143(**)	.167(**)	.127(*)	.247(**)

* – znamená významný štatistický vzťah

Prvý faktor predstavujúci kryštalický koncept lásky je zaujímavý tým, že ako jediný zo všetkých, je veľmi významne sýtený skúsenosťami z aktuálneho partnerského vzťahu. Respondenti, ktorí preferujú hodnoty kryštalickej lásky, čerpajú predovšetkým z vlastných skúseností s partnerom, a tiež zo skúseností s inými blízkymi ľuďmi. Fakty potvrdzujú aj charakteristiky respondentov, kde práve Faktor 1 ukázal štatisticky veľmi významný vzťah v odpovedi: **mám v súčasnosti partnera**, a rovnaký vzťah v odpovedi **som v partnerstve spokojný**. Fakt, že práve respondenti tohto faktoru, ktorí vyznávajú tradičné hodnoty lásky, čerpajú z vlastných skúseností, a sú alebo boli, v partnerskom vzťahu spokojní, významne napovedá o jeho konzistentnosti, ale aj o jeho kryštalickej podobe. Naopak, práve Faktor 2, ktorý obsahuje prvky tekutej lásky, reprezentuje respondentov, ktorí sú štatisticky významne **nespokojní vo vzťahu** a významne negatívny vzťah majú tiež k viere, náboženstvu a spiritualite. Z takýchto výsledkov by práve Faktor 2 dával predpoklady k dedukcii na akúsi celkovú stratu viery,

prípadne viery v lásku. V rámci kultúrnych zdrojov mali respondenti na výber viaceré podoby. Z tabuľky mapujúcej kultúrne zdroje vyplýva nasledovné:

- Faktor 1 – KRYŠTALICKÁ LÁSKA sýtil svoju skúsenosť s láskou veľmi významne **z hudby, úžitkového predmetu a výroku**, a významne **z poetických diel a filmov**.
- Faktor 2 – TEKUTÁ LÁSKA nesýtil svoju skúsenosť veľmi významne zo žiadneho kultúrneho zdroja, významná väzba vznikla na **sochu a tanec**.

		Výrok, citát	poviedka a román	báseň, bás. zberka	malba, obraz, fotografia, grafika.	film, seriál, dokument	video	hudba	tanec	socha	stavba	úžitkový predmet	nič z toho
1	CC	-.149**	-.080	-.128*	.015	-.112*	-.041	-.197**	-.047	-.018	-.081	-.160**	.043
2	CC	.076	-.021	-.073	-.055	-.060	-.107	-.061	-.110*	-.121*	-.051	-.090	.049
3	CC	.056	.107	.123*	-.042	.097	.030	-.006	-.085	.133*	-.028	.093	.013
4	CC	-.068	.065	.015	-.028	-.024	-.072	-.043	-.146**	-.018	-.032	-.029	.026
5	CC	-.184**	-.103	-.099	-.030	-.099	-.017	-.132*	-.144**	-.054	-.073	-.096	.130*
6	CC	-.018	-.038	.024	-.054	-.025	.002	.013	-.026	.035	.082	.034	-.078
7	CC	.014	.027	.063	-.050	-.095	.053	-.037	-.018	.131*	.091	-.018	.091
8	CC	-.117*	.155**	-.051	-.075	-.148**	-.095	-.209**	-.167**	-.099	-.083	-.114*	.099

CC – Correlation Coefficient

** – Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* – Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

INTERPRETÁCIA VÝSLEDKOV

Hudba vyvoláva emócie v dôsledku hodnotenia hudobnej novosti a vnútornej príjemnosti (Scherer, 2005) spojením s autobiografickými spomienkami (Jäncke, 2008 ; Janata a kol. 2007 & Belfi a kol. 2016) a empatie pre osobu, skutočnú alebo imaginovanú (Vines et al., 2011; Miu & Balteş, 2012). V tomto smere chceme poukázať na empirické výskumy MEAMS (hudbou vyvolané autobiografické spomienky), ktorý realizovali Janata a kol. (2007) v rámci laboratórnych experimentov, a tiež Jakubowski & Gosh (2019) v rámci každodenného výskytu počas bežného dňa. Výsledky ukázali, že hudba je podnetom, ktorý vyvoláva autobiografické spomienky pre konkrétne osoby, miesta a udalosti, spolu s rôzne intenzívnymi emóciami. Hudba je pritom ako stimul spojená tesnejšie s afektívnymi spomienkami, napríklad oproti vizuálnym podnetom, ktoré síce sú schopné stimulovať väčší počet detailov, ale nie zas toľko afektívnych spomienok (Belfi a kol. 2015). Jakubowski & Gosh (2019), ktorí pracovali metódou denníkového záznamu, do ktorého si účastníci výskumu zapisovali svoje spomienky vyvolané hudbou počas svojho bežného dňa, uvádzajú paletu emócií, tak pozitívnych, ako aj negatívnych, pričom medzi pozitívnymi sa popri šťastí, spokojnosti, podmanivosti vyskytla aj láska, dôvera a obdiv. Vzťah medzi hudbou a emóciami je obojsmerný: ukázalo sa, že konkrétny emocionálny stav vedie jednotlivcov k tomu, aby hľadali konkrétne druhy hudby, čo naznačuje použitie hudby na emočnú samoreguláciu (Saarikallio, 2010 & Thoma et al., 2012). Georgi & Polat (2013) dokázali, že ľudia s vysokou emočnou citlivosťou používajú hudbu intenzívnejšie a/alebo častejšie na ovplyvňovanie existujúcich emócií a situačných vplyvov.

Syndrómom súčasnej globalizovanej doby je tiež výrazne rozvinutý a dostupný hudobný priemysel. Dostupnosť počúvania hudby je dnes vďaka jej šíreniu internetom a ostatnými médiami samozrejmä, ale i pohodlná a realizovateľná doslova všade.

Aktívna forma tanca je oproti hudbe špecifická tým, že je to psychosociálna aktivita, ktorá sa zároveň manifestuje zvýšenou sociálnou interakciou, a významne vplýva na funkciu mozgu, zvyšuje motiváciu a stimuluje hormonálnu sústavu. Tanec totiž vyžaduje pohybovú aktivitu, ktorá je spojená nielen s aktuálnym uvoľnením a prežívaním pozitívnych pocitov, ale vplýva tiež na uvoľnenie špecifických hormónov spojených s pocitmi šťastia: serotonín, endorfín, oxytocín a ďalšie. Bernardi a kol. (2017) realizovali výskum u zdravých mladých ľudí, pri ktorom skúmali zmeny emocionálnej valencie počas tanca, spontánneho tanca s hudbou, pri počúvaní hudby samotnej bez pohybu, a pri pohybe a tanečných kreáciách bez hudby. Výskumom bolo potvrdené významné zvýšenie emocionálnej valencie počas spontánneho tanca s hudbou oproti počúvaniu hudby samotnej, či imitácii pohybov bez hudby. Zároveň zistili, že počas pohybu sa zvýšilo subjektívne a fyziologické vzrušenie, bez ohľadu na to, či účastníci tancovali, alebo napodobňovali. Zistenia naznačujú, že tanec môže zosilniť emocionálnu reakciu na hudobné stimuly nad rámec toho, čo sa pozoruje pri izolovanom počúvaní alebo pohybe. Zvýšenú emočnú intenzitu naznačuje aj stelesnený kognitívny rámec (Niedenthal et al., 2005 & Leman, 2007), podľa ktorého aktivácia motorických modelov, ktoré sú zvyčajne spojené s rôznymi emočnými pocitmi, prispievala k reaktivácii širších nervových dráh zodpovedných za tieto emócie. Emócie vyvolané pri tanci sú intenzívnejšie v porovnaní

s tým, keď človek počúva hudbu v pokoji, pretože reaktivuje úplnejšiu emocionálnu reprezentáciu.

FAKTOR 1 – KRYŠŤALICKÁ LÁSKA

Na základe prechádzajúceho vieme, že hudba významne umocňuje aktuálne prežívané pocity a osobné skúsenosti, respektíve, že tieto rezonujú a násobia sa s hudobnými dielami podobného charakteru. Ešte zaujímavejší je fakt, že respondenti reprezentujúci kryštalickú lásku veľmi významne preferovali spomedzi kultúrnych zdrojov okrem hudby tiež úžitkový predmet a výrok. Konkrétne sa najčastejšie vyskytovala fotografia, svadobná alebo fotografia partnera. Belfi a kol. (2015) porovnávali schopnosť vyvolať autobiografické spomienky hudbou (MEAM) alebo prostredníctvom fotografií známych tvárí. Zistili, že hudba vyvoláva MEAM, ktoré sú charakteristické vnútornými zážitkami s veľkou mierou vnútorných detailov, zatiaľ čo obrázky známych tvárí boli schopné vyvolať ešte o niečo väčší počet spomienok, boli však charakteristické skôr vonkajšími detailmi. Ďalšími signifikantnými kultúrnymi zdrojmi boli u respondentov tohto faktora výroky alebo citáty o láske a útržky textov z biblie. Čo sa týka poetických diel, zastúpené je básnické dielo Marína od Sládkoviča, dokonca okrem neho nie je spomínané žiadne iné konkrétne dielo, spomínané sú básne všeobecne, či vlastná básnická tvorba. Táto slabá varieta by mohla poukazovať na to, že v rámci kultúry určitej skupiny sa významy nevytvárajú len v mysliach jednotlivcov, ale skôr pri vzájomnej interakcii medzi jedincami určitej kultúry, a artefaktami. Sturken a Cartwright

(2009) považujú interpretácie pri formovaní zdieľaného názoru určitej kultúry alebo skupiny na svet za rovnako účinné, ako artefakty samotné. Vyznanie lásky prostredníctvom básne je zaužívaná romantická forma, ak však jedinci s ňou nemajú priamu skúsenosť, ale zdieľajú spoločnosťou podporovaný názor o romantickosti básne, je predpoklad, že ak majú uviesť konkrétny zdroj, vyberú ten, ktorý má v danej kultúrnej oblasti najväčšiu rezonanciu, čo je na Slovensku práve Sládkovičova Marína. Výroky a citáty naznačujú tendenciu komunikovať a vyjadrovať verbálne poznanie o láske. Komunikačný aspekt je tiež skrytý vo filmoch, ktoré sú vo svojej podstate vyrozprávaným príbehom, významné postavenie tu zohráva narácia, aj keď konkrétny výber filmov by vyžadoval podrobnejšiu interpretáciu.

FAKTOR 2 – TEKUTÁ LÁSKA

Faktor 2 je významne sýtený z kultúrnych zdrojov, ako sú tanec a socha. Na prvý pohľad je tento výber istým spôsobom netypický, a dalo by sa povedať, že je až kontrastný. Sochárske diela sú zaujímavou a zdanlivo netradičnou voľbou, s ohľadom na svoju statickosť, oproti tancu. Ak nazrieme do variety vizuálnych kultúrnych zdrojov, tak v širokej palete dvoj a trojrozmerných artefaktov s rôznou mierou interaktivity, má práve socha zaujímavú pozíciu. Ide o klasické vizuálne médium, ktoré vďaka svojím vlastnostiam stimuluje multizmyslový zážitok, tak na úrovni viacrozmerných vizuálnych zážitkov, ako aj zážitkov haptických. Klasická socha má však ešte jeden špecifický znak, ktorý už stratili amorfne a abstraktné, či interaktívne novodobé objekty z variabilných materiálov.

Socha je zo všetkých vizuálnych médií najbližšia stelesneniu človeka. Zatiaľ čo maľby, kresby, grafiky a fotografie ako dvojrozmerné dokážu transponovať presné podoby ľudí, socha je ako človek, ktorý zamrzol v určitej pozícii, človek, ktorého sa môžeme dotknúť, porozumieť a prežiť jeho situáciu. Pohľadom i dotykom môžeme skúmať jeho detaily, prežívať jeho formu, jeho telo. Táto telesnosť nás obracia k uvedomovaniu si svojej vlastnej telesnosti.

ZÁVER

Kryštalická láska Faktoru 1, v rámci voľby kultúrnych a sociálnych zdrojov, poukazuje na istú personalizovanú podobu vnímania lásky. Hudba je oproti tancu významnejšie spojená s autobiografickými spomienkami (Jäncke, 2008; Belfi a kol., 2015; Jakubowski & Gosh 2019) a empatiou pre konkrétnu osobu (Vines et al., 2011; Miu & Balteş, 2012). Opakovaným počúvaním hudby, ktorá človeka spája s milovanou osobou, dochádza k stimulácii imaginácie a reaktivácii spomienok (Jäncke, 2008; Belfi a kol., 2015; Jakubowski & Gosh 2019). Počúvanie konkrétnej hudby, pri ktorej je respondent osobne zainteresovaný, preto prirodzene stimuluje silnú emočnú reakciu, ktorá je konkrétna a osobná. Personalizácia je umocnená častým výberom fotografie partnera alebo fotografií spoločne s partnerom. Znakry kryštalickej lásky odzrkadľujúce sa v kultúrnych zdrojoch, sú:

- **Emočná rezonancia** (konkrétna hudba, texty, výroky) – aktuálne prežívanie, **autobiografické spomienky** (Jäncke, 2008 & Belfi a kol., 2015)

- **Imaginácia (partnera, vzťahu)** – texty skladieb, výroky (Belfi a kol., 2015; Jakubowski & Gosh 2019)

Následne možno spomenúť pridružené fenomény, ktoré vyplývajú z voľby kultúrnych zdrojov. Ich kontext by bolo potrebné hlbšie preskúmať, a to v zmysle spojitosti s afektívnymi spomienkami, či pocitmi a emóciami ako takými. Hudba je v spojitosti s autobiografickými spomienkami za posledné roky pomerne dobre zastúpená v empirických štúdiách, filmy, či textové diela až natoľko nie. Nasledujúce javy sú teda skôr deduktívne, a bolo by potrebné ich preskúmať ako hypotézy.

- Narácia – príbehovosť – texty skladieb, príbehy filmov, básne
- Komunikácia – slovné vyznanie lásky – výroky, pravdy, texty skladieb, básne
- Personalizácia (úžitkové predmety, fotky) – spojené s milovanou osobou – ako pripomienka lásky

Zároveň s ohľadom na fakty (aktuálny partnerský vzťah) možno predpokladať, že respondenti kryštalickej lásky majú partnerstvo zažité, stačí určitý dotyk myšlienky, spomienka na partnera, a to im lásku sprítomní. Naopak tanec, ktorý je rovnako spojený s emočným potešením, je prostredníctvom motorickej aktivácie a stimulácie širšieho množstva nervových dráh reprezentantom silnejšieho vzrušenia. Bez ohľadu na osobné spomienky, ktoré môžu alebo nemusia byť s tancom spojené, je tanec každopádne vzrušujúcejšia forma kultúrnej aktivity, je to však tiež aktivita telesná. Vo faktore 2 prišlo k zaujímavej zhode pri výbere dvoch zdanlivo kontrastných kultúrnych produktov tanca a sochy, ktoré nesú spoločný prvok, ktorým je sprítomnenie tela, telesnosti,

prípadne tiež erotiky.

Znaky tekutej lásky:

- **Vzrušenie** (tanec) – vzrušujúca forma sociálnej interakcie, **vysoká emočná rezonancia** (Bernardi a kol. 2017)
- **Vyššia hormonálna stimulácia** – je prirodzenou súčasťou pohybu a pohybu s hudbou, implicitne tiež párového tanca
- **Stelesnený kognitívny rámec** – reaktivácia širších nervových dráh zodpovedných za emócie. Emócie vyvolané pri tanci sú intenzívnejšie v porovnaní s tým, keď človek počúva hudbu v pokoji (Niedenthal a kol., 2005 & Leman, 2007)
- **Multisenzorický zážitok** – zapojenie viacerých zmyslov (vizuálne, haptické, ap.)

Obe kultúrne formy, tak tanec ako aj sochárske diela, naznačujú tiež istú orientáciu na **telesnosť**, obe sú významne spojené s telom a prežitím na vlastnej koži. V súčasnosti najmä vďaka masívnemu vedecko-technologickému pokroku sa výskumy zameriavajú predovšetkým na stelesnenie v súvislosti s interaktívnymi formami umenia, a to predovšetkým HCI (human computer interaction), pozri Joy and Sherry (2003), Stern (2013). Socha ako klasické médium, bola za posledných päťdesiat rokov vystriedaná širšou paletou priestorových a interaktívnych foriem, ktoré majú u výtvarníkov oveľa väčšiu rezonanciu. Zamyslime sa však nad nasledovným. Niedenthal a kol. (2005) vychádzajúc z Wilson (2002) v rámci stelesnenia online (kognitívna činnosť spúšťajúca reakciu vychádza z reálnej skúsenosti zo skutočného sveta) uvádzajú ako reakciu na nového človeka, ktorý je vysoký a statný, vznik senzorických

a somatických reakcií (pocity obáv, vzhládanie), ako aj motorických reakcií (udržiavanie odstupu), ktorými kóduje a interpretuje situáciu bez ohľadu na to, či je ohrozenie reálne. Ak stelesnené pocity vyvoláva stretnutie s človekom vysokej a mohutnej postavy, tak čo potom socha reprezentujúca celkové umelecko-expresívne stvárnenie konkrétneho stavu či emócie?

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- Lachmann, F. (2013). Zygmunt Bauman – sociolog veku nejistoty. *Sociální teorie*. Dostupné z <http://socialniteorie.cz/zgmunt-bauman-sociolog-veku-nejistoty/>
- Bauman, Z. (2000, 2002). *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta
- Bauman, Z. (2003, 2013). *Tekutá láska: o křehkosti lidských pout*. Praha: Academia,
- Belfi, A. M. & Karlan, B. & Tranel, D. (2015). *Music vivid autobiographical memories*. In *Memory*, 24(7), 1-11
- Bernardi, N. F. & Bellemare-Pepin, A. & Peretz, I. (2017). *Enhancement of Pleasure during Spontaneous Dance*. *Frontiers in Human neuroscience*, 11,572
- Buchman, T. W. (2007). *Retrieval of emotional memories*. In *Psychological Bulletin*, 133(5), 761-779.
- Frankl, V. E. (2016). *Utrpení z nesmyslnosti života*. Praha : Portál
- Fromm, E. (2015, 1956). *Umění milovat*. Praha : Portál
- Georgi, V. R. & Polat, B. (2013). *Emócia, osobnosť, využitie hudby v každodennom živote a hudobné preferencie*. Príspevok prezentovaný na konferencii 3rd International Conference on Music & Emotion (ICME3), June 2013, Finland.
- Giddens, A. (2012, 1992). *Proměny intimacy*. Praha: Portál
- Jakubowski, K. & Gosh, A. (2019) *Music-evoked autobiographical*

- memories in everyday life*. In *Psychology of music*. 1-18, dostupné z <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0305735619888803>
- Janata, P., Tomic, S. T., & Rakowski, S. K. (2007). *Characterisation of music-evoked autobiographical memories*. *Memory*, 15(8), 845–860. Dostupné z <https://doi.org/10.1080/09658210701734593>
- Jäncke, L. (2008). *Music, memory and emotion*. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/23177943_Music_memory_and_emotion
- Joy, A. & Sherry, J. (2003). *Speaking of Art as Embodied Imagination: A Multisensory Approach to Understanding Aesthetic Experience*. In *Journal of Consumer Research*, 30(2), 259-282
- Lukšič, i. & Guillaume, m. (2018). *Representations of love in the early stages of love*. *Human affairs*, 28(3), 271 – 284.
- Mitchel, J. W. T. (2016, 1994). *Teorie obrazu*. Praha: UK, Karolinum
- Miu, A. C. & Baltez, F. R. (2012). *Empathy Manipulation Impacts Music-Induced Emotions: A Psychophysiological Study on Opera*. In *PLOS ONE* 7(1). Dostupné z <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0030618>
- Nelles, W. (2010, 2011). *Muži, ženy a láska*. Praha: Ježek
- Niedenthal, P. M. & Barsalou, L. W. & Winkielman, P. & Krauth-Gruber, S. Ric, F. (2005). *Embodiment in Attitudes, Social Perception, and Emotion*. In *Personality and Social Psychology Review* 9(3), 184-211
- Riemann, F. (2009). *Schopnosť milovať*. Praha: Portál.
- Rougemont, D. (1972, 2002). *Láska a Západ*. Bratislava: Kalligram
- Saarikallio, S. (2010). *Music as emotional self-regulation throughout*

adulthood. In *Psychology of Music* 39(3), 307-327

Saarikallio, S. & Luck G., Burger B. & Thompson M. & Toiviainen P. (2013). *Dance moves reflect current affective state illustrative of approach-avoidance motivation*. In *Psychology of Aesthetic, Creativity and Arts* 7(3), 296–305.

Sawyer, K. R. (2000). *Improvisation and the Creative Process: Dewey, Collingwood, and the Aesthetics of Spontaneity*. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 58(2), 149-161

Sturken, M. & Cartwright, L. (2009). *Studia vizuální kultury*. Praha : Portál

Thoma, M. V. & Sholz, U. & Ehler, U. & Nater, U. M. (2012). *Listening to music and physiological and psychological functioning: The mediating role of emotion regulation and stress reactivity*. [Monotematické číslo] In *Psychology and Health*, 27(2)

Tschacher, W. & Bergoni, C. (2011) Embodiment and the arts. In Tschacher, W. & Bergoni, C. (eds). *The implications of embodiment: Cognition and communication*. (s. 253 - 263). Exeter : Imprint Academic

Subjektívne hodnotenie sexuálnych a partnerských vzťahov vo svetle výskumov a ich etické aspekty

prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Mgr. Lívia Šebíková, PhD.

Mgr. Ciprian Turčan, PhD.

*Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre*

*Text vznikol vďaka podpore grantov VEGA 2/0027/17:
Tradičné a alternatívne rodičovstvá 21. storočia: motivácie,
dilemy a konzekvencie; VEGA 1/0426/18: Psychologické,
socio-kultúrne a biologické zdroje lásky; a APVV-18-0303:
Medzníky v tranzíciách intímnych vzťahov a kvalita života
v období adolescencie a mladej dospelosti.*

ABSTRAKT

*P*redložený text má charakter prehľadovej štúdie, v ktorej sumarizujeme teoretické prístupy a empirické dáta vo vzťahu k subjektívnemu hodnoteniu sexuálnych, resp. partnerských vzťahov, a poskytuje prehľad výskumov, ktoré boli realizované v oblasti sexuálnej a partnerskej spokojnosti so zameraním na ich základne aspekty a dimenzie z individuálneho aj sociálneho hľadiska. Následne poukazujeme na spokojnosť ako jeden zo súčasných morálnych princípov sexuálneho a partnerského správania.

Kľúčové slová: sexualita, sexuálna morálka, sexuálna spokojnosť, partnerská spokojnosť, sexuálny výskum, sexuálna etika

ABSTRACT

*T*he presented text has the character of an overview study. We focus on summary of theoretical approaches and empirical data in relation to subjective evaluation of sexual relationships or partnerships. The paper provides an overview of the researches that have been conducted in the field of sexual and partner satisfaction, focusing on their fundamental aspects and dimensions from an individual and social perspective. Subsequently, we point out satisfaction as one of the current moral principles of sexual and partner behavior.

Key words: sexuality, sexual morality, sexual satisfaction, partner satisfaction, sexual research, sexual ethics

01 ÚVOD

Sumarizujúc teoretické prístupy a empirické dáta vo vzťahu k subjektívnemu hodnoteniu sexuálnych, resp. partnerských vzťahov¹, si v tomto texte kladieme otázku, ktoré hlavné faktory vplývajú na sexuálnu, resp. partnerskú spokojnosť? Z toho vyplýva viacero problémových okruhov: Za prvé, možno konštatovať spolu s Bianchim (2011), že napriek významu, ktorý sexuálna spokojnosť zohráva v živote človeka, sa tejto téme venovalo v histórii sexuológie len málo vedeckého záujmu. Druhý problém sa týka nejednoznačnosti pojmov sexuálna a partnerská spokojnosť.² To má za následok mnohokrát rôznorodé teoretické východiská či empirické dáta, ktoré vyplývajú z hodnotenia sexuálnej, resp. partnerskej spokojnosti. Za tretie, nevenuje sa dostatočný priestor skúmaniu sexuálnej a partnerskej spokojnosti v kontextoch širšieho kultúrneho či sociálno-politického rámca, hoci sexuálne skúsenosti, sexuálna a partnerská spokojnosť, a sexuálne a partnerské vzťahy sú hlboko zakorenené v kontextoch sociálno-politického prostredia (Fahs a Swank, 2011; McClelland, 2010; Rudman a Phelan, 2007)³.

1 Možno sa stretnúť s názorom, že sexuálna spokojnosť je „univerzálny ľudský zážitok“ (Štulhofer a kol., 2010, s. 258), my sa však domnievame, že opisy sexuálnej spokojnosti ako univerzálneho fenoménu prehliadajú mnohé dôležité faktory, či už individuálne, vzťahové alebo externé/environmentálne.

2 Dôvodom je absentujúca komplexná reflexia a interpretácia týchto pojmov, ktorej príčinou je okrem iného aj to, že definície sú často obmedzené na výskum spokojnosti u manželských heterosexuálnych párov (napr. McNulty a Widman, 2013). Ďalším dôvodom je aj multiinterpretácia výsledkov výskumov týkajúcich sa sexuálnej, resp. partnerskej spokojnosti, čo vychádza napríklad aj zo zistení, že už len výraz „mať sex“ má vo výskumných prostrediach početné interpretácie (Edwards a Coleman, 2004; Sanders a kol., 2010).

3 Sociálne normy a očakávania do značnej miery určujú, ako účastníci a účastníčky výskumov interpretujú pojmy relevantné pre oblasť výskumu sexuálnej či partnerskej spokojnosti (Carpenter a kol., 2009).

Možno konštatovať, že sexuálna a partnerská spokojnosť sú multifaktoriálne a multidimenzionálne aspekty partnerských vzťahov, a tieto aspekty sú súčasťou celkovej životnej spokojnosti jednotlivca.

Tento text predstavuje teoretický prehľad výskumov, ktoré boli realizované v oblasti sexuálnej a partnerskej spokojnosti so zameraním na ich základné aspekty a dimenzie z individuálneho aj sociálneho hľadiska. V tomto kontexte budeme pri faktoroch sexuálnej spokojnosti vychádzať z tzv. ekologickej teórie (Bronfenbrenner, 1994). Príkladom je použitie ekologického modelu k štúdiu sexuálnej spokojnosti Hendersonom (2009), ktorý preskúmal účinok vybraných premenných v systémoch: mikrosystému, mezosystému, exosystému a makrosystému. Táto teória je užitočná najmä kvôli sumarizácií jednotlivých premenných, ktoré majú vplyv na sexuálnu spokojnosť. Následne sa budeme zaoberať vzťahom sexuálnej a partnerskej spokojnosti vychádzajúc z predpokladu o existencii vybraných atribútov, ktoré tento vzťah determinujú. Na záver poukážeme na spokojnosť ako jeden zo súčasných morálnych princípov sexuálneho a partnerského správania.

02 I. SEXUÁLNA SPOKOJNOSŤ

ukšík a Supeková (2003) uvádzajú, že sexuálna spokojnosť pozostáva z troch základných aspektov:

1. individuálneho prežívania,
2. sexuálna spokojnosť, ktorá predstavuje súčasť partnerského vzťahu⁴,

⁴ Sexuálnu spokojnosť možno vymedziť ako emocionálnu reakciu vznikajúcu na základe subjektívneho hodnotenia pozitívnych a negatívnych dimenzií úzko súvisiacich so sexuálnym partnerským vzťahom (Lawrance a Byers, 1995). Vzťahové aspekty ako vysoká

3. sexuálna spokojnosť formovaná spoločnosťou, v ktorej jednotlivec žije⁵.

Z uvedeného vyplýva, že sexuálna spokojnosť je multifaktoriálny a multidimenzionálny pojem, ktorý nemožno redukovať len na vybrané aspekty⁶. Keďže sexuálna spokojnosť je ovplyvnená individuálnymi a vzťahovými faktormi, ako aj sociálnymi či rôznymi externými (environmentálnymi) fenoménmi, je možné na sumarizáciu premenných, ktoré vplývajú na sexuálnu spokojnosť, využiť tzv. ekologickú teóriu (Bronfenbrenner, 1994). Príkladom je použitie ekologického modelu k štúdiu sexuálnej spokojnosti, ktorý navrhol Henderson a kol., (2009), a ktorý preskúmal účinok vybraných premenných v systémoch: mikrosystému, mezosystému, exosystému a makrosystému⁷.

úroveň partnerskej spokojnosti (Henderson, Lehavot & Simoni, 2009), komunikácia s partnerom (MacNeil & Byers, 2009) a sexuálna asertivita (Haavio - Manila & Kontula, 1997) úzko súvisia s vyššou úrovňou sexuálnej spokojnosti.

5 Napr. Supeková a Bianchi (2000) uvádzajú, že predstavu o sexuálnej spokojnosti jednotlivec získava prostredníctvom subjektívneho spracovania sexuálnych posolstiev z kultúry, sociálneho prostredia a výchovných vplyvov).

6 Sexuálna spokojnosť je do určitej miery vnútorná psychická, a do určitej miery vonkajším prostredím popisovaná, kategória hodnotenia sexuality. Sexuálna príjemnosť a slasť sú určované aktuálnym emocionálnym prežívaním jednotlivca, naopak sexuálna spokojnosť predstavuje kategóriu racionálnejšieho hodnotenia, ktorú charakterizuje dlhšia časová stálosť. Na rozdiel od sexuálneho uspokojenia, ktoré je založené na hodnotení aktuálne prežívaných biologických pocitov, a ktoré existuje v individuálnom alebo nanajviš v partnerskom rámci, je sexuálna spokojnosť psychická skutočnosť, ktorá závisí do značnej miery od spoločenských očakávaní, noriem správania a iných (Lukšík a kol., 1999).

7 Premenné spojené so sexuálnou spokojnosťou klasifikované podľa systémov ekologickej teórie – vid' priložená tabuľka (spracované podľa: Sánchez-Fuentes a kol., 2014).

Systém	Premenné
mikrosystém	psychologické poruchy, užívanie psychotropík; fyzické zdravie, choroby, postihnutia, fyzická kondícia, sociálna kondícia, vitalita, fyzické cvičenie, starostlivosť, menopauza, lekárska starostlivosť; chirurgické zákroky: obriezka, vazektómia, hysterektómia; tehotenstvo a druh pôrodu; fajčenie, alkohol; well-being a kvalita života; osobnosť, sebeckto, perfekcionizmus, schopnosť riešiť problémy; zameranie kontroly, autonómia, vyhýbanie sa experimentovaniu, zvládanie prostredia, osobnostný rast, spokojnosť so životom, sebarealizácia, diferenciácia seba, sociálna vhodnosť; sebavedomie, sexuálne sebavedomie, sexuálna sebaistota, body image, hmotnosť, index telesnej hmotnosti, hodnotové reflexie; rodová rola, sexuálna rola, sexuálne postoje, sexuálne myšlienky, sexuálna vina, internalizovaná homofóbia, sledovanie pornografie, význam pripisovaný pohlaviu; sexuálne zneužívanie, znásilnenie; sociálno-demografické premenné, vek, pohlavie, rasa, bydlisko, sexuálna orientácia, vzdelanie, sexuálna informovanosť, predchádzajúce sexuálne skúsenosti, počet sexuálnych partnerov
mezosystém	partnerský vzťah: partnerská spokojnosť, dyadické prispôsobenie, intimita, záväzok, láska, podpora partnera, rovnosť, rozdelenie domácich prác, vzájomné sociálne správanie, stabilita, rodinný stav, dĺžka vzťahu, komunikácia, riešenie konfliktov, nevera, manželská terapia; oddanosť; sexuálna asertivita; sexuálne funkcie: túžba, vzrušenie, erekcia, orgazmus; sexuálne dysfunkcie; sexuálne výhody a náklady, spravodlivosť v odmeňovaní a nákladoch, frekvencia sexu, sexuálne správanie, hedonistické správanie, výkonová úzkosť, sexuálny záujem a motivácia, sklon k vzrušeniu, antikoncepcia, lubrikanty; neplodnosť
exosystém	sociálna podpora, diskriminácia; rodinné vzťahy, láska, zodpovednosť, rodičovstvo; aktuálny životný status; stres: finančný, rodinný, pracovný; sociálno-ekonomický status, zdroje
makrosystém	náboženstvo; spiritualita; kultúrne konflikty

Podľa jednotlivých systémov vyplýva z výskumov vybraných premenných nasledovné⁸:

1. Pokiaľ ide o individuálne (t.j. mikrosystémové) premenné, výsledky poukazujú na to, že so sexuálnou spokojnosťou je spojené psychické aj fyzické zdravie. Napríklad lepší stav fyzického a psychického zdravia (Scott, Sandberg, Harper a Miller, 2012), celkový well-being (Dundon & Rellini, 2010) či kvalita života, sú späté práve s vyššou úrovňou sexuálnej spokojnosti⁹. Berúc do úvahy, že choroby ako artritída, cukrovka alebo hypertenzia boli spojené so sexuálnymi problémami (Akkuş a kol., 2010; Althof a kol., 2010) a s ťažkosťami pri udržiavaní intímneho vzťahu (Moin, Duvdevany a Mazor, 2009), nie je prekvapujúce, že sexuálna spokojnosť klesla, pretože sexuálne funkcie sú prediktorom sexuálnej spokojnosti. Podobne depresia, úzkosť a stres boli spojené so zníženým sexuálnym vzrušením (Lykins, Janssen, Newhouse, Heiman, & Rafaeli, 2012; Mosack a kol., 2011) a s problémami týkajúcimi sa partnerskej komunikácie (Scott a kol., 2012), čo viedlo k nižšej spokojnosti so sexuálnym vzťahom.

Štúdie o úlohe sexuálnych postojov (Hurlbert a kol., 1993) a sebavedomia (Higgins a kol., 2011) preukázali pozitívny vzťah medzi týmito premennými a sexuálnou spokojnosťou. Osoby s výraznejšími liberálnymi sexuálnymi

8 Spracované podľa Sánchez-Fuentes a kol., 2014.

9 Masaryk a Mathé (2001) uvádzajú na základe výsledkov kvalitatívneho výskumu, že sexuálna spokojnosť a sexuálny život sú dôležitým ukazovateľom kvality života. Pod pojmom kvalita sexuálneho života si participanti/participantky predstavovali kvalitný partnerský vzťah a kvalitný sexuálny styk, ktorý nepodlieha stereotypu. Sexuálna spokojnosť všeobecne prispieva ku vyrovnanému a harmonickému životnému štýlu so subjektívnym prežívaním celkovej spokojnosti, naopak sexuálna nespokojnosť podľa Gheshlagiho a kol. (2014) narúša duševnú rovnováhu jednotlivca a zafažuje jeho osobnosť negatívnymi emóciami.

postojmi zažívajú svoju sexualitu bez viny, čo je spojené so zvýšenou spokojnosťou (Higgins a kol., 2010). Okrem toho vyššie sebedomie je spojené s menej rušivými myšlienkami počas sexu, čo vedie k väčšej sexuálnej spokojnosti (Pujols a kol., 2010).

Čo sa týka sociálno-demografických premenných, tak výsledky o rozdieloch v oblasti sexuálnej spokojnosti medzi mužmi a ženami sú protichodné (Petersen & Hyde, 2010; Rehman a kol., 2011).

Ďalšou sociálno-demografickou premennou skúmanou v niektorých štúdiách bol vek, ktorého zvýšenie malo negatívny vplyv na sexuálnu spokojnosť (De Ryck a kol., 2012). Starší vek bol spájaný s menej častou sexuálnou aktivitou (Lindau & Gavrilova, 2010), nižšou frekvenciou sexuálnych myšlienok (Moyano & Sierra, 2013), zvýšenou sexuálnou dysfunkciou (Trompeter, Bettencourt a Barrett-Connor, 2012) a prítomnosťou chronických chorôb. Je známe, že všetky tieto faktory znižujú sexuálnu spokojnosť. Niektoré štúdie však odhalili, že starší ľudia uviedli, že sú spokojní so svojím sexuálnym vzťahom (Gades a kol., 2009), čo naznačuje, že iné prediktory sexuálnej spokojnosti, ako je väčšia intimita s partnerom/partnerkou a/alebo pozitívne sexuálne postoje, môžu zmierniť negatívne vplyvy veku.

2. Mezosystém odkazuje k aktuálnym intímnym vzťahom, teda k aktuálnemu prostrediu jednotlivca – sem patrí: manželská spokojnosť, komunikácia, sexuálna asertivita¹⁰, sexuálne funkcie a dysfunkcie.

¹⁰ Sexuálna asertivita je schopnosť odmietnuť nechcené sexuálne vzťahy a mať sexuálnu interakciu, ktorá prináša potešenie (Rostosky a kol., 2008). Sexuálna asertivita je istým špecifickým typom vzťahu, ktorý využíva verbálne a non-verbálne stratégie k vyjadreniu sexuálnych preferencií (Hatfield a kol., 2011).

Podľa výsledkov vybraných štúdií bola sexuálna spokojnosť vysoká u osôb, ktoré mali uspokojivý vzťah (Henderson, 2009), dobré dyadické prispôsobenie (Dundon & Rellini, 2010), väčšiu intimitu (Rubin & Campbell, 2012), komunikáciu (MacNeil & Byers, 2009) a podporu svojho/svojej partnera/partnerky (Blackmore, Hart, Albiani a Mohr, 2011). Pokiaľ ide o citové puto/väzbu, výsledky naznačujú, že vysoká miera úzkosti a vyhýbania sa citovému putu (Butzer & Campbell, 2008) alebo ambivalentná citová väzba (Clymer, Ray, Trepper a Pierce, 2006) boli spojené s nízkou sexuálnou spokojnosťou.

Čo sa týka dĺžky vzťahu, zistilo sa, že celkovo dlhšie trvanie vzťahu je spojené s klesajúcou sexuálnou spokojnosťou (Rainer & Smith, 2012). Avšak, mať partnera/partnerku (Pedersen & Blekesaune, 2003), byť v kohabitácii alebo manželstve (Lau, Kim, & Tsui, 2005) a mať exkluzívny vzťah (Higgins et al., 2011), je spojené s vyššou sexuálnou spokojnosťou, kým nevera sa považovala za faktor nižšej spokojnosti (Yucel a Gassanov, 2010). Napríklad Lukšík a kol. (1999) popisujú ako významný činiteľ prispievajúci k sexuálnej spokojnosti usporiadaný rodinný život a monogamný partnerský vzťah bez existencie striktno vymedzených hraníc v oblasti sexuálneho experimentovania. Na základe výsledkov výskumu uvádzajú, že ženy vykazujúce vyššiu sexuálnu spokojnosť mali v období posledného roka frekventovanejšie jedného partnera a menej náhodných či vynútených sexuálnych kontaktov. Výsledky tiež preukázali súvislosť medzi sexuálnou spokojnosťou a otvorenou komunikáciou s partnerom alebo manželom o intímnych otázkach, a teda aj uspokojivé riešenie konfliktov (Mitchell & Boster, 1998) či manželská terapia (Bennun, Rust a Golombok, 1985) preukázali

súvislosť s vyššou mierou sexuálnej spokojnosti. V neposlednom rade, sexuálna asertivita bola spojená aj s vyššou úrovňou sexuálnej spokojnosti (Haavio-Mannila & Kontula, 1997; Hurlbert a kol., 1993).

Možno sumarizovať, že pokiaľ ide o vzťahové (t.j. mezosystémové) premenné, zistenia sa prevažne zhodujú. Jednotlivci, ktorí mali uspokojivý vzťah, a tí, ktorí uviedli vyššiu úroveň sexuálnej komunikácie a asertivity, uviedli aj vyššiu úroveň sexuálnej spokojnosti (Henderson a kol., 2009; Hurlbert a kol., 1993; MacNeil & Byers, 2009). Komunikačná a sexuálna asertivita navyše zvyšuje pravdepodobnosť, že partneri budú vedieť o príjemnom a nepríjemnom správaní, a preto zvyšujú pozitívne správanie a znižujú negatívne správanie. To pravdepodobne povedie k väčšej celkovej a sexuálnej spokojnosti (MacNeil & Byers, 2005, 2009). Je tiež zaujímavé všimnúť si pozitívny vplyv manželskej terapie, ktorá podporuje komunikáciu, intimitu a uspokojenie vzťahov, v dôsledku čoho sa zvyšuje sexuálna spokojnosť (Bennun a kol., 1985).

3. Na úrovni exosystému z výskumov vybraných faktorov vyplýva nasledovné: výsledky naznačujú, že sociálna podpora (Henderson a kol., 2009), dobrý vzťah s deťmi a rodinou, a vyšší sociálno-ekonomický status, boli spojené s väčšou sexuálnou spokojnosťou (Ji & Norling, 2004). Taktiež bolo zistené, že rodinný, pracovný a finančný stres majú negatívny vplyv na sexuálnu spokojnosť (Lau a kol., 2005).

4. Makrosystém odkazuje na inštitucionálne a sociálne faktory ako politické ideológie, náboženské viery a pod. (Bronfenbrenner, 1994; Henderson a kol., 2009). Výsledky výskumov týkajúce sa vzťahu medzi

náboženstvom a sexuálnou spokojnosťou sú rôzne. Davidson, Darling a Norton (1995) nezistili žiadne rozdiely na úrovni sexuálnej spokojnosti a náboženskej praxe. Naproti tomu Higgins a kol. (2010) zistili, že religiozita je spojená s nižšou sexuálnou spokojnosťou bielych mužov a žien. Vzťah medzi náboženstvom a sexuálnou spokojnosťou viedol k protichodným výsledkom (Davidson a kol., 1995; Higgins a kol., 2010). Budúce štúdie by mali preskúmať vzťah medzi religiozitou a inými premennými, ako je spokojnosť so vzťahom, sexuálna vina a sexuálne postoje. Napríklad Woo, Morshedean, Brotto a Gorzalka (2012) naznačili, že religiozita spojená so sexuálnou vinou viedla k zníženiu sexuálnej túžby.

03 II. PARTNERSKÁ SPOKOJNOSŤ

Podľa Ortha (2014) je silný záujem o tému partnerskej spokojnosti daný jej významom pre osobnú aj rodinnú duševnú pohodu. Ukazuje sa, že partnerský vzťah alebo manželstvo sú spojené s vyššou mierou osobnej spokojnosti, a že partnerská spokojnosť je jedným z faktorov, ktoré ovplyvňujú pokračovanie vzťahu. Niektorí/-é autori/-ky vnímajú partnerskú spokojnosť ako celkové zhodnotenie blízkeho vzťahu (Erol & Orth, 2014), zatiaľ čo iní/-é poukazujú na to, že partnerská spokojnosť je multidimenzionálna a zahŕňa zhodnotenie pozitívnych a negatívnych aspektov vzťahu (Spanier, 1976).

Vo všeobecnosti pri skúmaní spokojnosti hľadáme odpovede na otázky, s čím a do akej miery sú ľudia spokojní. Spokojnosť v partnerskom

vzťahu je ovplyvnená najmä interpersonálnymi charakteristikami vzťahu ako sú priateľstvo, záujem, spoločne strávené chvíle (Rhyne, 1981). Podľa Sternberga (Sternberg, Barnes, 1988) sú pre budovanie a udržanie spokojnosti v partnerstve taktiež dôležité podobné hodnoty, postoje, záľuby, zmysľovanie a osobnostné dispozície partnerov. Spokojnosť v partnerskom vzťahu môžeme vysvetliť ako mieru, v akej je vzťah pre človeka potešujúci. Možno pozorovať zhodu vo výsledkoch výskumov, že ľudia, ktorí vo vzťahu naplňajú svoje potreby, konkrétne ide o potreby lásky, náklonnosti, priateľstva a sexuálneho uspokojenia, sú spokojnejší (Rhyne, 1981). Spokojnosť vo vzťahu tak vychádza z pozitívneho hodnotenia vzťahu a zo vzájomného uspokojovania potrieb, s čím následne súvisí i celková kvalita vzťahu (Výrost, 2008). Taktiež možno pozorovať súvislosť medzi spokojnosťou a intimitou. Ako uvádzajú Sanderson a Cantor (2001), partneri s vyššími intímnymi cieľmi sú spokojnejší preto, lebo sa aktívne zapájajú do interakcií, ktoré pomáhajú zvyšovať intimitu vo vzťahu. A keďže stúpa úroveň intimity, stúpa aj ich spokojnosť.

04 III. SÚVISLOSTI MEDZI SEXUÁLNOU A PARTNERSKOU SPOKOJNOSŤOU

V tejto časti textu poskytneme stručné zhrnutie štúdií týkajúcich sa súvislostí sexuálnej a partnerskej spokojnosti, a zameriame sa pri tom na niektoré z ukazovateľov, ktoré ich ovplyvňujú/podporujú.

05 KOMUNIKÁCIA

Kanadská výskumníčka Sandra Byers študovala dynamiku medzi sexuálnou a partnerskou spokojnosťou. Jej práca dokumentuje význam komunikácie vo vzťahoch a spojenie efektívnej komunikácie so zvýšenou úrovňou sexuálnej a partnerskej spokojnosti. Byers(ovej) (2005) cieľom dlhodobej štúdie bolo zamerať sa na skúsenosti jednotlivcov vo vzťahoch dlhších ako 12 mesiacov. Výsledky potvrdili predošlý výskum, ktorý ukázal, že ľudia, ktorí hovoria o partnerskej spokojnosti, súčasne hovoria i o spokojnosti sexuálnej. Autorka však zdôrazňuje, že spokojnosť v jednej z týchto oblastí nemôže byť priamo ovplyvnená spokojnosťou v druhej oblasti, a to z dôvodu určitých „mäťúcich“ faktorov. Jedným z týchto faktorov by mohla byť práve komunikácia. Zo štúdie vyplýva, že počas 18 mesiacov, kedy bolo skúmaných 87 účastníkov a účastníčok, účastníci/účastníčky, ktorí/é boli identifikovaní/é ako dobrí/é komunikátori/komunikátorky, zaznamenali zvýšenie sexuálnej a partnerskej spokojnosti, zatiaľ čo u slabších komunikátorov/komunikátoriek došlo k poklesu v oboch oblastiach. Vzájomné pôsobenie medzi sexuálnou a partnerskou spokojnosťou je komplexné, a nie nevyhnutne jednosmerné.

V štúdiu z roku 2013 autori Yoo, Bartle-Haring, Day a Gangamma skúmali súvislosti medzi partnerskou komunikáciou, emocionálnou intimitou, a sexuálnou a partnerskou spokojnosťou, na vzorke 335 heterosexuálnych zosobášených párov. Priemerná dĺžka manželstva bola 17 rokov. Yoo a kol. (2013) vnímali emocionálnu a sexuálnu intimitu ako dva odlišné konštrukty. Zistili, že sexuálna spokojnosť má významný vplyv na

emocionálnu intimitu mužov a žien, zatiaľ čo emocionálna intimita nemala významný vplyv na sexuálnu spokojnosť. Emocionálna intimita a sexuálna intimita boli podporované pozitívnymi formami komunikácie vo vzťahu, čo následne viedlo k zvýšeniu partnerskej spokojnosti. Jeden rozdiel medzi mužmi a ženami súvisel s faktormi, ktoré ovplyvnili partnerskú spokojnosť, a spočíval v tom, že manželia uvádzali vyššiu úroveň partnerskej spokojnosti vtedy, keď ich manželky uvádzali vyššiu úroveň sexuálnej spokojnosti, zatiaľ čo partnerská spokojnosť pre manželky nebola nevyhnutne spojená so sexuálnou spokojnosťou ich manželov. Yoo a kol. (2013) uvažovali, že toto vysvetlenie možno vysvetliť skutočnosťou, že muži si cenia sexuálnu spokojnosť svojej ženy ako dôkaz ich zručností ako sexuálnych partnerov, kým ženy vnímajú emočnú intimitu ako dôležitejší ukazovateľ úspechu vo vzťahu. Pre mužov aj ženy však emocionálna a sexuálna intimita viedla k vyššej partnerskej spokojnosti.

06 Sexuálna kompatibilita

Mark, Milhausen a Maitland (2013) sa zaoberali vzťahom medzi vnímanou sexuálnou kompatibilitou¹¹ a sexuálnou a partnerskou spokojnosťou. Tento vzťah skúmali na 133 heterosexuálnych pároch v monogamných vzťahoch. Páry boli v roku 2007 prijaté na univerzitu

¹¹ Skutočná sexuálna kompatibilita je miera podobností vo vzťahu k vzrušeniam ("turn-ons") a ne-vzrušeniam ("turn-offs") pre každého partnera/partnerku. Vnímaná sexuálna kompatibilita je odrazom rozsahu, ako jednotlivci vnímajú svojich partnerov/partnerky v oblasti zdieľania sexuálnych presvedčení, preferencií, potrieb a túžob (Offman & Matheson, 2005).

v juhozápadnom Ontáriu. Obaja partneri separátne vyplnili online dotazníky, ktoré merali sexuálnu spokojnosť, vnímanú sexuálnu kompatibilitu, skutočnú sexuálnu kompatibilitu a vzrušenie. Štúdiou sa zistilo, že vyššia sexuálna spokojnosť súvisela s vyššou partnerskou spokojnosťou, a to keď jeden partner uviedol sexuálnu a partnerskú spokojnosť, druhý partner pravdepodobne uviedol to isté. Zaujímavým zistením teda bolo, že táto vnímaná sexuálna kompatibilita sa ukázala byť silnejším prediktorom sexuálnej a partnerskej spokojnosti než skutočná sexuálna kompatibilita, čo viedlo autorky a autora k záveru, že „vnímanie zohráva v skutočnosti väčšiu úlohu ako realita samotná.“ (Mark a kol., 2013, s. 209).

07 ZÁVÄZOK VO VZŤAHU

Niektoré výskumy sa tiež zameriavajú na zisťovanie vzťahu vnímania a reality v oblasti sexuálnej a partnerskej spokojnosti. V štúdiu s viac ako 3400 účastníkmi/účastníčkami vo veku od 18 do 26 rokov, autorky Galinsky a Sonenstein (2013) preskúmali súvislosť medzi vnímaním partnerského záväzku k vzťahu, a uvedenou úrovňou sexuálnej a partnerskej spokojnosti. Štúdia taktiež merala úroveň vnímanej partnerskej rovnoprávnosti vo vzťahu, a to pomocou otázok: „Čo získam od vzťahu?“, „Čo získa môj/moja partner/ka od vzťahu?“, „Koľko úsilia vynaložím do vzťahu?“ a „Koľko úsilia vynaloží môj/moja partner/ka do vzťahu?“ Galinsky a Sonenstein (2013) zistili, že muži aj ženy, ktorí uviedli vyššiu úroveň vnímaného záväzku vo vzťahu, taktiež uviedli vyššiu úroveň sexuálneho uspokojenia. Vnímaná rovnoprávnosť

vo vzťahu bola taktiež pozitívne spájaná so sexuálnou spokojnosťou, tak, ako u mužov, tak i u žien. Ženy v štúdií častejšie uvádzali zníženú sexuálnu spokojnosť, keď mali pocit, že sú podceňené, alebo keď mali pocit, že investujú oveľa viac času a úsilia do vzťahu ako ich partneri. Muži uvádzali nižšiu úroveň sexuálnej spokojnosti, keď mali pocit, že sú nadmerne zvýhodňovaní či preceňovaní, alebo keď mali pocit, že prijímajú pozitívnejšie výsledky zo vzťahu ako ich partnerky. Teória rovnosti uvádza, že podceňovaní jednotlivci zažívajú hnev a frustráciu zo svojej situácie, kým zvýhodňovaní jednotlivci majú tendenciu zažívať pocit viny. Z výskumu vyplýva, že „hnev, frustrácia a depresia pravdepodobne viac prekážajú mladým ženám k sexuálnej spokojnosti, kým vina pravdepodobne bráni mladým mužom k sexuálnej spokojnosti“ (Galinsky a Sonenstein, 2013, s. 101).

Galinsky a Sonenstein (2013) naznačujú, že ich zistenia vyvracajú niektoré zo všeobecne zaužívaných predpokladov o mužoch a vzťahoch, pretože muži v štúdií boli tak isto ovplyvnení vnímaným vzťahovým záväzkom a rovnosťou, ako boli ženy. Táto štúdia nepodporuje stereotyp muža, ktorý sa viac zaujíma o sexuálnu spokojnosť ako o intimitu a záväzok. Podobne napríklad autori Perrin a kol. (2011) zamerali svoju pozornosť na skúmanie stereotypov v prejavoch mužov a žien v rámci intímnych vzťahov. Štúdia sa venuje hľadaniu rodových rozdielov v oblasti požiadaviek a očakávaní vo vzťahu. Evolučné a biologické teórie predpokladajú, že muži majú väčší záujem o sex a menší záujem o intimitu a pod. U žien sa zase predpokladá menší záujem o sex, viac emočných potrieb, a väčšia tendencia prejavovať bolesť. Výsledky výskumu prítomnosť týchto stereotypov nepreukázali. Na základe

výsledkov bol potvrdený len jeden významný rozdiel. Bolo zistené, že ženy majú väčšiu túžbu získať oporu v rámci ich vzťahov. To, čo muži a ženy očakávajú i získavajú v rámci blízkych vzťahov, je viac podobné než rozdielne¹².

08 MOTIVÁCIA

Muise, Impett a Desmarais (2013) preskúmali rozdiely v uvádzaných úrovniach sexuálnej a partnerskej spokojnosti, keď partneri mali sex s cieľom sa niečomu vyhnúť alebo s cieľom niečo dosiahnuť. Sex, ktorý bol motivovaný vyhýbaniu sa niečomu nasledoval, keď partner/ka mal/a sex, aby sa vyhol/vyšla konfliktu, alebo mal/a sex z viny alebo z povinnosti. Sex motivovaný cieľom niečo dosiahnuť bol podnietený pozitívnejšími cieľmi ako napríklad túžba po väčšej intimite a fyzickej rozkoši. V jednej fáze štúdie bolo oslovených 108 randiacich párov vo veku od 18 do 31 rokov z malej kanadskej univerzity, aby si viedli 14 dní denník ich sexuálnych stykov vrátane ich motivácie k sexu. Výsledky ukázali, že v dňoch, keď jednotlivci mali sex s cieľom niečo dosiahnuť, obaja partneri uviedli väčšiu sexuálnu a partnerskú spokojnosť, ale aj vyššiu úroveň sexuálnej túžby. Ďalšia fáza tejto štúdie skúmala 44 heterosexuálnych párov vo veku od 23 do 60 rokov, ktoré boli v dlhotrvajúcom vzťahu, t.j. od 3 do 39 rokov. Tieto páry si viedli denník 21 dní, v ktorom si zaznamenávali ich úrovne sexuálnej a partnerskej spokojnosti, ako aj motiváciu k sexu. Výsledky z tohto skúmania boli

¹² Podľa Dworkina a O'Sullivan (2007, porov. Fafejta, 2014) sa od mužského sexuálneho scenáru typu "pomiluj sa a odíď" upúšťa a aj mužské intrapsychické scenáre sú intímne, obsahujú emocionalitu, záväzok a lásku.

podobné zisteniam z predchádzajúcej fázy, pričom pribudlo zistenie, že sex motivovaný cieľom sa niečomu vyhnúť mal za následok nižšiu úroveň sexuálnej túžby u oboch partnerov.

Po 4 mesiacoch sledovania uviedli páry, ktoré mali častejšie sex motivovaný cieľom sa niečomu vyhnúť, že mali nižšiu úroveň sexuálnej spokojnosti a pociťovali menší záväzok voči svojmu partnerovi.

Na základe vyššie uvedeného výsledky výskumov naznačujú, že sexuálna spokojnosť je spojená s partnerskou spokojnosťou a naopak, ale existuje mnoho faktorov, ktoré tento vzťah ovplyvňujú. Ukázalo sa, že pozitívna komunikácia zvyšuje tak sexuálnu, ako aj partnerskú spokojnosť. Štúdie taktiež naznačujú, že úrovne emocionálnej intimity sú spojené so sexuálnou a partnerskou spokojnosťou. U mužov aj u žien emocionálna a fyzická intimita prispievajú k celkovej spokojnosti. Ak sa obaja partneri domnievajú, že ich vzťahy sú rovnoprávne, vykazujú vyššiu úroveň sexuálnej spokojnosti. Motivácia k sexuálnej interakcii taktiež ovplyvňuje aj sexuálnu a partnerskú spokojnosť. Tí/tie, ktorí/é uvádzali pozitívne dôvody pre sex (rozkoš, intimita) vykazovali vyššiu úroveň sexuálnej a partnerskej spokojnosti v porovnaní s tými, ktorých motivácia bola vyhnúť sa niečomu, a teda boli motivovaní pocitmi ako vina alebo vyhnutie sa konfliktu s partnerom/partnerkou.

09 IV. NAMIESTO ZÁVERU – SPOKOJNOSŤ AKO MORÁLNY PRINCÍP SEXUÁLNEHO A PÁROVÉHO SPRÁVANIA

Ako uvádza Marková (2012), v súčasnosti býva diskutovaná nestabilita partnerských vzťahov, nakoľko, ako uvádzajú Schmidt a kol. (2003), spokojnosť so vzťahom je rozhodujúci faktor pre jeho trvanie. To potvrdzujú aj zistenia Markovej (2007) či závery Schmidta (2004), že emocionálny zisk vystupuje ako dôležitá podmienka trvania partnerského vzťahu. Emocionálny zisk, rozkoš a spokojnosť sa ukazujú ako jeden z morálnych princípov sexuálneho a partnerského správania. Dovolené je všetko, čo sa páči – tak dlho, pokiaľ robí všetkým zúčastneným zábavu a radosť. Vyjednávaná morálka sa vzťahuje na „správnu rozkoš“ a „primerané obojstranné uspokojenie“. Pretože nehodnotí sexuálne správanie alebo praktiky, ale spôsob, ako k nim prišlo, tzn. interakcie, morálka vyjednávania má zreteľné liberálne črty: významné je vyjednávanie. To, čo je správne alebo nesprávne, neurčujú vonkajšie authority, ale sami/y aktéri a aktérky (Schmidt, 2004). Taktiež Giddens (1992) vymenúva medzi 16. charakteristikami „ideálneho“ intímneho vzťahu aj „úsilie o dlhodobú spokojnosť“ a „vzťah sa udržiava vo sfére pohody a spokojnosti“. Podľa Bianchiho (2004) možno za každou z týchto charakteristík vidieť veľké množstvo psychologických a sociálnych predpokladov a zručností, ktoré sú potrebné na jeho realizáciu. Preto je zřejmé, že naplnenie tohto ideálu nie je jednoduchou úlohou.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Akkuş, Y., Nakas, D., & Kalyoncu, U. (2010). Factors affecting the sexual satisfaction of patients with Rheumatoid Arthritis and Ankylosing Spondylitis. *Sexuality and Disability, 28*, 223-232.

Althof, S. E., Buvat, J., Gutkin, S. W., Belger, M., Stothard, D. R., & Fugl-Meyer, A. R. (2010). Sexual satisfaction in men with erectile dysfunction: Correlates and potential predictors. *Journal of Sexual Medicine, 7*, 203-215.

Bianchi, G. (2004). *Sexualita a intímne občianstvo. In: 12. Celostátní kongres k sexuální výchově v České republice, Pardubice 2004 : Sborník referátů*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu v Praze, 2004, p. 8-14. ISBN 80-86559-31-9.

Bianchi, G. (2011). *Subjektivnost sexuality : Diskursy sexuality, sexuální spokojenost, významy sexu, motivy sexuálního debutu a sociální ospravedlnení rizikového sexu*. In: ŠULOVÁ, L. – FAIT T. – WEISS, P. a kol. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF, 2011, p. 130-146. ISBN 978-80-7345-283-4.

Bennun, I., Rust, J., & Golombok, S. (1985). The effects of marital therapy on sexual satisfaction. *Scandinavian Journal of Behaviour Therapy, 14*, 65-72.

Blackmore, D. E., Hart, S. L., Albiani, J. J., & Mohr, D. C. (2011). Improvements in partner support predict sexual satisfaction among individuals with multiple sclerosis. *Rehabilitation Psychology, 56*, 117-122.

- Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. *In The International Encyclopedia of Education* (2nd ed., Vol.3, pp. 1643-1647). Oxford: Elsevier.
- Butzer, B., & Campbell, L. (2008). Adult attachment, sexual satisfaction, and relationship satisfaction: A study of married couples. *Personal Relationships, 15*, 141-154.
- Byers, S. (2005). Relationship satisfaction and sexual satisfaction: A Longitudinal study of individuals in long-term relationships. *The Journal of Sex Research, 42*, 113-118.
- Carpenter L.M., Nathanson C.A. and Kim Y.J. (2009). Physical women, emotional men: Gender and sexual satisfaction in midlife. *Archives of Sexual Behavior 38*(1): 87-107.
- Clymer, S. R., Ray, R. E, Trepper, T. S., & Pierce, K. A. (2006). The relationship among romantic attachment style, conflict resolution style and sexual satisfaction. *Journal of Couple and Relationship Therapy, 5*, 71-89.
- Davidson, J. K., Darling, C. A., & Norton, L. (1995). Religiosity and the sexuality of women: Sexual behavior and sexual satisfaction revisited. *Journal of Sex Research, 32*, 235-243.
- De Ryck, I., Van Laeken, D., Nöstlinger, C., Platteau, T., & Colebunders, R. (2012). Sexual satisfaction among men living with HIV in Europe. *AIDS and Behavior, 16*, 225-230.
- Dundon, C. M., & Rellini, A. H. (2010). More than sexual function: Predictors of sexual satisfaction in a sample of women age 40-70. *Journal of Sexual Medicine, 7*, 896-904.

Dworkin, S. L. a O'Sullivan, L. (2007). It's Less Work for Us and It Shows Us She Has Good Taste: Masculinity, Sexual Initiation, and Contemporary Sexual Scripts. In Kimmel, M. (ed.). *The Sexual Self: The Construction of Sexual Scripts*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2007, p. 141–161. ISBN 978-0-8265-1559-9.

Edwards, W. M. and Coleman, E (2004) Defining sexual health: A descriptive overview. *Archives of Sexual Behavior*, 33 (3): 189–195.

Erol, R. Y. & Orth, U. (2014). Development of self-esteem and relationship satisfaction in couples: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 50(9), 2291-2303.

Fafejta, M. (2014). Sexuální scénáře v paradigmatické a postparadigmatické společnosti. *Sociální studia*. 1/2014. s. 153–171.

Fahs, B. and Swank, E. (2011) Social identities as predictors of women's sexual satisfaction and sexual activity. *Archives of Sexual Behavior* 40(5): 903–914.

Gades, N. M., Jacobson, D. J., McGree, M. E., St. Sauver, J. L., Lieber, M. M., Nehra, A., Girman, C. J., & Jacobsen, S. J. (2009). Longitudinal evaluation of sexual function in a male cohort: The Olmsted county study of urinary symptoms and health status among men. *Journal of Sexual Medicine*, 6, 2455- 2466.

Galinsky, A., & Sonenstein, F. (2013). Relationship commitment, perceived equity, and sexual enjoyment among young adults in the United States. *Archives of Sexual Behavior*, 42, 93-104.

Gheshlaghi, F. – Dovarshi, G. – Aran, F. – Shafiei, F. – Montazeri Najafabadi,

- G. (2014). The Study of Sexual Satisfaction in Iranian Women Applying for Divorce. *International Journal of Fertility & Sterility*, 8 (3):281-288.
- Giddesn, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: Stanford University Press, 1992. ISBN 0-8047-2214-5.
- Haavio-Mannila, E., & Kontula, O. (1997). Correlates of increased sexual satisfaction. *Archives of Sexual Behavior*, 26, 399-419.
- Hatfield E. C., Luckhurst C., Rapson R. L. (2011). Sexual motives: The impact of gender, personality and sexual motives on sexual behavior- especially risky sexual behavior. *Interpersona*. 5, 95- 133.
- Henderson, A. W., Lehavot, K., & Simoni, J. M. (2009). Ecological models of sexual satisfaction among lesbian/bisexual and heterosexual women. *Archives of Sexual Behavior*, 38, 50-65.
- Higgins, J. A., Trussell, J., Moore, N. B., & Davidson, J. K. (2010). Virginitly lost, satisfaction gained? Physiological and psychological sexual satisfaction at heterosexual debut. *Journal of Sex Research*, 47(4), 384-394.
- Higgins, J. A., Mullinax, M., Trussell, J., Davidson, J. K., & Moore, N. B. (2011). Sexual satisfaction and sexual health among university students in the United States. *American Journal of Public Health*, 101, 1643-1654.
- Hurlbert, D. F., Apt, C., & Rabehl, S. M. (1993). Key variables to understanding female sexual satisfaction: An examination of women in nondistressed marriages. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 19, 154-165.
- Ji, J., & Norling, A. M. (2004). Sexual satisfaction of married urban Chinese. *Journal of Developing Societies*, 20, 21-38.

Lau, J. T. F., Kim, J. H., & Tsui, H. Y. (2005). Mental health and lifestyle correlates of sexual problems and sexual satisfaction in heterosexual Hong Kong Chinese population. *Urology*, 66, 1271-1281.

Lawrance, K., & Byers, E. S. (1995). Sexual satisfaction in long-term heterosexual relationships: The Interpersonal Exchange Model of Sexual Satisfaction. *Personal Relationships*, 2, 267-285.

Lindau, S. T., & Gavrilova, N. (2010). Sex, health, and years of sexually active life gained due to good health: Evidence from two US population based cross sectional surveys of ageing. *BMJ: British Medical Journal*, 340, c810.

Lukšík, I. (1999). *Príklady diskurzov sexuálnej výchovy*. In: Zborník príspevkov: 7. celostátní kongres k sexuálnej výchove 236 v Českej republike, 14. – 16.8.1999. Praha: SPRSV, 1999, p. 45–49.

Lukšík, I. – Supeková, M. (2003). *Sexualita a rodovosť v sociálnych a výchovných súvislostiach*. Bratislava: Humanitas, 2003. ISBN 80-89124-0-1-1.

Lykins, A. D., Janssen, E., Newhouse, S., Heiman, J. R., & Rafaeli, E. (2012). The effects of similarity in sexual excitation, inhibition, and mood on sexual arousal problems and sexual satisfaction in Newlywed couples. *Journal of Sexual Medicine*, 9, 1360-1366.

MacNeil, S., & Byers, E. S. (2009). Role of sexual self-disclosure in the sexual satisfaction of long-term heterosexual couples. *Journal of Sex Research*, 46, 3-14.

Mark, K., Milhausen, R., & Maitland, S. (2013). The impact of sexual

compatibility on sexual and relationship satisfaction in a sample of young adult heterosexual couples. *Sexual and Relationship Therapy*, 28, 201-214.

Marková, D. (2007). *Predmanželská sexualita v kontextoch sexuálnej diverzity a variability*. Bratislava: Regent, 2007. ISBN 978-80-88904-59-5.

Marková, D. (2012). *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra: Garmond, 2012. ISBN 978-80-89148-76-9.

Masaryk, R., Mathé, R. (2001). Kvalita života mužov a poruchy erekcie. *Sexuológia*, 1, 1: 20–25

McClelland, S. I. (2011). Who is the “Self” in self reports of sexual satisfaction? Research and policy implications. *Sexuality Research and Social Policy*, 8, 304-320.

Rudman L.A. - Phelan J.E. (2007) The interpersonal power of feminism: Is feminism good for romantic relationships? *Sex Roles*, 57(11–12): 787–799.

McNulty JK and Widman L (2013) The implications of sexual narcissism for sexual and marital satisfaction. *Archives of Sexual Behavior*, 42 (6): 1021–1032.

Mitchell, M. M., & Boster, F. J. (1998). Conflict management satisfaction and relational sexual satisfaction. *Communication Research Reports*, 15, 388-396.

Moin, V., Duvdevany, I., & Mazor, D. (2009). Sexual identity, body image and life satisfaction among women with and without physical disability. *Sexuality and Disability*, 27, 83-95.

Mosack, V., Steinke, E. E., Wright, D. W., Walker, C., Medina, M., Moser, D. K., & Chung, M. L. (2011). Effects of depression on sexual activity and sexual satisfaction in heart failure. *Dimensions of Critical Care Nursing*, 30, 218-225.

Moyano, N., & Sierra, J. C. (2013). Relationships between personality traits and positive/negative sexual cognitions. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 13, 189-196.

Muise, A., Impett, E., & Desmarais, S. (2013). Getting it on versus getting it over with: Sexual motivation, desire, and satisfaction in intimate bonds. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 1320-1332.

Offman, A., & Matheson, K. (2005). Sexual compatibility and sexual functioning in intimate relationships. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 14, 31-39.

Pedersen, W., & Blekesaune, M. (2003). Sexual satisfaction in young adulthood: Cohabitation, committed dating or unattached life? *Acta Sociologica*, 46, 179-193.

Perrin, P., Heesacker, M., Tiegs, T., Swan, L., Lawrence, A., Smith, M., & Mejia-Millan, C. (2011). Aligning Mars and Venus: The Social Construction and Instability of Gender Differences in Romantic Relationships. *Sex Roles*, 64 (9/10), 613-628.

Petersen, J. L., & Hyde, J. S. (2010). A meta-analytic review of research on gender differences in sexuality: 1993 to 2007. *Psychological Bulletin*, 136, 21-38.

Rainer, H., & Smith, I. (2012). Education, communication and wellbeing:

An application to sexual satisfaction. *Kyklos*, 65, 581-598.

Rehman, U. S., Rellini, A. H., & Fallis, E. (2011). The importance of sexual self-disclosure to sexual satisfaction and functioning in committed relationships. *Journal of Sexual Medicine*, 8, 3108-3115.

Rhyme, D. (1981). Bases of Marital Satisfaction among Men and Women. *Journal of Marriage and Family*, 43(4), 941-955.

Rostosky S. S., Dekhtyar O., Cupp P. K., Anderman E. M.. (2008). Sexual self-concept and sexual self-efficacy in adolescents: A possible clue to promoting sexual health? *Journal of Sex Research*, 45, 277-86.

Rubin, H., & Campbell, L. (2012). Day-to-day changes in intimacy predict heightened relationship passion, sexual occurrence, and sexual satisfaction: A dyadic diary analysis. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 224-231.

Sanderson, C. – Cantor, N. 2001. The Association of Intimacy Goals and Marital Satisfaction: A Test of Four Mediational Hypotheses. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27 (12), 1567 – 1577.

Sanders, S. A., Hill B. J., Yarber W. L., et al. (2010) Misclassification bias: Diversity in conceptualisations about having 'had sex.' *Sexual Health* 7 (1): 31–34.

Sánchez – Fuentes, M. – Iglesias, P. S. – Sierra, J. C. 2013. A systematic review of sexual satisfaction. *International Journal of Clinical and Health Psychology* 14 (1): 67-75.

Scott, V. C., Sandberg, J. G., Harper, J. M., & Miller, R. B. (2012). The impact of depressive symptoms and health on sexual satisfaction for older

couples: Implications for clinicians. *Contemporary Family Therapy*, 34, 376-390.

Schmidt, R. B. (2003). *Lebensthema Sexualität : Sexuelle Einstellungen, Erfahrungen und Karrieren jüngerer Frauen*. Opladen: Leske+Budrich. ISBN 3-8100-3516-5.

Schmidt, G. (2004). *Sexualität und Kultur : Soziokultureller Wandel der Sexualität*. In: Hornung, R. – Buddeberg, C. – Bucher, T. (Hrsg.). *Sexualität im Wandel*. Zürich: VDF Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 2004, p. 11–28. ISBN 3-7281-2886-4.

Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15–28.

Sternberg, R. J., & Barnes, M. L. (Eds.). (1988). *The psychology of love*. New Haven, CT, US: Yale University Press. ISBN 9780300045895.

Supeková, M. – Bianchi, G. (2000). *Sexuálna výchova a spokojnosť sexuálne aktívnejších mladých ľudí (kvalitatívny prístup)*. In: *Československá psychologie*, 2000, Vol. XLIV, No.1, p. 56-76. ISSN 0009-062X.

Štulhofer, A., Busko, V., Brouillard, P. (2010) Development and bicultural validation of the new sexual satisfaction scale. *Journal of Sex Research* 47(4): 257–268.

Trompeter, S. E., Bettencourt, R., & Barrett-Connor, E. (2012). Sexual activity and satisfaction in healthy communitydwelling older women. *American Journal of Medicine*, 125, 37-43.

Výrost, J. – Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008.

ISBN 978-80-247-1428-8.

Woo, J. S., Morshedean, N., Brotto, L. A., & Gorzalka, B. B. (2012). Sex guilt mediates the relationship between religiosity and sexual desire in East-Asian and Euro-Canadian college-aged women. *Archives of Sexual Behavior*, 41, 1485-1495.

Yoo, H., Bartle-Haring, S., Day, R., & Gangamma, R. (2013). Couple communication, emotional and sexual intimacy, and relationship satisfaction. *Journal of Sex and Marital Therapy*. Doi: 10.1080/0092623X.2012.751072.

Yucel, D., & Gassanov, M. A. (2010). Exploring actor and partner correlates of sexual satisfaction among married couples. *Social Science Research*, 39, 725-738.

KVALITA ŽIVOTA A KVALITA VZŤAHOV ZBORNÍK Z KONFERENCIE „POTREBUJEME POZITÍVNE MYSLEŤ, CÍTIŤ A KONAŤ?“

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE

Prof. PhDr. Emil Višňovský, PhD.

Prof. PhDr. Ivan Lukšík, CSc.

Prof. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

ORGANIZÁTORI

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV v Bratislave

Katedra školskej pedagogiky PedF TU v Trnave

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF v Nitre

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCIE

Mgr. Nikola Kallová, kontakt: nikola.kallova@savba.sk

Mgr. Lívia Šebíková, PhD., kontakt: livia.sebikova@ukf.sk

Mgr. Michaela Guillaume, PhD., kontakt: michaela.guillaume@truni.sk

KVALITA ŽIVOTA A KVALITA VZŤAHOV

Recenzovaný zborník príspevkov
z vedeckej konferencie

**KVALITA ŽIVOTA A KVALITA VZŤAHOV
ZBORNÍK Z KONFERENCIE „POTREBUJEME
POZITÍVNE MYSLIEŤ, CÍTIŤ A KONAŤ?“**

Nikola Kallová & Ivan Lukšík (Eds.)

**Vydal Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV v edícii
HUMAN COMMUNICATION STUDIES Vol. 13 (2020)**

Rozsah 194 strán, elektronické vydanie

ISBN 978-80-973370-4-9

2020

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

ISBN 978-80-973370-4-9

2020

Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV

Nikola Kallová & Ivan Lukšík (Eds.)